

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ
ΒΛΑΣΙΟΥ Κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ**

της

ΒΑΪΑΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του
μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης
στην «Κοινωνική Θεολογία και επιστήμες του ανθρώπου»
με ειδίκευση στην «Σχολική Θρησκευτική αγωγή»

Απρίλιος 2024

© ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ, Έτος 2024

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία (ΜΔΕ), η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών: Επιστήμες της Εκπαίδευσης και της Διά Βίου Μάθησης, (στην Κατεύθυνση: «Κοινωνική Θεολογία και Επιστήμες του ανθρώπου»), και τα λοιπά αποτελέσματα αυτής αποτελούν συνιδιοκτησία του ΕΚΠΑ και του φοιτητή, ο καθένας από τους οποίους έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης και αναπαραγωγής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και τον συγγραφέα και το ΕΚΠΑ, όπου εκπονήθηκε η ΜΔΕ, καθώς και την Επιβλέπουσα Καθηγήτρια και την Επιτροπή Αξιολόγησης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

ΟΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ
ΒΛΑΣΙΟΥ Κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ

της

ΒΑΪΑΣ ΒΟΓΙΑΤΖΗ

Τριμελής Επιτροπή

Επιβλέπουσα: Ιωάννα Κομνηνού (Επ. Καθηγήτρια)

Μέλη: Διοτίμα Λιαντίνη (Καθηγήτρια)

Βασίλειος Γαϊτάνης (Καθηγητής)

Απρίλιος 2024

*Στον μακαριστό Πνευματικό μου Πατέρα Αυγουστίνο Μύρου, που
αποτέλεσε ο δικός μου θεραπευτής...*

*Στο σύζυγό μου Νικόλαο για την αμέριστη συμπαράστασή του σε
όλη την ακαδημαϊκή μου πορεία.*

Στα δύο υπέροχα παιδιά μου, Δέσποινα και Δημήτριο.

Πρόλογος

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου Ιεροθέου» εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Σπουδών «Κοινωνική Θεολογία και Επιστήμες του ανθρώπου» του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, με ειδίκευση τη Σχολική Θρησκευτική Αγωγή.

Οι σύγχρονες απαιτήσεις των ανθρώπων καθιστούν επιτακτική την ανάγκη να εφαρμοστεί η μέθοδος της αγωγής με το χριστιανικό της περιεχόμενο. Η αγωγή όταν προέρχεται μέσα από την Εκκλησία συμβάλλει στην πνευματική υγεία του λαού και στην διατήρηση της Ορθόδοξης Παράδοσης. Η θεραπευτική μέθοδος της αγωγής έχει εφαρμοστεί από όλους τους αγίους Πατέρες, υποδεικνύοντας την ως μοναδική οδό σωτηρίας. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει ότι η αληθινή θεραπεία των εσωτερικών προβλημάτων των νέων πηγάζει από την αγωγή που προσφέρει η Εκκλησία.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου για όλα τα πνευματικά οφέλη που αποκόμισα από τα συγγράμματά του, μέσα από την δική του την εμπειρία, τη γνώση, το ζήλο, τη θέληση, τη δημιουργικότητα και την πατρική του στοργή, αναγνωρίζοντας την άμεση ανταπόκρισή του στις απαιτήσεις της εργασίας μου. Έπειτα, οφείλω να αποδώσω θερμές ευχαριστίες στην επιβλέπουσα Επίκουρη καθηγήτριά κυρία Ιωάννα Κομνηνού για την αμέριστη συμπαράσταση και υποστήριξή της σε όλα τα στάδια της διπλωματικής μου εργασίας. Με την άρτια επιστημονική της συγκρότηση και το ακαδημαϊκό της ήθος στάθηκε ενθαρρυντικά και συμβουλευτικά απέναντι μου, για να φέρω εις πέρας την εργασία μου. Επίσης, ευχαριστώ όλους τους Καθηγητές της Θεολογικής Σχολής Αθηνών για την επέκταση των γνώσεων μου και τη δημιουργία νέων κατευθύνσεων σκέψης. Οφείλω να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου, όλο το οικογενειακό μου περιβάλλον για την απόλυτη κατανόηση, τη στήριξη και την πολύπλευρη συμβολή τους στις υποχρεώσεις του Μεταπτυχιακού μου Προγράμματος. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την μακαριστή μητέρα μου Δέσποινα, που μέσα από το παράδειγμα της επίγιας ζωής της και την πορεία της ασθένειας της μου δίδαξε τη δύναμη, το θάρρος και την υπομονή.

Αθήνα, Απρίλιος, 2024

Οι Παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου

Βλασίου κ. Ιεροθέου

Περίληψη

Η αγωγή της Εκκλησίας έχει θεραπευτικό χαρακτήρα, η οποία μέσω της μυστηριακής ζωής και της άσκησης οδηγεί τον άνθρωπο στην θεραπεία των παθών. Η θεραπευτική αγωγή που προσφέρεται μόνο μέσα από την Εκκλησία, έχει επιβεβαιωθεί από όλους τους αγίους Πατέρες πώς αποτελεί την μοναδική κατεύθυνση που οδηγεί στον Θεό. Με τον τρόπο αυτό, μεταδίδεται ένα νέο χριστιανικό περιεχόμενο στην έννοια της αγωγής, από τον Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιεροθέου, που εκφράζει το ήθος του χριστιανού. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται να αναδειχθεί η αξία και η προσφορά της ορθόδοξης αγωγής στις αναζητήσεις των σύγχρονων χριστιανών. Ο σκοπός ήταν να κατανοηθεί η θεραπεία της αγωγής σε θεωρία και πράξη, για την αντιμετώπιση ψυχικών προβλημάτων των ανθρώπων στη σύγχρονη εποχή.

Λέξεις κλειδιά: θεραπευτική αγωγή, μυστηριακή ζωή, άσκηση, θεραπεία, ψυχικά προβλήματα

The Pedagogical preceptions of the Metropolitan of Nafpaktos and Agios Vlassios, Hierotheos

Abstract

The treatment of the Church has therapeutic character, which through mystic life and exercise leads humans to the therapy of “pathos”. The therapeutic treatment, which is offered only through the Church, has been acknowledged by all sacred Fathers of the Church, all scared Fathers of the Church that it consists the only direction to God. In this way, a new Christian content in the concept of treatment is spread across by the Metropolitan of Nafpaktos and Agios Vlassios, Hierotheos which expresses the Christian’s “ethos”. In this present dissertation the value and contribution of Christian treatment in the quest of modern Christians is attempted to emerge. The purpose was to understand this therapy in theory and practice in order to deal with the people’s mental problems in modern era.

Key words: therapeutic treatment, mystic life, exercise, therapy, mental problems

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	v
Περίληψη	vi
Abstract	vii
Εισαγωγή.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
1. Ο Βίος και το έργο του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεου.....	12
1.1 Ο Βίος του.....	12
1.2 Το έργο του ως Ιεροκήρυκας.....	13
1.3 Το έργο του ως Διευθυντής Νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών	14
1.4 Η εκπροσώπηση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου προς τον Αρχιεπίσκοπο και της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας.....	17
1.5 Η εκλογή του στην Μητρόπολη Ναυπάκτου και η πορεία του μέχρι σήμερα	18
1.6 Το συγγραφικό του έργο.....	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	21
2 Η έννοια της αγωγής στον Μητροπολίτη Ναυπάκτου.....	21
2.1 Η αγωγή ως θεραπευτική.....	21
2.2 Η αγωγή των παιδιών κατά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο	26
2.3 Η θεραπευτική αγωγή μέσα από το μυστήριο της Εξομολόγησης.....	30
2.4 Η Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία	35
2.5 Η Ορθόδοξη Εκκλησία ως παιδαγωγικό θεραπευτήριο	39
2.6 Οι νέοι και το φυσικό τους περιβάλλον.....	42
2.7 Ένταξη των νέων στην ενορία	47
2.8 Ιερά Γράμματα και Ορθόδοξη αγωγή	53
2.9 Οι διδαχές του αγίου Σωφρονίου στον Μητροπολίτη.....	58
2.10 Κατήχηση και Βάπτισμα ενηλίκων	61
2.11 Κατηχητικές Ομιλίες – Διδασκαλίες ενηλίκων	64
2.12 Το Κατηχητικό σχολείο σήμερα και οι προτάσεις βελτίωσης του	70
2.13 Η εισήγηση του Μητροπολίτη για το μάθημα των Θρησκευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης..	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	81
3 Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη μέσα από την ασθένεια του AIDS και τα ναρκωτικά	81
3.1 Η ασθένεια του AIDS υπό την οπτική της Εκκλησίας.....	81
3.2 Η προσφορά της Εκκλησίας στους φορείς και στους πάσχοντες	85
3.3 Το πρόβλημα των ναρκωτικών στη σύγχρονη κοινωνία και η αντιμετώπισή τους.....	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	91

4	Μεθοδολογία	91
4.1	Μεθοδολογία της έρευνας – Σχεδιασμός έρευνας	91
4.2	Στάδια θεματικής ανάλυσης	93
4.3	Ορισμός και ονομασία θεμάτων	94
4.4	Έκθεση των δεδομένων συγγραφής	95
4.5	Ο σκοπός και το περιεχόμενο της έρευνας.....	96
4.6	Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο, θεωρητική προσέγγιση	98
4.7	Μεθοδολογία της Συνέντευξης	99
4.8	Ποιοτική συνέντευξη.....	100
4.9	Αντιμετώπιση δυσκολιών και απρόσμενων καταστάσεων	101
4.10	Ανάπτυξη ερωτήσεων	102
4.11	Χαρακτηριστικά της ανάλυσης περιεχομένου	102
4.12	Υλοποίηση συνέντευξης - ανάλυση δεδομένων.....	103
4.13	Αξιοπιστία και ανταπόκριση δεδομένων	103
4.14	Τεχνική συλλογής δεδομένων.....	104
4.15	Ερευνητική διαδικασία	104
4.16	Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	104
4.17	Υλοποίηση έρευνας.....	105
4.17.1	Η έννοια της αγωγής και ο ρόλος της Εκκλησίας για την ενίσχυσή της, κατά τον Μητροπολίτη.....	105
4.17.2	Ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού, κατά τον Μητροπολίτη.....	106
4.17.3	Ο ρόλος της οικογένειας και η αγωγή των παιδιών στους κόλπους της, κατά τον Μητροπολίτη.....	107
4.17.4	Οι αντιλήψεις του Μητροπολίτη για τον χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον 21 ^ο αιώνα	108
4.17.5	Τα κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις, κατά τον Μητροπολίτη, που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στις μέρες μας	110
5	Συμπεράσματα	110
	Συμπεράσματα συνέντευξης.....	113
	Προτάσεις.....	114
	Παράρτημα.....	116
	Βιβλιογραφικές αναφορές	120
	Ξενόγλωσση	120
	Μετεφρασμένα	120
	Ελληνόγλωσση	120

Εισαγωγή

Η ορθόδοξη αγωγή, κατά τον Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιεροθέου, συμβάλλει στη διατήρηση της Ορθόδοξης Παράδοσης στη σύγχρονη εποχή, μέσω της θεραπευτικής της μεθόδου. Η Εκκλησία με τα μυστήρια, τη διδασκαλία και την άσκηση ελευθερώνει τον νου του ανθρώπου, τον θεραπεύει από το άγχος και την ανασφάλεια, που προέρχονται από τη νέκρωση της ψυχής. Με τη θεραπευτική αγωγή που εφαρμόστηκε από τους αγίους Πατέρες της Εκκλησίας και την ύπαρξη πραγματικών θεραπευτών επιτυγχάνεται η κάθαρση της καρδιάς. Με τα σωστά φάρμακα που προσφέρονται και τον προσωπικό αγώνα που συνιστά η Εκκλησία, φωτίζεται ο νους του ανθρώπου μέσω της θείας Χάρης του Θεού και οδηγείται στη θέωση. Η χριστιανική ζωή, λοιπόν, συνδέεται με την ασκητική προσπάθεια και τον αγώνα και μπορεί να αναπτυχθεί μέσα στο περιβάλλον της Εκκλησίας, της οικογένειας, του σχολείου και της κοινωνίας γενικότερα. Με τον τρόπο αυτό, αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά τα προβλήματα που κατακλύζουν τον σύγχρονο άνθρωπο από τους εξωτερικούς παράγοντες.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των παιδαγωγικών αντιλήψεων του Μητροπολίτη μέσα από τον θεραπευτικό ρόλο της ορθόδοξης αγωγής. Το ερευνητικό πρόβλημα, που αποτέλεσε βάση της έρευνας αυτής, είναι ο τρόπος που καθιστά ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου την αγωγή ως θεραπευτική και η επίδρασή της στον σύγχρονο άνθρωπο. Στη συνέχεια, τίθενται τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα: 1) Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια της ορθόδοξης αγωγής και τον ρόλο της Εκκλησίας για την ενίσχυσή της; 2) Ποιος πρέπει να είναι ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ποιος ο ρόλος του εκπαιδευτικού; 3) Πώς αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της οικογένειας και την αγωγή των παιδιών; 4) Ποιες είναι οι αντιλήψεις σας για τον χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον 21^ο αιώνα; 5) Ποια είναι τα κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στις μέρες μας; Για να απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα, αξιοποιήθηκε ως μεθοδολογικό εργαλείο έρευνας η *ανάλυση περιεχομένου* ποιοτική και ποσοτική, εφαρμόζοντας τους δύο τύπους ανάλυσης την εννοιολογική και τη σχεσιακή.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος είναι το θεωρητικό, το οποίο ξεκινά με τη βιογραφία και την εργογραφία του Μητροπολίτη, ακολουθεί η έννοια της ορθόδοξης αγωγής, έπειτα περιγράφεται ο τρόπος που αυτή εφαρμόζεται από τον Χριστιανό

και τα αποτελέσματα που προκύπτουν από αυτή στην ψυχή του ανθρώπου. Το δεύτερο μέρος της εργασίας είναι το ερευνητικό που αναφέρεται στη μεθοδολογία της έρευνας, η οποία βασίζεται στον εννοιολογικό και σχεσιακό τρόπο της ανάλυσης περιεχομένου. Με τη μέθοδο αυτή, εντοπίστηκε η κάθε παιδαγωγική του αντίληψη ως προς την αγωγή και την διαπαιδαγώγηση των παιδιών και αποκρυπτογραφήθηκε η κάθε έννοια που την αφορούσε. Στο τρίτο μέρος χρησιμοποιήθηκε το ερευνητικό εργαλείο της συνέντευξης για τη συλλογή δεδομένων και για την επιβεβαίωση των ερευνητικών ερωτημάτων. Σκοπός είναι η ολόπλευρη ανάδειξη της χριστιανικής αγωγής σύμφωνα με τις αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ιερόθεου. Έτσι, με την τεχνική συλλογής δεδομένων προσεγγίστηκε σε βάθος το θέμα. Τέλος, η μελέτη ολοκληρώθηκε με τα συμπεράσματα και τις προτάσεις που παρέχονται για τη βελτίωση και ενίσχυση των εκκλησιαστικών κοινοτήτων, ώστε να ανταποκρίνονται αποτελεσματικότερα στις ανάγκες των σύγχρονων νέων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1. Ο Βίος και το έργο του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ.Ιερόθεου

1.1 Ο Βίος του

Ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος, κατά κόσμον Γεώργιος Βλάχος, γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1945. Ο Σεβασμιότατος έλαβε την εγκύκλιο γνώση του στα Ιωάννινα, και στη συνέχεια ολοκλήρωσε το Γυμνάσιο και το Λύκειο στο Αγρίνιο. Με την ολοκλήρωση τους, το 1964 εισήχθη σε δύο Πανεπιστημιακές Σχολές, την Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων και την Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης, επιλέγοντας τη δεύτερη, την οποία και ολοκλήρωσε το 1968 με «άριστα» (Ιερόθεος, 2016). Κατά τη διάρκεια της φοιτητικής του πορείας ασχολήθηκε με την πατρολογία και συγκεκριμένα, με την καθοδήγηση του καθηγητή Παναγιώτη Χρήστου, προσέφερε βοήθεια στην κριτική έκδοση των έργων του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά και συμμετείχε στην έρευνα χειρογράφων που διασώθηκαν στις Βιβλιοθήκες των Μονών του Αγίου Όρους (Ιερόθεος, 2016). Μετά την αποφοίτησή του πήγε στην Ιερά Μητρόπολη Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, με έδρα την Έδεσσα, κοντά στον τότε Μητροπολίτη Καλλίνικο, εκεί ήταν βοηθός λαϊκός ιεροκύρηκας της Αποστολικής Διακονίας, κατά την περίοδο 1969 έως 1971. Στις 10 Οκτωβρίου του 1971 χειροτονήθηκε Διάκονος και διορίστηκε Ιεροκήρυκας στον Οργανισμό Διοικήσεως και Διαχειρίσεως Εκκλησιαστικής Περιουσίας. Στις 25 Ιουνίου του 1972 χειροτονήθηκε Πρεσβύτερος Αρχιμανδρίτης στην ίδια Μητρόπολη (Ιερόθεος, 2016).

Ως Ιεροκήρυκας περιόδευσε σε όλες τις περιοχές της επαρχίας, διοργανώνοντας ομιλίες, κηρύγματα, κατηχητικά και επισκέψεις στις κατασκηνώσεις της Ιεράς Μητροπόλεως. Ακόμα, διοργάνωσε ταχύρρυθμα ιερατικά φροντιστήρια, τα οποία τα διηύθυνε ο ίδιος, συμμετείχε σε ιερατικά Συνέδρια ως ομιλητής και διηύθυνε την εκκλησιαστική ζωή της Έδεσσας αλλά και όλης της περιφέρειας (Ιερόθεος, 2016). Για τρία έτη είχε το ρόλο του στρατιωτικού ιερέα στους αξιωματικούς και οπλίτες της 2ας Μεραρχίας. Μετά από τα 18 χρόνια που υπηρέτησε στην Έδεσσα, ίδρυσε την Αδελφότητα, η οποία ξεκίνησε από την Ιερά Μητρόπολη Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας και σήμερα βρίσκεται στην Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας) της Ιεράς Μητροπόλεως Θηβών και Λιβαδειάς (Ιερόθεος, 2016). Στη Μητρόπολη αυτή, υπηρέτησε για ένα εξάμηνο το 1987, ως ιεροκήρυκας με την καθοδήγηση του Μητροπολίτη Ιερώνυμου, δηλαδή τον νυν Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και πάσης Ελλάδας.

1.2 Το έργο του ως Ιεροκήρυκας

Κατά το έργο του ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου, ως Ιεροκήρυκας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, περιόδευε στις Ιερές Μητροπόλεις, τους Ιερούς Ναούς, λειτουργούσε, κήρυττε, και εκπροσωπούσε τον Αρχιεπίσκοπο σε διάφορες εκδηλώσεις και αναλάμβανε οποιαδήποτε διακονία του ανέθεταν. Έτσι, λοιπόν, τελούσε και κήρυττε κάθε Κυριακή και κάθε μεγάλη εορτή τη Θεία Λειτουργία σε διάφορους ναούς της Ιεράς Αρχιεπισκοπής. Τα κηρύγματά του δεν διαρκούσαν περισσότερο από δέκα λεπτά, είχαν εκκλησιαστικό και θεολογικό περιεχόμενο, ήταν πάντα επίκαιρα και είχαν σχέση με τα σύγχρονα θέματα που απασχολούσαν τους Χριστιανούς (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 22). Ήταν, μάλιστα, ομιλητής σε φροντιστήρια υποψηφίων Κατηχητών που διοργανώνονταν κάθε χρόνο από την Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Εκεί, ο Σεβασμιότατος ανέπτυξε θέματα που αφορούσαν τη δημιουργία του κόσμου κ.α. (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 23). Ταυτόχρονα, προσέφερε βοήθεια σε ιερείς για να βελτιώσουν το έργο τους προς τους νέους και όλους τους Χριστιανούς. Για την προσπάθεια του αυτή γινόταν είχε ως βάση τους λόγους των Πατέρων και ιδιαίτερα του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά.

Με τις περιοδείες σε όλους τους Ιερούς Ναούς της Ιεράς Αρχιεπισκοπής γνώρισε πολλούς ανθρώπους, όπου εντόπισε σε αυτούς το εκκλησιαστικό ήθος και την πίστη τους στον Θεό, αλλά και το έργο που γίνεται σε κάθε ενορία (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 24). Μέσα από τα κηρύγματά του απέκτησε, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, «ισχυρές πνευματικές φιλίες» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 25). Σε όλα τα κηρύγματά του χρησιμοποιούσε λόγους «των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας, του Μεγάλου Βασιλείου, του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, του αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου, του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, των Πατέρων της Φιλοκαλίας, του αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτου».

Επίσης, ο Σεβασμιότατος είχε αναλάβει, ήδη από την Ιερά Μητρόπολη Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας και από την Ιερά Μητρόπολη Θηβών και Λιβαδειάς, το έργο του πνευματικού πατέρα σε διάφορους ναούς που του είχαν αποδώσει την πνευματική πατρότητα, όπως στην Αγία Ζώνη Κυψέλης, στον Άγιο Ελευθέριο Αχαρνών, του Αγίου Νικολάου Αχαρνών κ.ά. (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 26).

Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Σεραφεΐμ και ο Πρωτοσύγκελλος, λόγω της εκτίμησης τους προς το πρόσωπο του Μητροπολίτη Ιερόθεου, του ανέθεταν, πολλές φορές, κρίσιμες παραστάσεις και εκπροσωπήσεις, δίνοντάς του την ευκαιρία να γνωρίσει σπουδαίες προσωπικότητες και να έρθει σε επαφή και επικοινωνία με ανθρώπους της επιστήμης, της πολιτικής και συζητά για σοβαρά θεολογικά, εκκλησιαστικά και κοινωνικά θέματα (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 28). Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου το Νοέμβριο του 1987 ξεκίνησε το λειτουργικό και κηρυκτικό έργο του στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Αμέσως μετά, τον Ιανουάριο του 1988, ο Αρχιεπίσκοπος Σεραφεΐμ ζήτησε από τον Μητροπολίτη Ιερόθεο να διδάξει στους φοιτητές την αρχαία και την νέα ελληνική γλώσσα στην Μπελεμέντιο Θεολογική Σχολή «Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός» στον Βόρειο Λίβανο (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 29). Ενώ είχε ξεκινήσει η διακονία του Μητροπολίτη Ναυπάκτου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, χρειάστηκε να διδάξει για πέντε μήνες στην Μπελεμέντιο Θεολογική Σχολή στο Λίβανο, με απόφαση της Ιεράς Συνόδου.

1.3 Το έργο του ως Διευθυντής Νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών
Τον Ιούνιο του 1988, ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου, είχε διοριστεί ως Διευθυντής Νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών και ασχολήθηκε με την κατήχηση των νέων όλων των ηλικιών (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 225). Στο γραφείο της Διεύθυνσης γινόταν ενασχόληση για θέματα που αφορούσαν την κατήχηση και την διοργάνωση πολλών εκδηλώσεων. Ο Σεβασμιότατος ανέλαβε το έργο για το διορισμό των Κατηχητών στους Ναούς. Συγκεκριμένα, καλούσε τους Κατηχητές που επρόκειτο να επιτελούσαν για πρώτη φορά το έργο της Κατήχησης, ώστε να τους γνωρίσει και να συζητήσει μαζί του θέματα που απασχολούν τους σύγχρονους νέους (Ιερόθεος Μ. κ., 1994, σ. 250). Σχεδιάστηκε, λοιπόν, ένα πρόγραμμα για να βοηθήσει και να καθοδηγήσει το έργο των Κατηχητών στην Ιερά Αρχιεπισκοπή και να οργανωθεί σωστά το έργο για τους νέους στις Ενορίες. Σε κάθε Ενορία πραγματοποιούταν Συμβούλιο από τον υπεύθυνο Ιερέα της Νεότητας με όλους τους Κατηχητές για τη λήψη της απόφασης που αφορούσε τη λειτουργία μιας πενταμελούς επιτροπής, που θα αναπτύσσοντας θέματα για τις σχέσεις Εκκλησίας και

Σχολείων και την οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων για τους φοιτητές (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 35).

Το έτος 1990 – 1991 στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών «λειτουργούσαν 539 Κατηχητικά Σχολεία με αριθμό 14.447 νέους. Συγχρόνως λειτουργούσαν 25 Νεανικά Ενοριακά Κέντρα με 2000 νέους» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 36). Το κατηχητικό έτος 1990 – 1991 διοργανώθηκε γραπτός διαγωνισμός έκθεσης μεταξύ των κατηχητικών σχολείων που απαρτιζόνταν από μαθητές του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου που αφορούσαν θέματα και προβλήματα της καθημερινής ζωής και η προσφορά της Εκκλησίας σε αυτά, όπου οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν αρκετά ικανοποιητικές (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 35). Την ίδια χρονιά, ο πατέρας Ιερόθεος έδωσε συνέντευξη στην εφημερίδα «Εκκλησιαστική Αλήθεια» για το έργο του στην Ιερά Αρχιεπισκοπή, όπου ανέφερε τις λατρευτικές συνάξεις, τις κατηχήσεις, τις εκδηλώσεις, την βυζαντινή μουσική, τους δημοτικούς χορούς, τις νεανικές χορωδίες, τα προγράμματα πληροφορικής, τα φροντιστηριακά μαθήματα, τις αθλητικές εκδηλωτικές, τα νεανικά περιοδικά και διάφορες άλλες δραστηριότητες (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σσ. 223-227).

Τον Ιανουάριο του 1994, ο Σεβασμιότατος συνέταξε ένα κείμενο με τίτλο: «Προτάσεις για το κατηχητικό έργο», το οποίο περιείχε προτάσεις προς τους κατηχητές όλων των Ενοριών της Ιεράς Αρχιεπισκοπής, ώστε να βελτιώσουν το έργο τους με διάφορες επισκέψεις σε αρχαιολογικούς και εκκλησιαστικούς χώρους για ενημερωτικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντευξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 290). Έπειτα, το Σεπτέμβριο του 1994, έδωσε μία συνέντευξη στον Ραδιοφωνικό Σταθμό της Εκκλησίας της Ελλάδος με θέμα: «Η Κατήχηση παλαιά και σήμερα», όπου ανέδειξε το έργο για τους νέους των Ενοριών (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 38). Την ίδια περίοδο, κατά τη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των Ιερέων της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών ανέπτυξε το θέμα με τίτλο: «Η ποιμαντική της Εκκλησίας προς τους σύγχρονους νέους», όπου εστίασε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι νέοι (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 39). Σε όλη τη διακονία του ως Διευθυντής Νεότητας επισκεπτόταν διάφορα Κατηχητικά Σχολεία κεντρικών Ναών (Ιερός Ναός Αγίου Γερασίμου

Ιλισίων, Ιερός Ναός Αγίου Ελευθερίου Αχαρνών, Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου Αχαρνών κ.λπ.), όπου ανέπτυξε αρκετά θέματα σε φοιτητές. Ακόμη, στη σύναξη των κατηχητών με την έναρξη των Κατηχητικών Σχολείων που πραγματοποιούνταν κάθε χρόνο τον μήνα Οκτώβριο, έκανε ενδιαφέρουσες ομιλίες που αφορούσαν θέματα για την Παραδοσιακή Κατήχηση ή Εκκλησιαστική αγωγή, ώστε μέσω αυτών να προσφερθεί το εκκλησιαστικό φρόνημα, αποκτώντας «συνείδηση εκκλησιαστικής ζωής» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 40). Μάλιστα, εκτός από Διευθυντής Νεότητας, συμμετείχε και ως μέλος του Ιδρύματος Νεότητας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, όπου έκανε προσπάθεια να βρεθούν νέοι και σύγχρονοι τρόποι προσέγγισης των νέων στην Εκκλησία.

Επιπρόσθετα, από τις 10 - 17 Φεβρουαρίου του 1991, ορίσθηκε η «Εβδομάδα νεανικού προβληματισμού», κατά την οποία διοργανώθηκαν εκδηλώσεις και εισηγήσεις, οι οποίες ανέφεραν τη θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στα προβλήματα αυτά, όπως είναι η βία, το AIDS, τα ναρκωτικά κ.λπ. (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 41). Έτσι, δόθηκε υλικό προς ανάγνωση στους κατηχητές και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε διαγωνισμός μεταξύ τους. Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος περιόδευσε σε πολλούς κεντρικούς Ιερούς Ναούς, στους οποίους έκανε ομιλίες που αφορούσαν τα επίκαιρα αυτά θέματα. Επίσης, το Μάιο του 1992, η Διεύθυνση Νεότητας συμμετείχε στην πρώτη Διαβαλκανική Συνάντηση των Ορθοδόξων Νεολαίων στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 41). Στην συνάντηση αυτή, ο Σεβασμιότατος συνέγραψε ένα κείμενο με θέμα «Τα Βαλκάνια και η κοινή πολιτιστική παράδοση», που σχετιζόταν με το θεολογικό και πνευματικό έργο των Ορθοδόξων Εκκλησιών των Βαλκανίων, ώστε να υπογραμμισθούν τα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ της Ορθόδοξης Ελληνικής και Βαλκανικής Παράδοσης και να πραγματοποιηθούν εκδρομές σε χώρες Βαλκανικές, αλλά και άλλου είδους δραστηριότητες (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 42).

Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου επιδίωκε τη συνεχή επιμόρφωση των Κατηχητών και για το λόγο αυτό προχώρησε στη διοργάνωση Σεμιναρίων που λάμβανε χώρο στον Ιερό Ναό Μεταμορφώσεως Πλάκας κάθε μήνα από μία φορά. Εκεί αναπτύχθηκαν θέματα σχετικά με την Ορθόδοξη πίστη και την κατήχηση. Ο Σεβασμιότατος, στο έργο του «Η Διακονία μου στην

Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987 – 1995)», καταγράφει τα κεντρικά θέματα των εισηγήσεων αυτών και είναι τα εξής (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σσ. 43-44):

- «Ορθόδοξη εκκλησιαστική κατήχηση» (1988 – 89)
- «Εκκλησία και εκκλησιαστικό φρόνημα» (1989 – 90)
- «Εκκλησία και εκκλησιαστικό φρόνημα» (1990 – 91)
- «Η εν Χριστώ ζωή, κατά τον Νικόλαο Καβάσιλα» (1991 – 92)
- «Η ορθόδοξη θεολογία και τα σύγχρονα θέματα» (1992 – 93)
- «Η θεολογία στη ζωή μας» (1993 – 94)
- «Οι Δεσποτικές εορτές» (1994 – 95)

Μέσα από ποικίλες δραστηριότητες, εκδρομές, εορταστικές και αθλητικές εκδηλώσεις, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος σκόπευε να συνδυαστεί η κοινωνική ζωή των νέων με τη ζωή της Εκκλησίας.

1.4 Η εκπροσώπηση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου προς τον Αρχιεπίσκοπο και της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας

Ο Αρχιεπίσκοπος Σεραφεΐμ παρακολουθούσε το έργο, το ζήλο, και τη διαχείριση δύσκολων θεμάτων του Μητροπολίτη Ιεροθέου και του πρότεινε τη συμμετοχή του ως εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος σε διάφορες Εθνικές Επιτροπές. Έτσι, το 1989 – 1991, συμμετείχε ως εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος στην Εθνική Επιτροπή AIDS, όπου έδωσε μεγάλο αγώνα με θεολογικά και ιατρικά επιχειρήματα, αλλά αναγκάστηκε να υποβάλλει την παραίτησή του, διότι διαφωνούσε με τον τρόπο προφύλαξης και ενημέρωσης του λαού (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 12). Έπειτα, συμμετείχε ως εκπρόσωπος και στον *Οργανισμό κατά των Ναρκωτικών*, δίνοντας έμφαση στα αίτια που οδηγούν τους νέους για τη λήψη των ουσιών (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 60). Συμμετείχε, μάλιστα, ως αναπληρωματικό μέλος στο φορέα του Κέντρου Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων, εκφράζοντας κι εκεί θέσεις της Εκκλησίας (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 12). Ακόμη, ο Σεβασμιότατος διορίστηκε αναπληρωματικό μέλος στο Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης και συμμετείχε στην Διακομματική Επιτροπή της Βουλής για το Δημογραφικό πρόβλημα στην Βουλή των Ελλήνων (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 64). Επίσης, ήταν μέλος και παραγωγός του

Ραδιοφωνικού Σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος και Αρθρογράφος στην Εφημερίδα της Εκκλησίας «Εκκλησιαστική Αλήθεια» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σσ. 69-71). Την περίοδο αυτή δεχόταν κατά καιρούς αρκετές προσκλήσεις για εισηγήσεις σε διάφορα Συνέδρια και Διαλέξεις σε διάφορα Πανεπιστήμια και Θεολογικές Σχολές εντός και εκτός Ελλάδος, όπως στην Κύπρο, στο Βανκούβερ του Καναδά, στο Σιάτλ της Αμερικής, Πανεπιστήμιο Βενετίας, Θεολογική Σχολή Τιφλίδος Γεωργίας κ.λπ.

1.5 Η εκλογή του στην Μητρόπολη Ναυπάκτου και η πορεία του μέχρι σήμερα
Το 1995 ο Αρχιεπίσκοπος Σεραφείμ, λόγω της μεγάλης εκτίμησης, εμπιστοσύνης και αγάπης που είχε απέναντι στον πατέρα Ιερόθεο, επιθυμούσε να τον προάγει σε Μητροπολίτη (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 101). Μετά από το αυτοκινητιστικό δυστύχημα του τότε Μητροπολίτη Ναυπάκτου Νικοδήμου, ο πατέρας Ιερόθεος βρισκόταν στο Βανκούβερ του Καναδά και μετά από εκεί θα ταξίδευε για το Σιάτλ των ΗΠΑ, με σκοπό να συμμετάσχει σε Σεμινάρια. Κατά την διάρκεια αυτού του ταξιδιού πληροφορήθηκε μέσω τηλεφώνου πως ο Αρχιεπίσκοπος πρόκειται να τον προτείνει για την θέση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου, ώστε να συντομεύσει το ταξίδι του. Μετά την επιστροφή του, λοιπόν, στην Ελλάδα, εκλέχθηκε Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου στις 22 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 103). Μετά από την χειροτονία του ως Επισκόπου, παραιτήθηκε από τη θέση του Ιεροκήρυκα στις 29-8-1995. Μετά από ένα χρόνο άρχισε να συμμετέχει στην Διαρκή Ιερά Σύνοδο ως Εισηγητής της Εκκλησίας της Ελλάδος, με 13 συνολικά εισηγήσεις από το 1999 μέχρι το 2020. Το 2008 ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος, έγινε Επίτιμος Διδάκτορας στο Ποιμαντικό Τμήμα της Θεολογικής Σχολής Αθηνών. Έπειτα, το 2016 έγινε Επίτιμος Διδάκτορας στο Τμήμα Ιατρικής της Σχολής Επιστημών Υγείας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (Ιερόθεος Μ. Ν., Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, Εκκλησιαστική Παρέμβαση, 2023). Τα έτη 2017, 2019 και 2021 υπήρξε «Καθηγητής της Ασκητικής και Πατερικής Θεολογίας στο Διδακτορικό Πρόγραμμα Ορθοδόξων Σπουδών του Αντιοχειανού Οίκου Σπουδών, στην Πενσυλβάνια των ΗΠΑ» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, Εκκλησιαστική Παρέμβαση, 2023).

1.6 Το συγγραφικό του έργο

Ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου έχει συγγράψει και δημοσιεύει πλήθος βιβλίων. Με τη δυνατότητα συγγραφής του πολυάριθμων βιβλίων, κατά την διάρκεια ποικίλων υποχρεώσεων του δύσκολου και απαιτητικού έργου που ασκούσε όλα τα χρόνια, έγινε φανερή η διάθεση, η αγάπη, το ενδιαφέρον, ο ζήλος και η υπομονή απέναντι στη διαδικασία του συγγραφικού έργου. Αυτό προϋπέθετε διεξοδική μελέτη στα έργα των Πατέρων, καθώς ο ίδιος επικαλείται συνεχώς χωρία τους σε όλα τα συγγράμματά του, για να αναπτύξει θέματα θεολογικά, εκκλησιολογικά και κοινωνικά. Έχει συγγράψει πάνω από 120 βιβλία βασισμένα στη διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας, από τα οποία έχουν μεταφραστεί τα 95 σε 27 γλώσσες (Ιερόθεος Μ. Ν., Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, Εκκλησιαστική Παρέμβαση, 2023). Η δημοσίευση των βιβλίων ήταν μία επίπονη διαδικασία, διότι εκτός από την συγγραφή των κεφαλαίων, απαιτούσε διεξοδικό έλεγχο, πολλές διορθώσεις, σελιδοποίηση και στη συνέχεια γινόταν η τελική εκτύπωση. Σημαντική συμβολή στο έργο των εκδόσεων των συγγραμμάτων του είχαν οι αδελφές της Ιεράς Μονής Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας).

Κατά τη διακονία του στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών είχε εκδώσει κάποια βιβλία του, από το διάστημα που υπηρετούσε στην Ι. Μητρόπολη Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, τα οποία αναφέρονται παρακάτω (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 73):

- *«Μιά βραδιά στην έρημο του Αγίου Όρους» (1978)*
- *«Η ποιμαντική καθοδήγηση τῶν μετανοούντων κατά τόν Μ. Βασίλειο (1981)*
- *«Όσμή γνώσεως» (1985)*
- *«Το μυστήριο τῆς παιδείας τοῦ Θεοῦ» (1985)*
- *«Μαρτυρία ζωῆς» (1986)*
- *«Παρακλητικά» (1986)*
- *«Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία» (1986)*

Αμέσως μετά που έγινε Επίσκοπος το 1995, εκδόθηκαν από την Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας) αρκετά βιβλία, μερικά από τα οποία είναι τα εξής (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 74):

- *«Ποιότητα ζωῆς» (1987)*
- *«Συζητήσεις για την Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία» (1988)*

- «Ψυχική ασθένεια και υγεία» (1989)
- «Καιρός τοῦ ποιῆσαι» (1990)
- «Πρόσωπο καί ἐλευθερία» (1991)
- «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς ἀγιορεΐτης» (1992)
- «Κατήχηση καί Βάπτιση τῶν ἐνηλίκων» (εκδ. Αποστολική Διακονία)
- «Παρεμβάσεις στήν σύγχρονη κοινωνία, τόμος Α΄» (1994)
- «Παρεμβάσεις στήν σύγχρονη κοινωνία, τόμος Β΄» (1994)
- «AIDS, ἕνας τρόπος ζωῆς» (ἐκδόσεις «Ὁψις» Αθήνα, 1994)
- «Τό πρόσωπο στήν Ὀρθόδοξη Παράδοση» (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνῶν) (1994)
- «Ἐποπτική Κατήχηση» (1994)
- «Οἱ νέοι στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας» (εκδ. Αποστολική Διακονία)
- «Ἡ ἐνορία ὡς θεραπευτική κοινότητα» (εκδ. Αποστολική Διακονία)
- «Υπαρξιακή ψυχολογία καί Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία» (1995)
- «Τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἄσκηση καί ἡ ἄθλησή του» (εκδ. Αποστολική Διακονία) (2004)
- «Θρησκεία καί Ἐκκλησία στήν κοινωνία» (2006)
- «Ὀρθόδοξος καί δυτικός τρόπος ζωῆς» (2012)
- «Ἡ ἰατρική ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη» (2014)
- «Μαχόμενη θεολογία» (2016)
- «Ἐκκλησία καί Ἐκκλησιαστικό φρόνημα» (2017)
- «Ἡ διακονία μου στήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Ἀθηνῶν (1987 – 1995)» (2019)
- «Εμπειρική Δογματική» (2022)
- «Ὁ ἅγιος Σωφρόνιος ὁ ἀγιορεΐτης καί ἡσυχαστής» (2022)
-

Παράλληλα με την συγγραφή βιβλίων υπήρξε αρθρογράφος και αρθρογραφεί ακόμη και σήμερα στον εβδομαδιαίο αθηναϊκό Τύπο, όπως είναι «Το Βήμα», «Ελευθεροτυπία», «Καθημερινή», «Τα Νέα», «Ελεύθερος Τύπος», «Απογευματινή», «Κόσμος του Επενδυτή», στον Τύπο της Ναυπάκτου και στην εφημερίδα της Ιεράς Μητρόπολης Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου «Εκκλησιαστική Παρέμβαση» (Ιερόθεος Μ. Ν.). Με τον τρόπο αυτό, τα συγγράμματά του αποτέλεσαν την αφορμή να δεχτεί πολυάριθμες προσκλήσεις από Συνέδρια και Σεμινάρια για να εισηγηθεί σοβαρά θεολογικά, εκκλησιαστικά και κοινωνικά θέματα. Κατά

τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη, η δυνατότητα συγγραφής και δημοσίευσης βιβλίων αποτελεί χάρισμα του Θεού προς σε αυτόν (Ιερόθεος Μ. Ν., Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995), 2019, σ. 76).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2 Η έννοια της αγωγής στον Μητροπολίτη Ναυπάκτου

2.1 Η αγωγή ως θεραπευτική

Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος σε πολλά έργα του, ομιλίες, εισηγήσεις και ημερίδες, ασχολήθηκε με την έννοια της αγωγής των παιδιών, των νέων, αλλά και τη σημασία αυτής στη ζωή του ανθρώπου. Κατά τον ίδιο, σύμφωνα με τις διδασκαλίες ιερών πατέρων, η αγωγή του ανθρώπου ξεκινάει από την ημέρα της σύλληψης και το περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσεται, επηρεάζοντας όλη τη μετέπειτα ζωή του. Από την αρχαία ελληνική μέχρι και την σύγχρονη εποχή, έχουν εισαχθεί διάφοροι ορισμοί που προσπαθούν να αποτυπώσουν την έννοια της αγωγής με ποικίλους τρόπους.

Ο Πλάτωνας, σύμφωνα με τον Ι. Κογκούλη, στο έργο του «Πλάτων Νόμοι» συνδέει την αγωγή με την παιδεία, λέγοντας πώς *«οι άνθρωποι πρέπει να διαπαιδαγωγηθούν έτσι, ώστε να βρίσκουν την ευτυχία τους στην ευτυχία του οργανωμένου κοινωνικού συνόλου. Η παιδεία πρέπει να οδηγεί στην αποκατάσταση της εσωτερικής αρμονίας της φύσης του ανθρώπου και της αποστολής του, ώστε η πρώτη να βρίσκει στη δεύτερη την τελείωση και την ευτυχία»* (Κογκούλης, 2012, σ. 62). Ο Αριστοτέλης, στο έργο του «Ηθικά Νικομάχεια» ορίζει την αγωγή ως *«μόρφωση των ανθρώπων και ατόμων ικανών προς το εύ ζήν»* και ο σκοπός της είναι *«η συνάντηση της αληθινής ευτυχίας με την πνευματική μόρφωση και την ηθική τελείωση, η οποία θα συντελέσει και στην ευτυχία της πολιτείας»* (Κογκούλης, 2012, σ. 64).

Κατά τον Πατέρα της Εκκλησίας τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, η αγωγή ορίζεται ως την ταύτιση της αρετής με τον Θεό και την έμπρακτη, μέσω της άσκησης, επίτευξή της, οδηγώντας τον άνθρωπο απ' το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωση (Γεν. 1, 26), ώστε να επέλθει η ένωση και η κοινωνία με τον άκτιστο Τριαδικό Θεό (Γρηγόριος Νύσσης «Λόγος εις τήν Προσευχήν», 2, PG 44, 1144B). Κατά τον ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Χρήστου, στο έργο του Μεγάλου Βασιλείου «Προς τους νέους», εκφράζεται η έννοια της αγωγής, η οποία αποτελεί προϋπόθεση για την είσοδο στην αληθινή Σοφία του Θεού, δηλαδή την αλήθεια του Ευαγγελίου (Χρήστου, 1978).

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ Ξωχέλλης, συνδέει την αγωγή με την εκπαίδευση, οι οποίες «αποτελούν νόρμες για την παιδαγωγική – εκπαιδευτική διαδικασία, οι οποίες αναφέρονται σε κοινωνικές, ηθικές και θρησκευτικές αξίες, προβάλλοντας πρότυπα για την επιθυμητή εξέλιξη της νέας γενιάς και τον προσανατολισμό της στην κοινωνία» (Ξωχέλλης, 2015, σ. 54). Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τον Ι. Βρεττό και τον Γ. Καψάλη (2014), η αγωγή συνδέεται με την εκπαίδευση, και αποβλέπουν στην «ανάπτυξη της προσωπικότητας το ατόμου με την «διεύρυνση της ελευθερίας, της αυτονομίας και την εμπάθυνση της υπευθυνότητας του ατόμου» (Βρεττός & Καψάλης, 2014, σ. 168). Σύμφωνα με τον Γ. Μπαμπινιώτη, η έννοια της αγωγής ορίζεται ως «η ανατροφή ή ένα σύστημα εκπαίδευσης, που στοχεύει στη διαπαιδαγώγηση και καθοδήγηση του ατόμου» (Μπαμπινιώτη, 2002).

Ο Μητροπολίτης για να μελετήσει το θέμα της αγωγής, μετά από διεξοδική μελέτη πάνω σε ιερά κείμενα πολλών αγίων και Πατέρων της Εκκλησίας και έχοντας αυτούς ως βάση, μεταδίδει ένα νέο χριστιανικό περιεχόμενο σε αυτήν, διαμορφώνοντας το ήθος του Χριστιανού. Ο Μητροπολίτης, εμβαθύνοντας πάνω στην έννοια της αγωγής, ορίζει πώς η αγωγή «αποβλέπει στο να δημιουργήσει πνευματικά αντισώματα και να διαφυλάξει την πνευματική υγεία του λαού» (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σ. 171), και για το λόγο αυτό την χαρακτηρίζει ως «ορθόδοξη» και «θεραπευτική» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 29).

Μάλιστα, στο έργο του «Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία» αποδίδει στην ορθόδοξη αγωγή τέσσερα, ακόμη, χαρακτηριστικά που συμβάλλουν στην πιο ολοκληρωμένη έννοιά της (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σ. 172). Το πρώτο χαρακτηριστικό, λοιπόν, είναι η «εκκλησιαστική αγωγή», η οποία, αναπτύσσεται στο χώρο της Εκκλησίας, είναι επηρεασμένη από την ατμόσφαιρά και την παράδοσή της, χωρίς, ωστόσο, να περιορίζεται η ελευθερία του ανθρώπου. Ως δεύτερο χαρακτηριστικό της αγωγής, χρησιμοποιεί τον όρο «ευχαριστιακή», διότι μέσω της εκκλησιαστικής αγωγής, οδηγείται ο άνθρωπος στο κέντρο όλων των μυστηρίων σε αυτό της θείας Ευχαριστίας. Το τρίτο χαρακτηριστικό της αγωγής, κατά τον Σεβασμιότατο, είναι «μαρτυρική», ώστε να εκφραστεί η μαρτυρία, μέσω της προσωπικής εμπειρίας, η οποία περνά μέσα από το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας. Το τέταρτο χαρακτηριστικό που αποδίδει στην αγωγή, είναι «προσαρμοστική και διαπροσωπική», διότι συνδέεται άμεσα με την Κατήχηση της Εκκλησίας, η οποία προσφέρεται με δύο τρόπους, ο πρώτος είναι μέσω του λόγου και ο δεύτερος μέσω

της σιωπής, με την προϋπόθεση ότι δεν πρέπει να σιωπάσει ο άνθρωπος όταν χρειαστεί να επέμβει για λόγους σωτηρίας, αλλά ούτε να μιλήσει όταν χρειάζεται η σιωπή.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, στο έργο του «Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία», χαρακτηρίζει την αγωγή ως «θεραπευτική» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 29). Για να γίνει κατανοητός ο χαρακτηρισμός αυτός, προβαίνει στην εξήγηση της έννοιας της θεραπείας και με ποιον τρόπο μπορεί η αγωγή να θεραπεύσει τον άνθρωπο. Αναφέρεται, λοιπόν, στη θεραπεία, δηλαδή στην ίαση της ψυχής και του νου του ανθρώπου από το προπατορικό αμάρτημα. Με το προπατορικό αμάρτημα ο άνθρωπος απομακρύνθηκε από το Θεό, έχασε τη θεία Χάρη και επήλθε ο θάνατος του νου. Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος αναφέρεται στον Μητροπολίτη Ιωάννη Ρωμανίδα, ο οποίος αποτυπώνει ότι αποτέλεσμα της κακής λειτουργίας της νοεράς δύναμης αποτελούν οι κακές σχέσεις ανθρώπου και Θεού και ανθρώπων μεταξύ τους με απώτερο σκοπό να κατοχυρώσει ο άνθρωπος την ατομική του ασφάλεια και ευτυχία (Ρωμανίδα, 1973, σσ. 85-86). Συνεκδοχικά, η πτώση του ανθρώπου συνίσταται στην αποτυχία της ορθής λειτουργίας της νοεράς δύναμης, στην σύγχυση με τις λειτουργίες του εγκεφάλου και του σώματος και κατά συνέπεια στην υποδούλωση του ανθρώπου, στο άγχος και τις συνθήκες του περιβάλλοντος (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 37). Ο νους νεκρώνεται και αρρωσταίνει όταν απουσιάζει η θεία Χάρη και η αρρώστια αυτή μεταφέρεται και στους απογόνους ως κληρονομιά. Κατά τον Μητροπολίτη Ιερόθεο, πολλοί Πατέρες υποστηρίζουν πώς για την ελευθέρωση από την αμαρτία πρέπει ο άνθρωπος να ακολουθήσει με τη σειρά τρία στάδια που είναι η κάθαρση της καρδιάς, ο φωτισμός του νου και η κοινωνία με τον Θεό, δηλαδή η θέωση (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σσ. 38-41).

Με τον τρόπο αυτό στο έργο του, ο Μητροπολίτης παραθέτει μεθόδους όπου η αγωγή με τον θεραπευτικό της χαρακτήρα οδηγεί τον άνθρωπο στην ορθόδοξη αγωγή. Ως πρώτη μέθοδο, χρησιμοποιεί την «ορθή πίστη», μετέχοντας ενεργά στα μυστήρια της Εκκλησίας και στη διδασκαλία της (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σσ. 38-41). Μέσα στους λόγους των Πατέρων διαφυλάσσεται αλώβητη η ορθόδοξη θεολογία, με την οποία δίνεται η θεραπεία στον ασθενή. Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος χαρακτηρίζει τη θεολογία ως θεραπευτική επιστήμη, διότι μέσω αυτής μπορεί να υπάρξει θεραπεία, δηλαδή κοινωνία με το Θεό. Θεολόγοι είναι αυτοί που οδηγούν με καθαρό πνεύμα τους Χριστιανούς στη θεραπεία, δηλαδή στην οδό της θείας Χάριτος. Ακόμη, αναφέρει στο έργο

του «Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία», πώς ο αληθινός θεολόγος είναι αυτός που προσεύχεται νοερά και καρδιακά, με αποτέλεσμα να αποκτήσει κοινωνία αλλά και γνώση του Θεού, όπως υποστηρίζει και ο Άγιος Νείλος. Όμως κατά την πατερική διδασκαλία, αν κάποιος που αποκαλείται θεολόγος και μιλάει για το Θεό βασιζόμενος στη φιλοσοφία και τη φαντασία τότε δεν είναι πραγματικός θεολόγος, δεν μπορεί να έρθει σε κοινωνία με το Θεό, οδηγεί τους ανθρώπους σε πλάνη και δεν θεραπεύονται. Αντιθέτως, η θεραπευτική θεολογία βασίζεται στην εμπειρία, την κάθαρση του νου από τα πάθη και στην γνώση του Θεού.

Ο Σεβασμιότατος συνδέει τη θεραπευτική θεολογία με το ρόλο του Πνευματικού Πατέρα, ο οποίος είναι κι αυτός θεολόγος, καθώς βοηθά και θεραπεύει τα πνευματικά του τέκνα με την ορθή πνευματική καθοδήγησή του, δηλαδή με μία «ορθόδοξη μέθοδο». Για να περιγράψει τη μέθοδο αυτή, αναφέρει ως κύριο χαρακτηριστικό της την άσκηση, η οποία συνδέεται με την μυστηριακή ζωή. Για να γίνει πιο κατανοητή, παρουσιάζει την άσκηση κατά τον Νικήτα Σταθάτο, ο οποίος είναι μαθητής του νέου Θεολόγου και μας λέει πώς ο άνθρωπος έχει πέντε αισθήσεις: την αγρυπνία, τη μελέτη, την ευχή, την εγκράτεια και την ησυχία (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 49). Η κάθε αίσθηση συνδέεται με την άλλη, με στόχο την κάθαρση της ψυχής. Ο Μητροπολίτης παραθέτει, σύμφωνα με τον Άγιο Ιωάννη της Κλίμακος, τα εργαλεία που αποτελούν μέσο προς την κοινωνία με το Θεό, τα οποία είναι η νηστεία, η αγρυπνία, η προσευχή και η μετάνοια (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 52). Αναφέρει, πώς ο άνθρωπος με την αληθινή νηστεία δεν ικανοποιεί παράλογες ανάγκες του σώματός του, έτσι αποτελεί μέσο προς την κάθαρση του σώματος αλλά και του πνεύματος. Στη συνέχεια προσθέτει, πώς η αγρυπνία, ως επακόλουθο της νηστείας, συμπορεύεται με την προσευχή, κατά την οποία ο άνθρωπος κοπιάζει και ξαγρυπνά, θεραπεύοντας μέσω της νοεράς προσευχής τα νοσήματα της ψυχής. Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος για να εξηγήσει τη μετάνοια, σε όλα τα έργα του, χρησιμοποιεί το μυστήριο της εξομολόγησης, διότι μέσα από αυτό, ο πνευματικός πατέρας δίνει τα κατάλληλα φάρμακα στο πνευματικό τέκνο για να το οδηγήσει σε μετάνοια, χρησιμοποιώντας την αγωγή με παιδαγωγικό και θεραπευτικό χαρακτήρα.

Ακόμη, στο έργο γίνεται συνοπτική αναφορά από τον Σεβασμιότατο, στα λόγια του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά μέσα από την Φιλοκαλία των Ιερών Νηπτικών, πώς ο άνθρωπος μπορεί να εφαρμόσει όλα τα εκείνα τα μέσα που προσφέρονται για την κάθαρση της ψυχής του, διότι απευθύνονται σε όλους τους ανθρώπους από τον Θεό (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη

Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 44). Μέσα από τις αναφορές που γίνονται στο περιεχόμενο της Φιλοκαλίας φανερώνεται η θεραπευτική ποιμαντική της Εκκλησίας, εντάσσοντας τον Χριστιανό στη μυστική οδό της θεογνωσίας, κάνοντάς τον ακέραιο και ολοκληρωμένο άνθρωπο (Καλλιακμάνης, 2013, σσ. 67-69).

Έπειτα, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος στο έργο του τονίζει, μία δεύτερη θεραπευτική μέθοδος, την «αίσθηση της ασθενείας». Εδώ υπογραμμίζει τη σημαντικότητα της επίγνωσης της ασθενείας από τον ίδιο τον ασθενή. Αν ο ίδιος ο ασθενής δεν γνωρίζει την ασθένειά του δεν θα ανατρέξει σε γιατρό. Ο Μητροπολίτης περιγράφει, κατά τον άγιο Πέτρο το Δαμασκηνό, την μεγάλη αξία που υπάρχει στην νυχτερινή προσευχή, όπου ο άνθρωπος ανακαλεί τις πράξεις του καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, γνωρίζοντας καλύτερα τον εαυτό του (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 54). Δυστυχώς όμως, αυτό δεν συμβαίνει, διότι τις περισσότερες φορές οι άνθρωποι έχουν το αίσθημα πώς είναι άξιοι να δεχτούν τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος, διαθέτουν όλες τις προαπαιτούμενες αρετές και πληρούν όλες τις προϋποθέσεις για την σωτηρία τους. Τους ανθρώπους αυτούς ο Μητροπολίτης Ιερόθεος τους χαρακτηρίζει «νεκρούς τοῖς παραπτώμασιν», διότι απουσία Μητροπολίτη ζει η ταπείνωση, χωρίς να μπορούν να αισθανθούν την θεραπεία και κατ' επέκτασιν την ίαση της ψυχής τους. Εκτός, όμως, απ' όλα τα παραπάνω, για να θεραπευθεί η ασθένεια, θα πρέπει να υπάρχει κάτι πολύ σημαντικό, που είναι ένας ιατρός (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 45). Ο ιατρός, σύμφωνα με τα λεγόμενα του πατέρα στα περισσότερα έργα του, είναι ο ίδιος ο πνευματικός πατέρας, δηλαδή, ο εξομολόγος, παίρνοντας το ρόλο του θεραπευτή. Έτσι, ο ίδιος ο εξομολόγος θεραπεύοντας πρώτα τις ασθένειες του εαυτού του, προχωρά στη θεραπεία των πνευματικών του παιδιών.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, σε ένα αξιόλογο έργο του «Όσοι Πιστοί», κάνει ο ίδιος προσπάθεια, με τρόπο σαφή και ξεκάθαρο, να εξηγήσει την έννοια της ορθόδοξης αγωγής. Αρχικά, την ορθόδοξη αγωγή την εντάσσει μόνο στο χώρο της Εκκλησίας, διότι δεν μπορεί να υπάρξει έξω από αυτή. Καθώς, μέσα στο χώρο αυτό υπάρχει η παιδεία και η αγωγή σε συνδυασμό, και από αυτό ακριβώς γεννιέται η ορθόδοξη παιδεία και αγωγή. Με τον τρόπο αυτό, μέσα στην Εκκλησία το επίκεντρο είναι ο ίδιος ο Θεός που λύνει όλα τα προβλήματα του ανθρώπου και με την μετοχή του στα θεία μυστήρια να φτάσει σε κοινωνία με Αυτόν. Κύριο μέλημα της Εκκλησίας είναι να απομακρυνθεί ο άνθρωπος από τα πάθη και μέσω της καρδιακής προσευχής και της μετάνοιας να επέλθει η κάθαρση του νου, οδηγώντας τον προς

τη θέωση. Σκοπός της ορθόδοξης παιδείας είναι να οδηγήσει τον χριστιανό στον ίδιο τον Χριστό και όχι να τον κάνει απλά αγαθό. Αυτός που είναι απομακρυσμένος από τον Θεό και διακρίνεται από το ατομικό συμφέρον και τον εγωισμό, κατά τα λεγόμενά του, «είναι νεκρός» και «ζή την άνουσία άνυπαρξία» (Ιερόθεος Μ. Ν., *Όσοι Πιστοί*, 2002, σ. 245).

Στο παραπάνω έργο του ο Μητροπολίτης υποστηρίζει, πώς ο χριστιανός που είναι πραγματικός φορέας της ορθόδοξης αγωγής διακατέχεται από τη θεία Χάρη που πηγάζει μέσα από τα μυστήρια της Εκκλησίας και ειδικότερα μέσα από αυτό της θείας Ευχαριστίας. Είναι φανερό, πώς όταν γίνεται λόγος στο έργο του, για την ορθόδοξη αγωγή, δεν πρόκειται για μία στεγνή και χωρίς ουσία διδασκαλία, τηρώντας έναν τυπικό και ηθικό τρόπο ζωής και διαθέτοντας καλή συμπεριφορά προς τον συνάνθρωπο. Πρόκειται, μάλιστα, για «βίωση του Θεού» και στο να «πάθη ὁ ἄνθρωπος τὰ θεῖα» (Ιερόθεος Μ. Ν., *Όσοι Πιστοί*, 2002, σ. 246). Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος χρησιμοποιεί την Υποτακτική του Αορίστου β' του γ' ενικού προσώπου του αρχαίου ελληνικού ρήματος *πάσχω*, για να δείξει την κορύφωση του ανθρώπου κατά την μετοχή του στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας. Είναι μία ενέργεια όχι ανθρώπινη, αλλά ξεκάθαρα θεϊκή, καθώς προέρχεται από τον ίδιο τον ζωοποιό Θεό.

2.2 Η αγωγή των παιδιών κατά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο

Τον Μητροπολίτη τον απασχόλησε ιδιαίτερα το θέμα της αγωγής στη σύγχρονη εποχή, καθώς πολλοί είναι οι γονείς που διαμαρτύρονται για τις ιδιαιτερότητες των παιδιών τους, αλλά και το αντίστροφο, πολλά είναι τα παιδιά που δεν ικανοποιούνται από την συμπεριφορά των γονιών τους. Μετά από αυτόν τον προβληματισμό οδηγήθηκε στην παρουσίαση της Ορθόδοξης αγωγής μέσα από τη διδασκαλία του ιερού Χρυσοστόμου για την σωστή διαπαιδαγώγηση και ανάπτυξη των παιδιών και τη σωφροσύνη των γονέων. Έτσι, στο έργο του «*Ἡ ἰατρική ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη*» χρησιμοποιεί χωρία από τα κείμενα του αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου με τη μεταφρασμένη μορφή τους από το βιβλίο του παπα-Φιλόθεου Φάρου και παπα-Σταύρου Κοφινά με τίτλο «*Γονείς και παιδιά*». Ακόμη, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος δεν επιλέγει τυχαία να εντάξει χωρία του συγκεκριμένου αγίου μέσα στο έργο του, αλλά και σε πολλά άλλα, διότι πρόκειται για έναν μεγάλο άγιο και παιδαγωγό, καθώς τα λεγόμενά του παραπέμπουν σε έναν πολύ έμπειρο Πατέρα της Εκκλησίας που ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό με την αγωγή των παιδιών, μέσω της Χάρης του Θεού. Ο Μητροπολίτης πριν παραθέσει χωρία του ιερού Χρυσοστόμου για να αναδείξει την παιδαγωγική τους ωφέλεια,

πληροφορεί, πώς οι παιδαγωγικές απόψεις του εκκλησιαστικού Πατέρα που έζησε τον 4^ο αιώνα, είναι επίκαιρα και στην σύγχρονη εποχή και συνδέονται στενά με τις παιδαγωγικές ιδέες των παιδαγωγών της εποχής αυτής (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 398).

Ο Σεβασμιότατος για να μιλήσει για την αγωγή των παιδιών, επιλέγει να ξεκινήσει με το σκοπό του γάμου, διότι μέσα από αυτόν ξεκινά η οικογένεια, η αγωγή και η ανάπτυξη του παιδιού. Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος στο έργο του, κατά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, σημειώνει πώς ο σκοπός του γάμου δεν είναι απόλυτα η γέννηση των παιδιών, αλλά η αγάπη και η σωφροσύνη που υπάρχει μεταξύ των συζύγων, μέσω της οποίας γεννιούνται τα παιδιά. Αυτό το αποδεικνύει με ένα χωρίο του Πατέρα *«δύο είναι οι λόγοι για τους οποίους εισήχθη ο γάμος, για να σωφρονούμε και για να γινόμαστε πατέρες. Απ' αυτούς δε τους δύο προηγείται ο λόγος της σωφροσύνης. Γιατί επειδή δημιουργήθηκε η επιθυμία, δημιουργήθηκε και ο γάμος για να αποκλείσει την κατάχρηση»* (Χρυσόστομος). Ο Μητροπολίτης προσθέτει, πώς πολλές φορές οι γονείς έχουν ολοκληρωτικά στραμμένη την προσοχή τους πάνω στα παιδιά, χωρίς να υπολογίζουν τον σύζυγο, με αποτέλεσμα όταν χάσουν ή απομακρυνθούν τα παιδιά για διάφορους λόγους, τότε δημιουργούνται σε αυτούς πολλά ψυχολογικά προβλήματα (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 399).

Επίσης, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος παραθέτει ένα χωρίο του αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου, ώστε να παρουσιαστεί η ενότητα μεταξύ των συζύγων μέσω του παιδιού *«Το παιδί που γεννιέται είναι ένα είδος γέφυρας που συνδέει τους γονείς. Έτσι οι τρεις σάρκες γίνονται μία, γιατί το παιδί συνάπτει και τους δύο γονείς»* (Ιω. Χρυσόστομος, *«Περὶ κενοδοξίας και ὅπως δεῖ τους γονεὲς ανατρέφειν τὰ τέκνα»*, ΕΠΕ 30, 620-701). Σε αυτό το χωρίο φαίνεται πώς η γέφυρα συμβολίζει το παιδί που ενώνει τους δύο συζύγους, προκαλώντας τους χαρά (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 400). Εστιάζοντας, λοιπόν, στην ενότητα των δύο συζύγων, ο Μητροπολίτης προβαίνει να παραθέσει ένα ακόμη χωρίο του μεγάλου Πατέρα: *«Αν οι άνθρωποι που κάνουν αγάλματα βασιλέων και ζωγραφίζουν εικόνες, απολαμβάνουν τόσο μεγάλη τιμή, εμείς που καλλωπίζουμε την βασιλική εικόνα (γιατί ο άνθρωπος είναι εικόνα του Θεού) δεν θα απολαύσουμε αμέτρητα αγαθά εφ' όσον αποδίδουμε το καθ' ομοίωσιν; Γιατί τούτο σημαίνει ὁμοιο, ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐκπαιδεύσουμε τὰ παιδιά μας να εἶναι ἀγαθὰ, να μη*

οργίζονται, να είναι ανεξίκακα. Όλα αυτά είναι αγαθά, να μη οργίζονται, να είναι ανεξίκακα. Όλα αυτά είναι γνωρίσματα του Θεού, όταν εκπαιδεύουμε τα παιδιά μας να ευεργετούν, να είναι φιλόανθρωπα, όταν τα εκπαιδεύουμε να περιφρονούν τα παρόντα» (Ιω. Χρυσόστομος, «Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα», ΕΠΕ 30, 622). Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος εξηγεί, κατά τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, πώς ο σκοπός της αγωγής της Ορθόδοξης Εκκλησίας, είναι να φτάσουν στο καθ' ομοίωσιν του Θεού και όταν οι γονείς επιτύχουν αυτό τον στόχο τότε δοξάζονται από τον Θεό (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Η ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σ. 402).

Για την ολοκλήρωση του ανθρώπου είναι αναγκαία η καλή αγωγή με την επιμέλεια των πατέρων, γι' αυτό ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος γράφει πώς «δεν κάνει έναν άνθρωπο πατέρα το γεγονός και μόνο ότι συνετέλεσε να γεννηθεί παιδί, αλλά το να το παιδαγωγήσει σωστά» (Ιω. Χρυσόστομος, «Περί παιδων ανατροφής» ΡG 63, 763-770). Το χωρίο αυτό εξηγείται από τον Μητροπολίτη Ιερόθεο, πώς στη σύγχρονη εποχή πολλοί γονείς ενδιαφέρονται περισσότερο για την απόκτηση αγαθών και την επαγγελματική κατάσταση των παιδιών τους και λιγότερο για την διαπαιδαγώγησή τους (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Η ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σ. 407). Μάλιστα, ο Μητροπολίτης προσθέτει μερικά χωρία ακόμη του μεγάλου Πατέρα, τα οποία αφορούν τον τρόπο και τη μέθοδο της αγωγής. Χρησιμοποιεί, λοιπόν, μία παραστατική εικόνα «Λένε πώς τα μαργαριτάρια όταν τα βγάλουν απ' τη θάλασσα είναι σαν τις σταγόνες του νερού. Αν λοιπόν είναι έμπειρος ο αλιέας των μαργαριταριών μόλις τα πιάσει, τα βάζει στην παλάμη του και αφού τα κινήσει και τα περιστρέψει κατάλληλα, τα κάνει τελείως στρογγυλά. Όταν όμως σκληρύνουν τότε δεν μπορεί να τους δώσει άλλο σχήμα» (Ιω. Χρυσόστομου «Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα» ΕΠΕ 30, 619-701). Εξηγώντας αυτό το χωρίο ο Σεβασμιότατος, υπογραμμίζει πώς η διαπαιδαγώγηση θα πρέπει να γίνεται έγκαιρα στα παιδιά, διότι όσο βρίσκονται σε μικρή ηλικία τόσο πιο εύκολα πλάθονται όπως τα μαργαριτάρια. Εδώ, δίνεται ένα ακόμη παράδειγμα από τον ίδιο τον Μητροπολίτη Ιερόθεο, όπου αναφέρεται στους ζωγράφους, οι οποίοι μπορούν να ζωγραφίσουν μόνο με νωπή μπογιά, διότι αν αυτή στεγνώσει τότε η ζωγραφιά τους θαμπώνει και δεν έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Η ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σ. 410).

Ο Μητροπολίτης, τονίζει την αγάπη και την ευσπλαχνία που πρέπει να αισθάνεται το παιδί από την οικογένειά του, για να μπορεί να αναπτυχθεί καλύτερα σε ένα χώρο αγάπης και στοργής, για το λόγο αυτό παραπέμπει σε δύο χωρία του μεγάλου Πατέρα: *«Με πατρική ευσπλαχνία και με έμπειρη συζήτηση να επανορθώνονται τα αμαρτήματα των νέων»* και *«είναι δυνατόν να επιπλήξει κανείς χωρίς να προσβάλλει... Πρέπει λοιπόν και εδώ να μετριάζεται η επίπληξη με την επιείκεια»* (Ιω. Χρυσόστομος, *«Ομιλία Ε΄ εις την Θεσσαλονικείς επιστολήν Α΄»*, ΜG 67, 566). Εδώ τονίζεται η ευσπλαχνία και η έμπειρη συζήτηση που πρέπει να γίνεται μεταξύ του γονέα και του παιδιού, κατά την οποία θα κυριαρχεί η αγάπη, όχι όμως μόνο μέσα από λόγια, αλλά και μέσα από έργα, ώστε το παιδί να αισθάνεται την αγάπη των γονιών του (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 411).

Επιπροσθέτως, ο Σεβασμιότατος, μέσα από τα λεγόμενα του αγίου αναδεικνύει και το χάρισμα της διηγήσεως ιστοριών, οι οποίες να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και θα πρέπει αυτή την δεξιότητα να καλλιεργήσουν οι γονείς. Στο παιδί υπάρχει έντονη η επιθυμία να ακούει ιστορίες, γι' αυτό χρησιμοποιείται το συγκεκριμένο χωρίο του αγίου Ιωάννη Χρυσόστομου: *«Όταν όμως είναι κουρασμένο, διηγήσου του καταξιωμένες ιστορίες (γιατί η παιδική ψυχή ευχαριστείται να ακούει παλιές ιστορίες) και με τον τρόπο αυτό τράβηξε το από τα παιδιάρια, γιατί φιλόσοφο ανατρέφεις και αθλητή του Χριστού και πολίτη του ουρανού. Άρχισε λοιπόν την διήγηση ως εξής: «Κάποτε ένας πατέρας είχε δύο παιδιά... Αφού σταθείς λίγο προχώρησε... Η διήγηση πρέπει να είναι ευχάριστη, ώστε να τέρπει το παιδί και να μη το κουράζει... Συνέχισε την με ζωηρότητα (στην διήγηση γίνονται κάτι τέτοια) χωρίς να προσθέτεις ψεύτικες ιστορίες, αλλά μένοντας στις αλήθειες της Αγίας Γραφής. Για το παιδί είναι αρκετά αυτά. Η διήγηση να γίνεται σε ένα βράδυ μετά το δείπνο. Το ίδιο να επαναλαμβάνει και η μητέρα του... Και δεν πρέπει να μείνεις μόνο ως εδώ, πρέπει να το πάρεις το παιδί σου από το χέρι και να το οδηγήσεις στην Εκκλησία και μάλιστα όταν πρόκειται να αναγνωσθεί εκεί η ιστορία που του διηγήθηκες...»* (Ιω. Χρυσόστομος, *Προς γονείς*, ΡG 36, σελ. 56-60). Ο Σεβασμιότατος, στηριζόμενος σε αυτό το χωρίο, αναδεικνύει βασικές παιδαγωγικές αρχές της σύγχρονης παιδαγωγικής επιστήμης, όπως είναι «η διήγηση ιστοριών, η αρχή της εμπεδώσεως, η εποπτικότητα κ.ά.» (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 412).

Μέσα από τα χωρία του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, που χρησιμοποιεί ο Μητροπολίτης, φανερώνει την ορθή παιδαγωγική, την οποία χαρακτηρίζει ως θεραπεία, τον παιδαγωγό ως ιατρό και τον τρόπο και τη μέθοδο διαπαιδαγώγησης ως φάρμακα. Έτσι, ο παιδαγωγός – ιατρός, θεραπεύει – παιδαγωγεί, με τη χρήση των κατάλληλων θεραπευτικών φαρμάκων το παιδί. Ακόμα, μέσα από τα λεγόμενα του Πατέρα της Εκκλησίας παρουσιάζεται η θρησκευτική αγωγή, δηλαδή η εκκλησιαστική αγωγή, η οποία παραπέμπει στο σκοπό της Εκκλησίας που είναι η άσκηση και η μετοχή στα μυστήρια της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 417). Ο λόγος που σχολιάζει την εκκλησιαστική ζωή στα πλαίσια της διαπαιδαγώγησης είναι, για να διευκρινίσει την κατεύθυνση στην οποία θα πρέπει να στρέφεται το ενδιαφέρον των γονέων, η οποία είναι να οδηγήσουν τα παιδιά στην κατά Χριστό μόρφωση, χωρίς να επικεντρώνονται μόνο στη μόρφωση εξωτερικών παραγόντων (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 418). Για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί το εξής χωρίο του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου: *«Δεν είναι παράξενο να στέλνουμε τα παιδιά μας στις τέχνες και το σχολείο και να κάνουμε τα πάντα προς αυτό το σκοπό, αλλά να μη τα ανατρέφουμε με την παιδεία και τη νουθεσία Κυρίου; Γι' αυτό βέβαια εμείς πρώτοι δρέπουμε τους καρπούς, όταν ανατρέφουμε τα παιδιά μας να γίνουν αναιδή, ακόλαστα, απείθαρχα και βάνανυσα. Ας μη το κάνουμε λοιπόν αυτό, αλλά ας υπακούμε στον μακάριο Παύλο, που μας παραινεί να ανατρέφουμε τα παιδιά μας με την παιδεία και την νουθεσία του Κυρίου. Να δώσουμε σ' αυτά παράδειγμα, προτρέποντάς τα από μικρή ηλικία στην ανάγνωση των Γραφών...»* (Ιω. Χρυσόστομος, Προς Εφεσίους, ΚΑ' ΕΠΕ 21, 250-258, σ.150-152). Τέλος, μέσα από τα χωρία του μεγάλου παιδαγωγού αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου, γίνεται φανερή η ενασχόληση και το ενδιαφέρον του Μητροπολίτη Ιερόθεου απέναντι στην ορθή διαπαιδαγώγηση των παιδιών, καθώς ο ίδιος υπογραμμίζει πώς με αυτό τον τρόπο τα παιδιά θα «καλοί πολίτες της κοινωνίας», αλλά κυρίως «καλοί πολίτες της Βασιλείας των Ουρανών» (Ιερόθεος Μ. Ν., *Ἡ ἱατρικὴ ἐν Πνεύματι ἐπιστήμη, ἡ πράξις τῆς ὀρθόδοξης ψυχοθεραπείας*, 2014, σ. 420).

2.3 Η θεραπευτική αγωγή μέσα από το μυστήριο της Εξομολόγησης

Σε όλα τα έργα του Μητροπολίτη Ιερόθεου που αφορούν την αγωγή, εντοπίζεται η έντονη ενασχόληση του με τη θεραπευτική αγωγή μέσα από το μυστήριο της εξομολόγησης. Πιο

συγκεκριμένα, στο έργο του με τίτλο «Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής», για την καλύτερη κατανόηση του μυστηρίου της εξομολόγησης, διευκρινίζει εκτενώς την έννοια της εξομολόγησης. Αρχικά, τονίζει, πώς η εξομολόγηση δεν πρέπει να είναι μία τυπική διαδικασία συγχώρησης των αμαρτιών, αλλά να προέρχεται από την πραγματική μετάνοια του χριστιανού για να έχει αποτέλεσμα. Στη συνέχεια, ο πατέρας, χαρακτηρίζει την εξομολόγηση ως «Ψυχοθεραπεία» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 215), χωρίς, όμως, να αναιρεί την ψυχοθεραπεία των ψυχαναλυτών, καθώς την προσεγγίζει από διαφορετική σκοπιά. Η «Ψυχοθεραπεία», κατά τον Μητροπολίτη Ιερόθεο, πηγάζει από τις λέξεις ψυχή και θεραπεία. Με αφορμή τη διδασκαλία των Πατέρων της Εκκλησίας, ο ίδιος υποστηρίζει, πώς το σώμα του ανθρώπου όταν χάσει την ψυχή πεθαίνει, έτσι και η ψυχή αν χάσει το Άγιο Πνεύμα πεθαίνει κι αυτή (Ιερόθεος Μ. Ν., Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σ. 216). Γι' αυτό, η εξομολόγηση είναι Ψυχοθεραπεία, και κατ' επέκτασιν η θεραπευτική αγωγή. Μέσα από την εξομολόγηση θεραπεύεται η αμαρτία, διότι αυτή είναι η ασθένεια που χρειάζεται την ίαση μέσω της μετάνοιας.

Με τον τρόπο αυτό στο συγκεκριμένο έργο, παρουσιάζονται από τον Μητροπολίτη, οι δυτικές αντιλήψεις που δεσπόζουν στην παρούσα εποχή από τους ανθρώπους, φανερώνοντας τις αντιλήψεις τους για την αμαρτία. Έτσι, κατ' αυτόν τον τρόπο αισθάνονται ενοχικά για τις αμαρτωλές πράξεις τους αντιμετωπίζοντας το Θεό ως τιμωρό απέναντί τους. Έτσι, η αντιμετώπιση αυτή της αμαρτίας δεν μπορεί να οδηγήσει στη θεραπεία, διότι ο νους δεν φωτίζεται και ο άνθρωπος δεν μπορεί να έρθει σε κοινωνία με το Θεό. Αυτό, το επιβεβαιώνει μέσα από τα χωρία δύο μεγάλων Πατέρων του Μ. Βασιλείου και του Γρηγορίου του Παλαμά. Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος αναφέρει, κατά τον Μ. Βασίλειο και τον άγιο Γρηγόριο Παλαμά, πώς η αμαρτία δρα αλλοτριωτικά για τον άνθρωπο, οδηγώντας το νου στο σκοτάδι (Ιερόθεος Μ. Ν., Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σσ. 219-221). Για να γίνει κατανοητό αυτό, εξηγεί πώς η εξομολόγηση δεν πρέπει να ταυτίζεται μόνο με την άφεση των αμαρτιών, διότι δεν θα απαλλαγεί ο άνθρωπος από αυτές και θα τις επαναλάβει. Στη συνέχεια, προχωρά στη σημασία της φράσης «άφεση άμαρτιών», εξηγώντας πώς μετά το μυστήριο της εξομολόγησης ο άνθρωπος θα πρέπει να συνεχίζει να αγωνίζεται, χωρίς να επαναπαύεται με την αίσθηση της εξαγοράς των αμαρτιών (Ιερόθεος Μ. Ν., Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης

ψυχοθεραπείας, 2014, σ. 210). Τηρώντας αυτό τον αγώνα, κατά τον Μητροπολίτη, ο ανθρώπινος νους φωτίζεται από τη Χάρη του Θεού, μέσω του κληρικού που τελεί αυτό το μυστήριο.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, κρίνει απαραίτητο στο έργο του «Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία», να μιλήσει για τα τρία στάδια της πνευματικής ζωής. Έτσι, περιγράφει στο έργο του, κατά τον άγιο Διονύσιο τον Αεροπαγίτη, στο σύγγραμμά του «Περί ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας», τις τρεις αυτές βαθμίδες, που είναι η κάθαρση, ο φωτισμός και η τελείωση (PG 3, 506-508 (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 72). Στη συνέχεια εξηγεί, κατά τον άγιο, πώς με τον όρο κάθαρση εννοείται η κάθαρση της καρδιάς δηλαδή η απελευθέρωση από τα πάθη, η οποία οδηγεί στο φωτισμό και ολοκληρώνοντας αυτά τα δύο στάδια τότε έρχεται η τελείωση, δηλαδή η θέωση. Τα τρία στάδια αυτά συνδέονται με τις τρεις βαθμίδες Ιερωσύνης, δηλαδή του Διακόνου, του Ιερέως και του Επισκόπου. Ο Διάκονος καθαίρει το λαό από τα πάθη, ο Πρεσβύτερος φωτίζει τους χριστιανούς, προετοιμάζοντάς τους για το τρίτο στάδιο, και, τέλος, ο Επίσκοπος είναι απαραίτητο να βρίσκεται σε κοινωνία με το Θεό και να μεταδίδει αυτή την Χάρη στους Χριστιανούς. Έτσι, ο Επίσκοπος, ο Πρεσβύτερος και ο Διάκονος, τελούν τα Μυστήρια της Εκκλησίας, με όλα τα προσόντα, γίνονται πνευματικοί ιατροί και είναι ικανοί να θεραπεύσουν τους Χριστιανούς (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σσ. 72-76).

Οι κληρικοί, κατά τον Σεβασμιότατο, είναι «θεραπευτές που ασκούν τη θεραπευτική αγωγή με τη μέθοδο του ησυχασμού και τα Μυστήρια της Εκκλησίας» (Ιερόθεος Μ. Ν., Έμπειρική Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, 2022, σ. 449), καθιστώντας την Εκκλησία ως ένα πνευματικό θεραπευτήριο. Ο ίδιος, παρατηρεί μάλιστα, ότι μέσα από τα κείμενα της πατρολογίας και της Αγίας Γραφής υπάρχουν δύο είδη εξομολόγησης, η νοερά εξομολόγηση και η εξομολόγηση που κάνουμε στον πνευματικό πατέρα, η πρώτη σχετίζεται με την προσευχή που κάνει ο κάθε άνθρωπος προσωπικά στον Θεό και η δεύτερη αφορά την εξομολόγηση στον πνευματικό πατέρα. Εδώ, αλλά σε πολλά άλλα σημεία των έργων του, φαίνεται στον πατέρα η μεγάλη ευλάβειά του προς το πρόσωπο του αγίου Ιωάννου του Σιναΐτης της Κλίμακος, ο οποίος ξεχωρίζει με το περίφημο σύγγραμμά του ως προς την πνευματική καθοδήγηση προς τους πιστούς. Έτσι, υπογραμμίζει τον χαρακτηρισμό που αποδίδει ο άγιος για την νοερά εξομολόγηση, λέγοντας πώς με αυτή δημιουργείται μία κατάνυξη, η οποία είναι «άνεναος συνειδότος βασανισμός, διά νοεράς εξαγορεύσεως την

άναψυξιν τοῦ πυρός τῆς καρδίας πραγματευόμενος» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 225). Μέσω της κατάνυξης αυτής παρηγορείται η καρδιά του ανθρώπου με αποτέλεσμα να οδηγείται στην ίδια τη μετάνοια, δηλαδή στο δεύτερο είδος της εξομολόγησης, αυτή του πνευματικού πατέρα. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται φανερή η σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στους δύο τύπους της εξομολόγησης, καθώς η μία δεν αναιρεί την άλλη. Μάλιστα, υποστηρίζει πώς η θεραπεία που πηγάζει από την ιερά εξομολόγηση μπορεί να ξεκινήσει ακόμη πιο πριν, όταν δηλαδή το άτομο αποφασίσει να εξομολογηθεί, διότι τότε ο άνθρωπος προετοιμάζεται για να απαλλαγεί από την αρρώστια της αμαρτίας και από τα ψυχικά του τραύματα, βρίσκοντας τη θεραπεία που αναζητούσε για την ίαση της ψυχής του (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 227).

Στο προαναφερθέν έργο του, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, υπογραμμίζει, την επίδραση που έχει η ψυχανάλυση στη ζωή του ανθρώπου σε σύγκριση με την ιερά εξομολόγηση. Έτσι, λοιπόν, λέει πώς μέσω της ψυχανάλυσης ο άνθρωπος βρίσκει την αιτία του παραπτώματος και του ψυχικού τραύματος με αποτέλεσμα, μόλις γίνει αυτή η ανακάλυψη από τον ψυχαναλυτή, να ανακουφισθεί από το φορτίο που αισθανόταν και να μπορέσει να ανταποκριθεί καλύτερα στις κοινωνικές απαιτήσεις και υποχρεώσεις της καθημερινής του ζωής (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σσ. 225-228). Στη συνέχεια, προσθέτει, πώς το μυστήριο της εξομολόγησης δεν έχει μόνο ως αποτέλεσμα την ανακούφιση του φορτίου της ψυχής του ανθρώπου αλλά την εξάλειψη αυτού του φορτίου, δηλαδή την απαλλαγή της αμαρτίας και της θεραπείας της μέσω της θείας Χάρης και της θεραπευτικής μεθόδου από έναν άνθρωπο που έχει αξιωθεί να τελεί το θείο αυτό μυστήριο. Μάλιστα, χωρίς να αναιρεί τη λειτουργία της ψυχανάλυσης, αναφέρει στο σημείο αυτό, πώς πολλοί ψυχαναλυτές παροτρύνουν τους ανθρώπους να ανατρέξουν και σε έναν πνευματικό πατέρα για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση τους.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, λοιπόν, στο έργο του «Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής», αλλά και σε πολλά άλλα, κρίνει απαραίτητο να αναλύσει το πραγματικό έργο της ιεροσύνης και του ιερέως μέσα από έναν από τους αυθεντικότερους εκφραστές της ιεροσύνης και το ρόλο του ιερέως, τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά. Αρχικά, επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά, πώς ο πρώτος θεραπευτής είναι ο ίδιος ο Θεός και στη συνέχεια και ο ιερέας έχει τον ρόλο του θεραπευτή, διότι είναι συνεργός του Θεού και ο κύριος σκοπός του είναι να θεραπεύσει τον άνθρωπο από την αμαρτία με την πνευματική καθοδήγησή του (Ιερόθεος Μ. Ν.,

Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σσ. 234-235). Υποστηρίζει στο παραπάνω έργο του, πώς υπάρχουν δύο είδη πνευματικών θεραπειών. Το πρώτο είδος έχει να κάνει με τους πνευματικούς πατέρες που θεραπεύουν με τον σωστό ορθόδοξο τρόπο τον ασθενή και τον οδηγούν στη θέωση με τη βοήθεια της θείας Χάρης του Θεού. Το δεύτερο είδος σχετίζεται με εκείνους τους πνευματικούς πατέρες που τελούν την ιερά εξομολόγηση με ηθικολογικό τρόπο, καθώς προσπαθούν να απομακρύνουν την αμαρτία από τον άνθρωπο αισθανόμενοι τον Θεό ως οργισμένο. Σύμφωνα με το τελευταίο είδος, τονίζει ο πατέρας, πώς δεν μπορεί η εξομολόγηση να είναι θεραπευτική. Ο Σεβασμιότατος, σε άλλο έργο του («Συζητήσεις για την Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία») προσθέτει, κατά τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, πώς η θεραπεία πρέπει να πραγματοποιείται με επιστήμη, δηλαδή με καλή γνώση της θεραπείας και να εστιάζει στην πλήρη ελευθερία του ανθρώπου, με σεβασμό απέναντι στην ελεύθερη βούλησή του που έχει δοθεί από τον Θεό, αποσκοπώντας έτσι στην ορθόδοξη καθοδήγηση (Ιερόθεος Μ. Ν., Συζητήσεις για την Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2005, σσ. 209-211).

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος δίνει μεγάλη βαρύτητα στους τρόπους με τους οποίους μπορούν οι πνευματικοί πατέρες να θεραπεύσουν τις ανθρώπινες ψυχές ως θεραπευτές. Για να γίνει αυτό, επικαλείται τα λεγόμενα του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου μέσα από τα συγγράμματά του, αναλύοντας, πώς ο πνευματικός πατέρας πρέπει να χρησιμοποιεί και τους κατάλληλους τρόπους θεραπείας για να γίνει με ορθό τρόπο η καθοδήγηση του πνευματικού τέκνου. Έτσι, συμπληρώνει, κατά τον άγιο Γρηγόριο το Θεολόγο, πώς ο κληρικός είναι αναγκαίο να διαθέτει τον ορθό τρόπο θεραπείας με τα σωστά φάρμακα για τον κάθε άνθρωπο και την κάθε περίπτωση που θα συναντήσει, σύμφωνα με την ιδιαιτερότητα του καθενός, καθώς δεν ταιριάζουν όλα τα φάρμακα σε όλους, διότι σε κάποιους μπορεί να είναι βλαβερά και να μην θεραπευτούν. Με τον τρόπο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος επηρεαζόμενος από τα συγγράμματα του αγίου Πατέρα, όσον αφορά τη θεραπευτική μέθοδο των κληρικών, μας αναφέρει ως σχετικό παράδειγμα την τροφή των νηπίων και την τροφή των ανδρών, λέγοντας χαρακτηριστικά πώς ο πνευματικός πατέρας δεν γίνεται να δίνει στερεά τροφή στον άνθρωπο που είναι σε μη προχωρημένο πνευματικό στάδιο και να δίνει γάλα στους ανθρώπους που βρίσκονται ανώτερα πνευματικά, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο δεν θα μπορέσει να επέλθει η θεραπεία σε καμία από τις δύο περιπτώσεις.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, ως κληρικός και πνευματικός πατέρας, μέσα από τα έργα του έχει την τάση να διαπαιδαγωγεί, να καθοδηγεί και να παραδειγματίζει τον αναγνώστη μέσα από

τα συγγράμματα των αγίων και Μεγάλων Πατέρων, από παραδείγματα της καθημερινής ζωής, αλλά και από βίους αγίων. Έτσι και στο προαναφερθέν έργο του, κάνει μία αρκετά εκτενής αναφορά στο πρόσωπο της αγίας Ολυμπίας μαθήτριας του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, αναλύοντας το βίο της. Αναφέρεται, λοιπόν στον ορθόδοξο τρόπο ζωής της, περιγράφοντας όλα τα χαρίσματά της, καθιστώντας την υπόδειγμα του Χριστιανού ανθρώπου (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σσ. 256-269). Στο βίο της, υπογραμμίζεται η αγάπη, η ελεημοσύνη, η θυσία, η ευσέβειά της, αλλά και όλα εκείνα τα πνευματικά της προσόντα. Μέσα από την μεγάλη αξία που της αποδίδεται στο έργο, γίνεται φανερό και η αξία που αποδίδει η ίδια στον πνευματικό της πατέρα τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο. Η Αγία Ολυμπία τιμούσε και αγαπούσε τον πνευματικό της πατέρα, και δεν τον εγκατέλειψε ούτε στιγμή, ακόμα και όταν τον εξόρισαν μετά από τις κατηγορίες που είχε δεχθεί, ο άγιος συνέχιζε να της στέλνει παρηγορητικές επιστολές (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σσ. 273-276). Είναι αξιοσημείωτος ο σεβασμός και η τιμή που απονέμεται από την αγία στον πνευματικό της πατέρα και είναι φανερό η επίδραση που είχε ο βίος του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου και οι διδαχές στη ζωή της αγίας, καθώς ήταν αρκετά για να την οδηγήσουν στη θέωση. Μέσα, λοιπόν, από το βίο της αγίας Ολυμπίας, ο Ιερόθεος, ως πνευματικός πατέρας και θεραπευτής, προτρέπει τη σύγχρονη γυναίκα, το σύγχρονο χριστιανό, να παραδειγματιστεί και να αγωνιστεί για τη σωτηρία της ψυχής του.

2.4 Η Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, σε πολλά έργα του, ασχολήθηκε με τα κοινά και τα διαφορετικά σημεία ανάμεσα στην λεγόμενη «λογοθεραπεία» και στην ορθόδοξη παράδοση. Ο λόγος της ενασχόλησής του με το θέμα αυτό υπήρξαν τα προβλήματα των ανθρώπων που γεννιούνται σε υπαρξιακό επίπεδο στη σύγχρονη εποχή, ψάχνοντας την αλήθεια. Επικεντρώνεται, λοιπόν, στην επικαιρότητα των λόγων των Πατέρων, αναδεικνύοντας την ως Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία και συγκρίνει τις κεντρικές θέσεις της θεολογίας με την σύγχρονη σχολή της ψυχολογίας, τη «λογοθεραπεία».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο Ιερόθεος, υποστηρίζει, σύμφωνα με τους λόγους των Πατέρων, πως η Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία πηγάζει μέσα από τη θεολογία που προέρχεται μέσα από την Εκκλησία. Επομένως, πρόκειται για μία θεραπεία, κατά την οποία κεντρικό πρόσωπο είναι ο Θεός και μετά ο άνθρωπος, είναι, δηλαδή, Θεοανθρωποκεντρική, σε αντίθεση με τη

λογοθεραπεία που έχει κεντρικό πρόσωπο τον άνθρωπο και είναι ανθρωποκεντρική. Ο πατέρας, στο έργο του «Υπαρξιακή ψυχολογία και Όρθόδοξη Ψυχοθεραπεία», για να εξηγήσει τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους, αναφέρεται στο πρόσωπο του Victor Frankl (1905) , τον δημιουργό και εκφραστή της λογοθεραπείας. Ο Victor Frankl ήταν «καθηγητής της Νευρολογίας και της Ψυχιατρικής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Βιέννης, πρόεδρος της Αυστριακής Ιατρικής Εταιρείας της Ψυχοθεραπείας και διευθυντής του Νευρολογικού τμήματος της Νοσοκομειακής Παλυκλινικής της Βιέννης» (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σ. 17) και δίδαξε τις δικές του θεωρίες σχετικά με την ψυχοθεραπεία. Κατά τον Μητροπολίτη, σύμφωνα με τις σπουδές του, τα προσόντα του και τις δύσκολες εμπειρίες του ως κρατούμενος στα στρατόπεδα Άουσβιτς και Νταχάου αντιμετώπιζε τη λογοθεραπεία από ορθολογική σκοπιά, ως μοναδική οδό για την αληθινή ψυχοθεραπεία. Στο σημείο αυτό, γίνεται προσπάθεια από τον πατέρα να εξηγήσει τη θεωρία της λογοθεραπείας, λέγοντας πώς δεν πρόκειται για τη σύγχρονη έννοια της δυσλεξίας, δηλαδή τη θεραπευτική αντιμετώπιση πάνω στην έκφραση και στην προφορά του λόγου, αλλά αφορά μία πιο βαθιά έννοια.

Στο έργο «Υπαρξιακή ψυχολογία και Όρθόδοξη Ψυχοθεραπεία» του Ιερόθεου, γίνεται λόγος για το πώς αντιλαμβάνεται ο Victor Frankl την έννοια της λογοθεραπείας, υποστηρίζοντας πώς ο «λόγος» είναι κάτι παραπάνω από τη λογική, έχει πιο βαθύ περιεχόμενο από αυτή και σημαίνει «νόημα» και «πνεύμα», παίρνοντας μία πιο πνευματική διάσταση (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σ. 22). Έτσι, σύμφωνα με τα λεγόμενά του αυστριακού ορθολογιστή, με τη λογοθεραπεία, οδηγείται ο άνθρωπος στο να βρει το νόημα της ζωής του, το λόγο της υπάρξεώς του και να συμπληρωθεί το εσωτερικό κενό που υπάρχει μέσα του από τα αναπάντητα ερωτήματά του, γι' αυτό η λογοθεραπεία δεν παίρνει μόνο το ρόλο της ψυχανάλυσης αλλά ιδιαίτερα αυτόν της ψυχοθεραπείας. Για το λόγο αυτό, ο Ιερόθεος προχωρά στη διάκριση μεταξύ της λογοθεραπείας και της ψυχανάλυσης, όπως χρησιμοποιούνται από τον Frankl. Σύμφωνα με τη λογοθεραπεία του Frankl, ο άνθρωπος μέσω αυτής, του δίνεται η δυνατότητα να θέλει και να βρει το νόημα της ζωής του με την ελεύθερη βούληση, διότι αν δεν προσπαθήσει να βρει το νόημα αυτό τότε θα καταρρεύσει (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 44-48). Συμπληρώνοντας τη θεωρία αυτή, ο σκοπός του λογοθεραπευτή είναι να βοηθήσει τον άνθρωπο να βρει μόνος του το νόημα της ζωής, χωρίς να δίνει σε αυτόν νόημα.

Στο συγκεκριμένο έργο του, ο Ιερόθεος για να μιλήσει, αναλυτικά για την έννοια της «Ορθόδοξης Ψυχοθεραπείας», συγκρίνει τη ψυχοθεραπεία με τη Θρησκεία, ώστε να γίνει πιο κατανοητή στη συνέχεια. Στο σημείο αυτό ένα από τα κοινά χαρακτηριστικά που εντοπίζεται είναι πώς η ψυχοθεραπεία σκοπεύει στην υγεία του ανθρώπου και η Θρησκεία σκοπεύει στη σωτηρία του. Όμως, η Θρησκεία με τη σωτηρία οδηγεί τον άνθρωπο στην υγεία, αλλά πολλές φορές ένας ψυχίατρος όταν προσφέρει την υγεία στον άνθρωπο μπορεί μέσω αυτής να τον οδηγήσει στην πίστη στο Θεό, κερδίζοντας τη σωτηρία, για το λόγο αυτό δεν πρέπει να υπάρχει σύγκρουση μεταξύ λογοθεραπείας και Θρησκείας (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 73-74). Εδώ, αξίζει να αναφερθεί, ότι ο Μητροπολίτης κάνει την παραπάνω σύγκρουση, ώστε μέσω αυτής να τονιστεί και το κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ ψυχοθεραπευτή και πνευματικού πατέρα χωρίς να υπάρχει σύγκρουση ανάμεσά τους. Όμως, ο Ιερόθεος, στο έργο του έχει κύριο στόχο να υπογραμμίσει πώς η σύγχρονη ψυχολογία έχει δυτική προέλευση και περιορίζει τον άνθρωπο στο να σκέφτεται μόνο με τη λογική, ενώ η Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία πηγάζει μέσα από την ορθόδοξη νηπτική παράδοση των Πατέρων της Εκκλησίας και στηρίζεται στον αποκαλυπτικό λόγο. Γι' αυτό συμπληρώνει, πώς οι Πατέρες της Εκκλησίας, μέσω της θείας Χάρης που διαθέτουν απαντούν σε όλα τα υπαρξιακά ερωτήματα που γεννιούνται από τον άνθρωπο, απορρίπτοντας τις απαντήσεις των αρχαίων φιλοσόφων (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 92-95).

Για να στηρίξει τα προηγούμενα, ο Μητροπολίτης, δίνει τη μεγαλύτερη βαρύτητα και αξία στις βασικές αρχές της Ορθόδοξης Νηπτικής Παράδοσης. Η ορθόδοξη Νηπτική παράδοση, είναι η ησυχαστική παράδοση της Εκκλησίας, η οποία εμπεριέχει την πνευματική εμπειρία των ιερών νηπτικών, που αναδύεται από την τήρηση των πνευματικών νόμων, εισάγοντας τον χριστιανό στην μυστική οδό της θέωσης (Καλλιακμάνης, 2013, σ. 75). Ολόκληρη η συλλογή της Φιλοκαλίας αντιμετωπίζει τις δυτικές ορθολογικές αντιλήψεις και θεωρίες, δίνοντας τις απαντήσεις σε όλα τα υπαρξιακά ερωτήματα και προβλήματα του ανθρώπου (Πέτρου, 1992, σσ. 156-158). Έτσι, ο πατέρας τονίζει στο έργο του, πώς ψυχοθεραπεία επέρχεται μέσα από την ορθόδοξη θεολογία, δηλαδή μέσα από την Εκκλησία, η οποία αποτελεί «πνευματικό θεραπευτήριο», όπως την ονομάζει, απομακρύνοντας τον άνθρωπο από κάθε είδους ψυχικής και σωματικής ασθένειας (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σ. 100).

Κατά τον Μητροπολίτη, η Εκκλησία διαθέτει όλες τις μεθόδους θεραπείας μέσω των μυστηρίων και της άσκησης, οδηγώντας τον άνθρωπο στο σκοπό της ζωής του που είναι η κοινωνία με το Θεό, διότι ο Θεός τον δημιούργησε σύμφωνα με κατ' εικόνα Θεού προσπαθώντας να φτάσει στο καθ' ομοίωσιν. Εν συνεχεία, για να εξηγήσει το ζήτημα των λογισμών προσθέτει, πώς οι λογισμοί είναι οι σκέψεις που πηγάζουν από τη φαντασία και τις αισθήσεις και καταστρέφουν το νου, οδηγώντας τους σε ψυχικές και σωματικές ανωμαλίες (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σ. 106). Υποστηρίζει, κατά τους ιερούς νηπτικούς, πώς για την αντιμετώπιση αυτών των ανωμαλιών, ο άνθρωπος μπορεί μέσω της προσευχής, της μετάνοιας και μέσω της τήρησης των εντολών του Θεού να ενεργοποιήσει τη θεία Χάρη και να θεραπευτεί. Πάνω στον αγώνα αυτό, υπογραμμίζεται από τον Ιερόθεο, πώς εμπεριέχεται η άσκηση, κατά την οποία γίνονται πολλές αναφορές στην Καινή Διαθήκη. Για παράδειγμα, αναφέρει πώς ο Απόστολος Παύλος παρουσιάζει τους Χριστιανούς ως αθλητές και τη ζωή τους με αθλητικό αγώνα που αναμένουν την βράβευσή τους από το Θεό με το αμαράντινο της δόξης στέφανον, λέγοντας συγκεκριμένα «*Καί φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποίμενος κομιεῖσθε τόν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον*» (Α΄ Πέτρ. ε΄, 4) (Ναυπάκτου, 2004, σσ. 72-73). Στο χωρίο αυτό, παρουσιάζεται το στέφανο της δόξας ως βραβείο που λαμβάνουν αυτοί οι Χριστιανοί που έβγαλαν εις πέρας τον αθλητικό αυτό αγώνα της άσκησης στην επίγεια ζωή.

Ο Μητροπολίτης για άλλη μια φορά και σε αυτό το έργο του, αναδεικνύει την επικαιρότητα και τη μεγάλη προσφορά της νηπτικής παράδοσης στον σύγχρονο άνθρωπο. Έτσι, αναφέρει, κατά τους Πατέρες, πώς η νηπτική θεολογία διακρίνεται σε «θεολογία του βάθους» και «θεολογία του ύψους» Για να γίνει πιο κατανοητό αυτό, αναφέρει την *Κλίμαξ* του Αγίου Ιωάννη του Σιναΐτη που διευκρινίζονται τα δύο είδη ησυχαστικής ζωής, που είναι η σωματική ησυχία και η πνευματική ησυχία, καθώς η πρώτη προηγείται για την απόκτηση της δεύτερης (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 109-111). Εδώ, ο άγιος δίνει μεγάλη σημασία στις αισθήσεις και στους λογισμούς, τα οποία δεν πρέπει να περάσουν στην καρδιά, δηλαδή στο νου του ανθρώπου και τον οδηγήσουν σε ψυχοσωματικά προβλήματα. Επιπροσθέτως ο Μητροπολίτης αναφέρει, μέσα από στα έργα του αγίου Μαξίμου του Ομολογητή, πώς γίνεται φανερή η διάκριση που γίνεται μεταξύ *οδύνης* και *ηδονής* μέσα από ένα βασικό παράδειγμα, όπου ο Αδάμ, από την πλευρά του οποίου προήλθε η Εύα, έχασε τον Παράδεισο επειδή παρασύρθηκε από αυτήν, και ο Χριστός

μέσω της λόγχης στην πλευρά του τους έβαλε στον Παράδεισο, γ' αυτό και η οδύνη αποτέλεσε θεραπεία της ηδονής (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 114-115). Είναι εμφανές, πώς ο Ιερόθεος επιδιώκει να αναδείξει τη διδασκαλία της Εκκλησίας με πολλά παραδείγματα μέσα από τους λόγους των Πατέρων, ώστε να παρουσιάσει την ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία και την παιδαγωγική μέσω αυτής, διότι η διδασκαλία των Πατέρων «μας παραλαμβάνει από την βρεφική ηλικία και μας ανεβάζει μέχρι την κατά Θεόν τελείωση και ολοκλήρωσή μας» (Ιερόθεος Μ. Ν., Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, 2021, σσ. 120-121).

2.5 Η Ορθόδοξη Εκκλησία ως παιδαγωγικό θεραπευτήριο

Ο Σεβασμιότατος, κατά την περίοδο που ασκούσε τα καθήκοντά του ως Διευθυντής Νεότητας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, από τις κατηχητικές επιμορφώσεις που πραγματοποιούσε στους Κατηχητές ασχολήθηκε αρκετά με το θέμα της Εκκλησίας ως μυστήριο και τις ιδιότητές της, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο τη θεραπευτική της σημασία. Η λέξη *Ἐκκλησία* «προέρχεται από το ρήμα *ἐκκαλέω-ῶ* και σημαίνει καλῶ, προσκαλῶ, συγκαλῶ, συναθροίζω» εντοπίζεται στην αρχαία Ελλάδα και έχει τη σημασία της συγκέντρωσης των πολιτών για την επίλυση διάφορων ζητημάτων (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 29). Όμως, κατά τον Μητροπολίτη, γίνεται φανερό πώς στην Καινή Διαθήκη έχει μία πιο βαθιά έννοια, καθώς δεν πρόκειται για συγκέντρωση ανθρώπων, αλλά για το Σῶμα του ίδιου του Χριστού.

Ο Σεβασμιότατος αναφέρει στο έργο του «Εκκλησία και εκκλησιαστικό φρόνημα», σύμφωνα με τον Άγιο Συμεών το Νέο Θεολόγο, πώς η Εκκλησία αποτελείται από ανθρώπους που είναι ενωμένοι με το Χριστό και όχι μόνο από κληρικούς, μοναχούς και λαϊκούς, διότι αποτελεί Σῶμα όπου όλοι έρχονται σε κοινωνία με το Θεό μέσω των μυστηρίων και της άσκησης (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 31). Προσθέτει ακόμη, πώς Μέλη της Εκκλησίας θεωρούνται και οι άγγελοι, κατά τις διδασκαλίες των Μεγάλων Πατέρων της Εκκλησίας. Η Εκκλησία, όπως φαίνεται στην Αγία Γραφή, δεν αποτελεί μία ανθρώπινη οργάνωση, αλλά έναν Θεανθρώπινο Οργανισμό, διότι δεν εφευρέθηκε από ανθρώπους αλλά από τον ίδιο τον Θεό, καθώς Αυτός είναι η αρχή και η κεφαλή της Εκκλησίας, πρόκειται δηλαδή για μία κοινωνία Θεού και ανθρώπου, αγγέλων και ανθρώπων, επιγείων και

επουρανίων, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται «σύνοδος ουρανού και γης» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σσ. 46-47).

Μέσα από τους λόγους των αγίων Πατέρων, ο Μητροπολίτης υπογραμμίζει στο παραπάνω έργο του, πώς η Εκκλησία είναι το πραγματικό Σώμα του Θεού, όπου ξεκίνησε με τη δημιουργία των αγγέλων και του ανθρώπου, αμέσως μετά συνεχίζεται στην Παλαιά Διαθήκη, ακολουθώντας η ενανθρώπιση του Λόγου του Θεού. Στο σημείο αυτό υπογραμμίζει, πώς μόνο με αυτή την έννοια μπορεί να χρησιμοποιηθεί η Εκκλησία, υποστηρίζοντας πώς οι Μεγάλοι Πατέρες δεν χρησιμοποιούν κάποιον όρο για αυτήν, καθώς δεν μπορεί αυτή να περιοριστεί σε έναν μόνο ορισμό και να καλυφθεί το περιεχόμενο της έννοιάς της, γιατί αυτό που συμβαίνει μέσα στην Εκκλησία είναι ένα μυστήριο και δεν μπορεί κανείς να το διερευνήσει με τη λογική και τις αισθήσεις του. Με τον τρόπο αυτό, ο Σεβασμιότατος επηρεασμένος από τα λεγόμενα του Γεώργιου Φλωρόφσκυ, τονίζει πώς «η Εκκλησία είναι μία πραγματικότητα στην οποία ζούμε και όχι ένα αντικείμενο το οποίο εξετάζουμε» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σσ. 56-57). Τα μέλη που ανήκουν στην Εκκλησία ανήκουν στο Σώμα του Θεανθρώπου Χριστού και δημιουργούν μία ενότητα των Χριστιανών με τον Χριστό.

Στο έργο του «Εκκλησία και εκκλησιαστικό φρόνημα» ο Μητροπολίτης, τονίζει την ενότητα της Εκκλησίας, καθώς αυτή αποτελείται από Κληρικούς και λαϊκούς, οι οποίοι συνδέονται το ίδιο με τη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας, κατά την οποία, ο βασικός σκοπός είναι η κάθαρση, ο φωτισμός και η θέωση, μέσω της ασκητικής ζωής. Επομένως, κατά τον Ιερόθεο, η διαφορά μεταξύ τους δεν έχει να κάνει με το ποσοστό της θείας Χάρης του Θεού που λαμβάνουν, διότι η θεία Χάρη δωρίζεται ανεξαιρέτως σε όλους τους ανθρώπους ανάλογα με την πνευματική κατάσταση και τα πνευματικά αισθητήρια του κάθε πιστού. Υπογραμμίζει ο ίδιος, πώς ο ρόλος των Κληρικών είναι τόσο να τελούν τα Μυστήρια της Εκκλησίας, όσο και να καθοδηγούν το λαό. Κατά τον Ιερόθεο, οι Κληρικοί συνεργούν στην τέλεση του σχεδίου της θείας Οικονομίας για τη σωτηρία των ανθρώπων, καθοδηγώντας τους, μέσω της έμπρακτης βίωσης της εν Χριστώ ζωής. Βέβαια, μέσα στην Εκκλησία δεν υπάρχουν μόνο υγιείς, αλλά και άρρωστα πνευματικά μέλη τα οποία ψάχνουν τη θεραπεία μέσα από αυτήν.

Έτσι, ο Μητροπολίτης χαρακτηρίζει την Εκκλησία ως «ιατρείο πνευματικό», «θεραπευτήριο» και «Νοσοκομείο», και αποτελείται από «ιατρούς» και «νοσοκόμους», που συντελούν στη θεραπεία, δηλαδή στην πνευματική ίαση, που χρειάζονται τα ψυχικά νεκρά μέλη της

Εκκλησίας, με τη βοήθεια των κατάλληλων πνευματικών φαρμάκων (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 62). Πιο αναλυτικά, στο έργο του «Εμπειρική Δογματική», χαρακτηρίζει την Εκκλησία και την Ενορία ως ένα «μεγάλο νοσοκομείο», όπου ο αρχηγός του νοσοκομείου αυτού είναι ο Επίσκοπος, οι γιατροί είναι οι Πρεσβύτεροι, και οι νοσοκόμοι είναι οι Διάκονοι και οι Διακόνισσες (Ιερόθεος Μ. Ν., Έμπειρική Δογματική τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, 2022, σσ. 254-255). Τα πνευματικά φάρμακα ορίζονται στο επίπεδο της εγκράτειας, της νηστείας, της τήρησης των εντολών του Θεού, της άσκησης του σώματος και της συμμετοχής των πιστών στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας. Στη συνέχεια, χρησιμοποιεί τα πατερικά λόγια του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου για να χαρακτηριστεί η Εκκλησία ως «τό μέγα καί θαυμαστόν καί εὐρύχωρον πανδοχεῖον» (Ιω. Χρυσόστομος, «Εἰς τὴν Παραβολὴν τοῦ ἔμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς», PG 62, 755-757) (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 62).

Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου για να δώσει μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την έννοια της Εκκλησίας, προχωρεί σε μία περεταίρω ανάλυση σχετικά με τις ιδιότητες αυτής. Αρχικά, υπογραμμίζει, μέσα από το *Σύμβολο της Πίστεως*, την ομολογία των πιστών «εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν». Για να δει αναλυτικότερα τις ιδιότητες αυτές, παραπέμπει σε πολλούς από τους αγίους Πατέρες τις Εκκλησίας. Έτσι, η Εκκλησία είναι μία, διότι ο Χριστός έχει ένα Σώμα και όχι πολλά και είναι μία η κεφαλή, όπως υποστηρίζει ο Απόστολος Παύλος «εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἔσμεν» (Α΄ Κορ. ι΄, 17) (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 64). Επίσης, η Εκκλησία της κάθε ενορίας είναι ενωμένη με όλες τις υπόλοιπες και αποτελούν την μία και ενιαία Εκκλησία του Θεού. Δηλαδή, η μία Ορθόδοξη Εκκλησία συνδέεται σε επιμέρους Εκκλησίες και δεν διασπάται, και αυτό, βέβαια, δεν έχει καμία σχέση με τον Παπισμό ή τον Προτεσταντισμό (Ιερόθεος Μ. Ν., Εποπτική Κατήχηση, 2015, σ. 90). Στη συνέχεια, αναφέρεται στην αγιότητα της Εκκλησίας, χρησιμοποιώντας και πάλι ένα συγκεκριμένο χωρίο του Αποστόλου Παύλου από την Καινή Διαθήκη (Εφ. ε΄, 25-27), όπου φανερώνεται πώς η Εκκλησία είναι αγία, διότι ο σκοπός της Εκκλησίας είναι να αγιάσει, μέσω των Μυστηρίων και της ασκητικής ζωής, τα μέλη της και να τα οδηγήσει σε κοινωνία με το Θεό. Αυτός ο τρόπος αγιασμού της Εκκλησίας, κατά τον Σεβασμιότατο, λειτουργεί θεραπευτικά για τον άνθρωπο, μετατρέποντάς τον από πνευματικά νεκρό σε ζωντανό μέλος της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 71).

Αμέσως μετά, εξηγεί, κατά τους αγίου πατέρες, πώς η Εκκλησία είναι καθολική, διότι υπάρχει σε όλο τον κόσμο, και έχει ολοκληρη την αλήθεια για το Θεό, αλλά και τη σωτηρία του ανθρώπου, και μάλιστα η ζωή της Εκκλησίας είναι κοινή για όλους τους Χριστιανούς και μπορούν όλοι να φθάσουν στην θέωση με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα από τον χώρο που αυτοί ζουν ή το επάγγελμά τους (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σσ. 71-73). Τέλος, αναφέρει, κατά τον Απόστολο Παύλο, πώς η Εκκλησία είναι αποστολική, γιατί ο κυριότερος Απόστολος είναι ο Χριστός, διότι ο Θεός έστειλε τον Λόγο του για να κάνει Σώμα Του την Εκκλησία και να ενωθεί αυτή με τον Θεό. Αυτό το υποστηρίζει, μέσω του χωρίου του Αποστόλου Παύλου, που χρησιμοποιεί από την προς Εβραίους επιστολή «Όθεν, άδελφοί άγιοι, κλήσεως έπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε, τόν άπόστολον καί άρχιερέα τής όμολογίας ήμών Χριστόν Ίησοϋν» (Εβρ. γ΄, 1) (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 74). Τέλος, η Εκκλησία είναι αποστολική, διότι έχει θεμέλιο της τους δώδεκα Αποστόλους, οι οποίοι διαφύλαξαν ακέραιη όλη την αλήθεια του Θεού, όπως καταγράφεται στην προς Εφεσίους επιστολή (Εφ. β΄, 19-20) (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σ. 75). Ολοκληρώνοντας, ο Σεβασμιότατος προτρέπει τους ανθρώπους να ζήσουν με τον προσωπικό και πνευματικό τους αγώνα την ενότητα, την αγιότητα, την καθολικότητα και την αποστολικότητα της Εκκλησίας, βιώνοντας τον θεραπευτικό και παιδαγωγικό χαρακτήρα των ιδιοτήτων της.

2.6 Οι νέοι και το φυσικό τους περιβάλλον

Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιερόθεος έχει δείξει μεγάλο ενδιαφέρον προς τους νέους ανθρώπους και την Εκκλησία. Σε πολλά έργα του επικεντρώνεται στη νεολαία και στην εκκλησιαστική τους ζωή, καθώς είναι μία περίπλοκη ηλικία με τις δικές της ιδιαιτερότητες. Αναγνωρίζει, λοιπόν, τα προβλήματα που υπάρχουν στη νεανική και εφηβική ηλικία, τις δυσκολίες προσαρμογής τους σε πολλές και διάφορες καταστάσεις της κοινωνίας, αλλά και τις αδυναμίες τους. Η εφηβική ηλικία διακρίνεται από έντονα συναισθήματα, έντονους προβληματισμούς, διαθέτοντας ιδιαίτερες ιδέες και απόψεις σε διάφορα θέματα και ζητήματα. Για το λόγο αυτό, ο Μητροπολίτης αντιμετωπίζει τους νέους με πολύ μεγάλη αγάπη, υπομονή, ανεκτικότητα και συζητά μαζί τους, καθώς διακρίνει σε αυτούς την αυθεντικότητα τους και την ελευθερία έκφρασης τους στην επαναστατημένη αυτή περίοδο που διανύουν, δίνοντας το αίσθημα της ελπίδας στη ζωή της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν.,

1995, σ. 6). Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι απομονώνει όλες τις άλλες ηλικίες, διότι, όπως υποστηρίζει και ο ίδιος «κανένας δεν έχει το δικαίωμα να διεκδικήσει την αποκλειστικότητα μέσα στην Εκκλησία» (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σ. 7). Με τον τρόπο αυτό, εξηγεί, πώς η Εκκλησία αποτελείται από ανθρώπους όλων των ηλικιών χωρίς διακρίσεις, διότι είναι μία οικογένεια που υπάρχουν βρέφη μέχρι και γέροντες, όπως τα μέλη της οικογένειάς τους με τον πατέρα, τη μητέρα, τα παιδιά, τους παππούδες κ.λπ. Αυτό σημαίνει, πώς όλοι συμμετέχουν ενεργά στην εκκλησιαστική ζωή, ακόμα και τα νήπια που είναι βαπτισμένα, δίνουν με το κλάμα τους το στίγμα της παρουσίας τους (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σσ. 12-15). Τα βαπτισμένα νήπια συμμετέχουν στις ιερές ακολουθίες και δέχονται τη θεία Χάρη.

Ο Σεβασμιότατος ασχολήθηκε σε αρκετά μεγάλο βαθμό, εκτός από τους νέους, και με μικρότερες ηλικίες, δηλαδή με παιδιά δημοτικού, συμβουλευοντάς τους με απλό, προσιτό και κατανοητό τρόπο. Έτσι, αναφέρθηκε στο φυσικό περιβάλλον των παιδιών στο οποίο ζουν για την ορθότερη αγωγή και ωρίμανσή τους. Με τον όρο «φυσικό περιβάλλον» αναφέρεται στην Πατρίδα, την Οικογένεια, την Ενορία, το Σχολείο και τον φυσικό χώρο, δηλαδή το περιβάλλον που ζει και αναπτύσσεται ένα παιδί, όπως αυτό θα έπρεπε να είναι διαμορφωμένο για την καλύτερη διαπαιδαγώγησή του. Έτσι, ξεκινάει με τη γέννηση ενός παιδιού σε ένα συγκεκριμένο χώρο, δηλαδή πατρίδα και μέσα σε μία οικογένεια με τα συγκεκριμένα πρόσωπα. Στην συνέχεια εντάσσεται από πολύ νωρίς στο χώρο της Εκκλησίας και έπειτα, παρακολουθεί μαθήματα στο Σχολείο και αρχίζει και ζει τη ζωή του μέσα στην κτίση, δηλαδή τη φύση.

Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου προβαίνει να αναλύσει αυτή την πορεία του παιδιού, ώστε το ίδιο το παιδί να εκτιμήσει και να αγαπήσει τη ζωή του, την πατρίδα του, την Εκκλησία, το Σχολείο και τη φύση γύρω του. Όμως για να συνειδητοποιήσουν την ωραιότητα αυτού του περιβάλλοντος που παρέθεσε, κάνει προσπάθεια να κατανοήσουν τα παιδιά πρώτα την αξία της ζωής τους και μετά τα υπόλοιπα, χωρίς όμως να υπάρχει αξιολογική σειρά μεταξύ τους, διότι βασίζεται στη σειρά που τα γνωρίζει ο άνθρωπος από την ημέρα της ύπαρξης του στον κόσμο. Επιδιώκει, λοιπόν, να κατανοήσουν τα παιδιά την γέννησή τους ως μεγάλο δώρο του Θεού, μέσω της ενανθρώπισης, της θυσίας του Χριστού πάνω στο Σταυρό και την Ανάστασή Του. Ακόμη, αναφέρει, πώς ο Χριστός πριν τη Σταύρωσή Του ανέφερε στους μαθητές Του την εικόνα ενός παιδιού που γεννήθηκε, ώστε να δείξει τη μεγάλη χαρά των ανθρώπων όταν έρχεται στον κόσμο ένα παιδί και το μεγάλο θαυμασμό απέναντι στο μυστήριο της ζωής που

πηγάξει από την αγάπη και τη σοφία του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 6). Κάθε παιδί που γεννιέται, λοιπόν, δέχεται μεγάλη ευλάβεια από τους ανθρώπους που το περιβάλλουν, διότι είναι παιδί του Θεού και πλάστηκε σύμφωνα με το κατ' εικόνα Θεού.

Ο Μητροπολίτης στο έργο του «Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού», ξεκινά με την Πατρίδα, δίνοντας έναν ορισμό γι' αυτήν, καθώς πρόκειται για έναν χώρο της γης, στον οποίο ζουν άνθρωποι με την ίδια γλώσσα, ήθη, έθιμα, παραδόσεις και τρόπο ζωής (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 9). Στο σημείο αυτό, γίνεται προσπάθεια από τον ίδιο να κατανοήσει και να εκτιμήσει το παιδί τα οφέλη που του προσφέρει η Πατρίδα του μέσα από το φως του ηλίου και τους ανθρώπους που το αγάπησαν και αγάπησε το ίδιο. Γι' αυτό, επικεντρώνεται συγκεκριμένα στην Ελλάδα, παραθέτοντας και αναγνωρίζοντας όλα τα προτερήματά της προς ευαισθητοποίηση και ενίσχυση της αγάπης των παιδιών προς σε αυτή. Έτσι, υποστηρίζει πώς η Ελλάδα είναι μία χώρα, κατά την οποία, υπάρχει πολύ μεγάλη ιστορία σε όλους τους αιώνες και μία γλώσσα που μπορεί να εξηγηθεί η κάθε λεπτή έννοια (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 10). Προσθέτει, μάλιστα, πώς η χώρα αυτή διακρίνεται και ξεχωρίζει για τον σπουδαίο πολιτισμό της και για τους σπουδαίους συγγραφείς, φιλοσόφους, λογοτέχνες και ποιητές, δίνοντας παράλληλα και πολύ μεγάλη αξία στους αγίους πατέρες της Εκκλησίας που έγραψαν όλα τα έργα τους στην ελληνική γλώσσα, όπως για παράδειγμα είναι η Καινή Διαθήκη, δηλαδή τα Ευαγγέλια, οι Πράξεις, οι Επιστολές των Αποστόλων και η Αποκάλυψη (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 11). Βεβαίως, ο Ιερόθεος διευκρινίζει, πώς ένα παιδί πρέπει να αισθάνεται μεγάλη τιμή που είναι Έλληνας, αυτό δεν σημαίνει, όμως, πώς θα αισθάνεται μίσος για τις άλλες χώρες αναπτύσσοντας τον εθνικισμό μέσα του, αλλά αντιθέτως, είναι ορθό να αγαπούν όλοι τον κάθε άνθρωπο από οποιαδήποτε χώρα χωρίς διακρίσεις, διότι είναι εικόνα του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σσ. 11-12).

Προχωρώντας, ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου δίνει έμφαση στην αξία της οικογένειας, η οποία αποτελεί την πρώτη κοινωνία κατά την οποία ο άνθρωπος έζησε τις πρώτες στιγμές της ζωής του σε αυτήν, στην οποία γίνεται η προετοιμασία για την ένταξή του στη δεύτερη κοινότητα που είναι η Εκκλησία, και στη συνέχεια για την Τρίτη κοινότητα που είναι το Σχολείο. Αυτές οι τρεις κοινότητες συμβάλλουν στην ένταξή του στην κοινωνία, δηλαδή στην ανθρωπότητα

(Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 12). Εστιάζοντας, λοιπόν, στην αξία της οικογένειας γίνεται αναφορά στην προέλευση της ανθρώπινης ύπαρξης μέσα από τον καρπό της αγάπης δύο ανθρώπων, δηλαδή των γονέων, ο οποίος δεν σχετίζεται με την ατομική τους επιθυμία, αλλά με την επιθυμία και ευλογία του ίδιου του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 13). Η σύλληψη του εμβρύου γίνεται με τη συνεργία του Θεού και αυτό σημαίνει ότι ο κάθε άνθρωπος είναι δημιούργημα Του, όπως και οι πρωτόπλαστοι, ο Αδάμ και η Εύα την έκτη ημέρα της Δημιουργίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Εποπτική Κατήχηση, 2015, σ. 77).

Από τα λεγόμενά του Μητροπολίτη Ιερόθεου, γίνεται αντιληπτή μέσα στα πλαίσια της οικογένειας η εξάσκηση της υπακοής, της προσαρμογής και της υπομονής, τα οποία αποτελούν αρετές για την καλύτερη διαπαιδαγώγηση και προετοιμασία του παιδιού για την μετέπειτα εισαγωγή του στην κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό, γεννιέται ο σεβασμός που πρέπει να έχει το παιδί απέναντι στους γονείς του, καθώς αυτοί δίνουν τις πρώτες σημαντικές βάσεις και ανταποκρίνονται με αγάπη και φροντίδα σε όλες τις δυσκολίες και ανάγκες του παιδιού με την βοήθεια του Θεού. Στο σημείο αυτό, αναφέρεται και στα ορφανά παιδιά, τα οποία για λόγους που γνωρίζει μόνο ο Θεός, δεν αισθάνθηκαν την έγνοια και το ενδιαφέρον των γονιών τους, για το λόγο αυτό, υπογραμμίζει πώς ο Θεός δεν τα εγκαταλείπει ποτέ, καθώς Αυτός είναι που έδωσε στους γονείς τη δύναμη να γεννηθούν (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 13). Επίσης, εντάσσονται στην οικογένεια τα αδέρφια, οι παππούδες, οι γιαγιάδες, και οι υπόλοιποι συγγενείς, οι οποίοι συμβάλλουν και αυτοί στην καλλιέργεια και ανάπτυξη του παιδιού, προετοιμάζοντάς το για την καλύτερη κοινωνικοποίησή τους, για το λόγο αυτό, ο Σεβασμιότατος συμβουλεύει τα παιδιά να τους τιμούν και να τους σέβονται (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σσ. 16-17). Έτσι, καταλήγει, πώς μέσα από την οικογένεια ο άνθρωπος οδηγείται στην άσκηση, κατά την οποία προσπαθεί να καλλιεργήσει σημαντικές αρετές, όπως είναι αυτές της υποχωρητικότητας, της υπακοής και της υπομονής (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 18).

Στη συνέχεια, στο έργο του, γίνεται λόγος για ένα άλλο οικογενειακό περιβάλλον, αυτό της Εκκλησίας, στο οποίο αναπτύσσεται το παιδί, καθώς η γέννησή του προήλθε από την ευλογία που έδωσε ο Θεός στους γονείς του με το μυστήριο του γάμου. Η ένταξη του παιδιού, κατά τον Μητροπολίτη, στο χώρο της Εκκλησίας γίνεται από τις πρώτες στιγμές της ζωής του,

δηλαδή από την ημέρα του σαραντισμού (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 19). Για να γίνει, λοιπόν, σαφής η συμβολή της Εκκλησίας στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού, υπογραμμίζεται ο σαραντισμός του νεογνού, κατά τον οποίο αφιερώνεται στον Θεό από την μητέρα, αναγνωρίζεται από αυτή ως αληθινό Θεό. Κατά τον σαραντισμό, διαβάζονται πολύ σημαντικές ευχές από τον ιερέα, αφιερώνεται το παιδί στο Θεό και για το λόγο αυτό το παιδί ανήκει στο Θεό και είναι δώρο του Θεού στους γονείς (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 20). Έπειτα, γίνεται λόγος για το μυστήριο του Βαπτίσματος, το οποίο έπεται του σαραντισμού, και το παιδί γίνεται Χριστιανός, δηλαδή μέλος του Σώματος της Εκκλησίας, πρόκειται για μία νέα πνευματική γέννηση και όχι βιολογική, όπου λαμβάνεται το όνομα του προστάτη αγίου του (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 21). Ο Σεβασμιότατος συμβουλεύει τα παιδιά να δίνουν έμφαση στην πνευματική γέννηση, κατά την οποία θα τιμούν και θα εορτάζουν το όνομα του αγίου που έλαβαν στο Βάπτισμα, έχοντας τον κάθε άγιο πρότυπο και προστάτη σε όλη του τη ζωή.

Με τον τρόπο αυτό, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος δίνει πολύ μεγάλη σημασία στο Βάπτισμα στη ζωή του Χριστιανού, καθώς το εκλαμβάνει, για άλλη μια φορά, ως «πνευματικό εμβόλιο», που προλαμβάνει και θεραπεύει τις εσωτερικές ψυχικές ασθένειες του ανθρώπου, οι οποίες είναι πολύ επικίνδυνες για την πνευματική του πορεία (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 22). Αμέσως μετά, προχωρά στη θεία Κοινωνία, κατά την οποία παροτρύνει τα παιδιά να συμμετέχουν στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, θυμίζοντάς τους πώς κοινωνούσαν τακτικά το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, κατά την μικρότερή τους ηλικία. Για να γίνει στα παιδιά πιο οικείο το περιβάλλον της Εκκλησίας, τους πληροφορεί πώς πρόκειται για μία οικογένεια με έναν πατέρα που είναι ο κληρικός του Ναού, τα αδέρφια που είναι οι υπόλοιποι Χριστιανοί, οι οποίοι όλοι συναθροίζονται για να δειπνίσουν γύρω από την Αγία Τράπεζα. Με τη σύνδεση του παιδιού, λοιπόν, με την Εκκλησία, του δίνεται η ευκαιρία και η δυνατότητα να παρακολουθεί διδασκαλίες που προσφέρονται μέσα από το Κατηχητικό, το οποίο χαρακτηρίζεται από τον Ιερόθεο «σπουδαίο εποπτικό μάθημα» (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 24). Κλείνοντας, για την πιο ολοκληρωμένη εικόνα του χριστιανού τονίζει, πώς μέσα από το μυστήριο της εξομολόγησης, απαλλάσσεται και θεραπεύεται το παιδί από αμαρτίες και εσωτερικές πληγές, καθοδηγώντας το και συμβουλεύοντας το.

Έπειτα, ο Σεβασμιότατος προχωρά στο χώρο της τρίτης κοινότητας, υπενθυμίζοντας στα παιδιά του Δημοτικού τη σημαντικότητα της μετάβασής τους στην μικρή κοινωνία του σχολείου. Αναδεικνύοντας τα προτερήματα του χώρου αυτού, αναφέρει πώς μέσα από το σχολικό περιβάλλον αναπτύσσεται η αγάπη προς τους συμμαθητές και φίλους, ο σεβασμός προς τον δάσκαλο, η υπομονή, η συγχώρεση και η αποδοχή των ελαττωμάτων του καθενός (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 27). Συμπληρώνει, πώς με τη μελέτη των μαθημάτων καλλιεργείται η αυτοπειθαρχία, η υπευθυνότητα, αλλά και οι διανοητικές, συναισθηματικές, ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις του παιδιού, διαμορφώνοντας έναν πιο ολοκληρωμένο και ώριμο άνθρωπο (Ιερόθεος Μ. Ν., Μαχόμενη Θεολογία, Συνεντεύξεις εικοσαετίας 1995-2015, 2016, σ. 485). Στην καλλιέργεια αυτή, συμβάλλει και το μάθημα των Θρησκευτικών, το οποίο μεταδίδει τις απαραίτητες γνώσεις, βιώματα και εμπειρίες για την Ορθόδοξη Εκκλησία (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 29).

Ο Μητροπολίτης, παρατηρεί πώς για να γίνει σωστά η διαπαιδαγώγηση του παιδιού θα πρέπει οι τρεις κοινότητες της Οικογένειας, του Σχολείου και της Εκκλησίας να συνδέονται, χωρίς η μία να αρνείται και να απομονώνει την άλλη (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 33). Έτσι, για τη σωστή λειτουργία του δεσμού μεταξύ των τριών κοινοτήτων, καταλήγει, πώς θα πρέπει να υπάρχει καλή οργάνωση με την τήρηση κανόνων και της ορθής συμπεριφοράς, αλλά και επικοινωνία μεταξύ των μελών της κάθε κοινότητας. Ολοκληρώνοντας, ο Σεβασμιότατος συστήνει στα παιδιά του Δημοτικού αλλά και στις μεγαλύτερες ηλικίες να αγαπήσουν το φυσικό περιβάλλον που τους περιβάλλει, να το προστατεύουν και να το χαίρονται μέσω της επαφής τους με αυτό, διότι είναι η δημιουργία του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σ. 35). Τέλος, εδώ σημειώνεται από τον ίδιο, πώς ο κάθε άνθρωπος δεν πρέπει να λατρεύει το περιβάλλον, διότι αυτό οδηγεί στην ειδωλολατρεία, αλλά να το σέβεται και να το προσέχει, αγαπώντας περισσότερο τον Δημιουργό του.

2.7 Ένταξη των νέων στην ενορία

Μέσα στην Εκκλησία ο κάθε άνθρωπος μπορεί να βιώσει τη ζωή του αποκτώντας κοινωνία με τον Θεό και τους υπόλοιπους ανθρώπους που βρίσκονται μέσα σε αυτή. Η Εκκλησία είναι Σώμα Χριστού, η κεφαλή είναι ο ίδιος ο Χριστός και τα μέλη της είναι οι Χριστιανοί που έχουν βαπτιστεί (Ιερόθεος Μ. Ν., Εποπτική Κατήχηση, 2015, σ. 86). Μέσα στην Εκκλησία ο

Χριστιανός γίνεται μέτοχος της μυστηριακής ζωής και μέσω της άσκησης του, θεραπεύεται από τα πάθη και αγιάζεται. Στην περίπτωση των νέων, κατά τον Μητροπολίτη Ναυπάκτου, ο Χριστιανισμός είναι μία θεραπευτική κοινότητα που αντιμετωπίζει και θεραπεύει τα προβλήματα που τους απασχολούν με έναν θεραπευτικό τρόπο, ο οποίος υπάρχει μόνο μέσα στην Εκκλησία.

Στο έργο του «Η Ενορία ως θεραπευτική κοινότητα», όπου απευθύνεται στους νέους, κατά την περίοδο που υπηρετούσε τα διευθυντικά του καθήκοντα ως ιεροκήρυκας της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, παρατηρεί πώς οι νέοι κυριεύονται από προβλήματα και αναζητούν τη λύση μέσα από την αγάπη, τη στοργή και τη θεραπεία. Έτσι, υποστηρίζεται από τον Σεβασμιότατο, πώς μπορούν να εντοπίσουν τη λύση, την αγάπη και τη θεραπεία μέσα στην Ενορία, η οποία μπορεί λειτουργεί ως θεραπευτική κοινότητα (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 7). Μάλιστα, τονίζει, πώς τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι στη σημερινή κοινωνία δεν έχουν να κάνουν μόνο με κάθε είδους εξάρτηση, αλλά και με εσωτερικά ψυχολογικά προβλήματα και ψυχικά τραύματα που τους δημιουργούν ένα ακάλυπτο εσωτερικό κενό, για το οποίο αναζητούν λύτρωση και θεραπεία. Έτσι, η μη υγιής αυτή κατάσταση τους δημιουργεί άγχος, όχι όμως το δημιουργικό, αλλά το αρρωστημένο, που πηγάζει από το φόβο του θανάτου, την έλλειψη νοήματος της ζωής και από τις ενοχές και τις τύψεις της συνειδήσεώς τους λόγω των έντονων εσωτερικών συγκρούσεων που βιώνουν (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σσ. 8-9). Πρόκειται για ένα υπαρξιακό άγχος, το οποίο μεγαλώνει μέσα από τις ασθένειες, τα οικογενειακά προβλήματα, τους μη ωφέλιμους τρόπους διασκέδασης, την αίσθηση ανασφάλειας μέσα στην κοινωνία.

Ακόμη, υπογραμμίζει πώς σημαντική αιτία για την αύξηση του άγχους αποτέλεσε η οικογένεια, η οποία έχει αποκοπεί από το κοινωνικό περιβάλλον και έχει μετατραπεί σε «πυρηνική οικογένεια», κατά την οποία οι γονείς λείπουν αρκετές ώρες από το σπίτι, με αποτέλεσμα να αναλαμβάνουν την ανάπτυξη, τη φροντίδα και τη διαπαιδαγώγηση διάφοροι οργανισμοί. Στο σημείο αυτό, ο Ιερόθεος στο έργο του, αναφέρει ένα από τα αίτια που κλονίζεται ο θεσμός της οικογένειας, είναι η «έλλειψη πατρότητας». Για να το εξηγήσει αυτό, χρησιμοποιεί ένα συχνό παράδειγμα στη σύγχρονη κοινωνία, λέγοντας πώς οι μητέρες και οι πατέρες παίρνουν το ρόλο του φίλου απέναντι στο παιδί και όχι το ρόλο του γονέα με τη δικαιολογία να δημιουργήσουν καλύτερες και πιο ευχάριστες σχέσεις μεταξύ τους. Με τον

τρόπο αυτό, οι γονείς δεν κατανοούν τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει η συμπεριφορά τους στην ψυχολογία του παιδιού, και αγνοούν ακόμη, το αίσθημα της στέρησης του πατέρα και της μητέρας που μπορεί να έχει το παιδί, αντικαθιστώντας το με το αίσθημα της ύπαρξης του φίλου.

Ακόμη, ένα παράδειγμα που χρησιμοποιεί, είναι το αίσθημα φυλακής που έχουν οι σύγχρονες οικογένειες μέσα στα στενά και μικρά διαμερίσματα, όπου ενισχύονται οι συγκρούσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, η αποξένωση από το υπόλοιπο κοινωνικό περιβάλλον, αλλά και η προσκόλλησή τους στην οθόνη της τηλεόρασης, χαρακτηρίζοντας το τελευταίο ως «ηλεκτρονική μοναξιά» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σσ. 12-13). Κατά την λεγόμενη ηλεκτρονική μοναξιά, ο άνθρωπος μεταφέρεται σε έναν άλλο κόσμο που δεν επιλέγει ο ίδιος και δημιουργείται σύγχυση μεταξύ της φαντασίας του και της πραγματικότητας στην οποία ζει. Έτσι λοιπόν, κατά τον Ιερόθεο, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να τραυματίζει τους ευαίσθητους ανθρώπους και να τους αρρωσταίνει, οδηγώντας τους στο αίσθημα της μοναξιάς, της απόγνωσης, της απελπισίας και στην προσπάθεια για εύρεση άλλων υποκατάστατων τρόπων διασκέδασης και ψυχαγωγίας.

Για το λόγο αυτό, ο Σεβασμιότατος παρατηρεί, πώς γίνεται προσπάθεια από τον σύγχρονο άνθρωπο να απεγκλωβιστεί από το αδιέξοδο της μοναξιάς που βιώνει και να αναζητεί ανθρώπους με σκοπό την συντροφικότητα και τη δημιουργία οικογενειακής ζωής, ώστε μέσω αυτής να αισθανθεί την αγάπη, την στοργή κ την συντροφιά την οποία στερήθηκε. Προσθέτει ακόμη στο έργο του «Η Ενορία ως θεραπευτική κοινότητα», πώς οι άνθρωποι καταφεύγουν σε ώριμους ανθρώπους, μορφωμένους για να λάβουν τις απαντήσεις που αναζητούν στα υπαρξιακά τους ερωτήματα, όπως για παράδειγμα, τι είναι Θεός, τι είναι η ζωή, ποιος είναι ο σκοπός της, τι είναι θάνατος και τι υπάρχει μετά από αυτόν (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 15). Μάλιστα, τονίζει, πώς πολλοί άνθρωποι καταφεύγουν, επίσης, και σε ψυχοθεραπευτές, όπου οι απαντήσεις των οποίων είναι δυτικής προέλευσης, δημιουργώντας τους μεγαλύτερα προβλήματα από αυτά που είδη έχουν και γι' αυτό μένουν αθεράπευτοι.

Στη σημερινή εποχή, σύμφωνα με τον Μητροπολίτη, έχουν δημιουργηθεί σε μεγάλες πόλεις θεραπευτικές κοινότητες που εξυπηρετούν σε αυτούς τους σκοπούς, διότι μέσα από αυτές τα άτομα αναζητούν τη φιλία, τη συντροφιά, τη συμπαράσταση και την επικοινωνία με άλλα άτομα έχοντας μία ψευδή και πρόσκαιρη αίσθηση της αληθινής αγάπης (Ιερόθεος Μ. Ν., Η

ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σσ. 15-17). Όταν αναφέρεται σε σύγχρονες θεραπευτικές κοινότητες ο Σεβασμιότατος εννοεί, πώς μία από αυτές είναι οι κοινότητες των ναρκομανών, καθώς η εξάρτησή τους πηγάζει μέσα από οικογενειακά και κοινωνικά προβλήματα του περιβάλλοντός τους. Άλλες θεραπευτικές κοινότητες είναι αυτές που δεν έχουν καμία σχέση με την Εκκλησία, αποτελούνται από νέους με σοβαρά ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Εντοπίζονται, ακόμη, από τον Ιερόθεο και οι θεραπευτικές κοινότητες, οι οποίες αποτελούνται από ποικίλες διαφορετικές θρησκευτικές τάσεις και δεν έχουν καμία σχέση με την Ορθοδοξία, οι οποίες εκμεταλλεύονται τα μέλη τους προς οικονομικό όφελός τους. Επιπροσθέτως, υπάρχουν πολλοί ουμανιστικοί σύλλογοι και οργανώσεις που στοχεύουν στην κοινωνικοποίηση των ακοινωνήτων ανθρώπων. Τέλος, έχουν δημιουργηθεί θεραπευτικές κοινότητες, οι οποίες είναι επηρεασμένες από τις ανατολικές θρησκείες και ασχολούνται με την ψυχοθεραπεία και την ψυχανάλυση για την αντιμετώπιση των ψυχικών τραυμάτων με την παρέμβαση ενός ειδικού ψυχοθεραπευτή (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σσ. 19-20).

Ο Σεβασμιότατος στο έργο του παρουσιάζει την τέλεια θεραπευτική κοινότητα για τον άνθρωπο, η οποία είναι η Ενορία, μέσα στην οποία το κεντρικό πρόσωπο είναι ο Χριστός και γι' αυτό, κατά τον Απόστολο Παύλο, ονομάζεται Σώμα Χριστού. Η εκκλησιαστική θεραπευτική αυτή κοινότητα, κατά τον Μητροπολίτη προσφέρει την τέλεια θεραπευτική αγωγή (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 22). Έτσι, για να το εξηγήσει αυτό, υποστηρίζει πώς η Εκκλησία είναι μία ολοκληρωμένη οικογένεια με πατέρα, μητέρα και αδελφούς, όπως αυτή διαμορφώνεται με το γάμο. Με τον τρόπο αυτό, μέσα στην Εκκλησία συμμετέχουν όλα τα μέλη αυτής της οικογένειας γύρω από την Αγία Τράπεζα και πραγματοποιείται ο πνευματικός Δείπνος. Επίσης, η Εκκλησία αποτελεί μία κοινότητα, όπως η κοινή ζωή που βίωνε ο Χριστός με τους μαθητές Του, που αγαπούσε, δίδασκε, προσευχόταν και δειπνούσε μαζί τους. Στο σημείο αυτό, παρουσιάζει τη ζωή των πρώτων χριστιανών στα Ιεροσόλυμα, μέσα από τις Πράξεις των Αποστόλων, ώστε να δείξει την κοινή ζωή που είχαν με την ζωή του Χριστού. Εξετάζοντας το θέμα αυτό, ο Σεβασμιότατος συμβουλεύεται τα κείμενα της Καινής Διαθήκης και δίνει την πληροφορία πώς στην εποχή εκείνη υπήρχαν δύο κατηγορίες ανθρώπων, τη πρώτη κατηγορία την ονομάζει «θεραπευθέντες» που ήταν άγιοι, ενώ στην άλλη κατηγορία ανήκουν αυτοί που αγωνίζονταν να θεραπευτούν (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 25). Υπογραμμίζει, μάλιστα, πώς οι Απόστολοι

ήταν εκείνοι που παρέμβαιναν σε κάθε προσωπική ή δυσκολία των Χριστιανών με θεραπευτικό τρόπο, καθώς με τις Επιστολές τους θέραπευαν πολλούς ανθρώπους. Οι Επιστολές των Αποστόλων, χαρακτηρίζονται από τον Μητροπολίτη ως «θεραπευτικά κείμενα» (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 25), με τα οποία οι Απόστολοι θέραπευαν οποιοδήποτε πρόβλημα που υπήρχε στον κάθε χριστιανό, διότι αυτές μιλούσαν για την αντιμετώπιση των παθών, των λογισμών, των σκέψεων, των εμμονών, την μετάνοια και την επιστροφή των ανθρώπων στο Θεό.

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος αναγνωρίζει πώς τα σύγχρονα Μοναστήρια μοιάζουν με τις πρώτες χριστιανικές ενότητες, διότι είναι μία οικογένεια που αποτελείται από τον Ηγούμενο που είναι ο πνευματικός πατέρας και τους μοναχούς που είναι τα πνευματικά αδέρφια (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 26). Η Ενορία και τα Μοναστήρια, λοιπόν, είναι θεραπευτικές ενότητες που θεραπεύουν τον άνθρωπο μέσω μίας διαφορετικής αγωγής που προσφέρουν, η οποία ονομάζεται από τον Μητροπολίτη «θεραπευτική αγωγή». Οι θεραπευτικές αυτές κοινότητες είναι διαφορετικές από τις άλλες που προαναφέρθηκαν, διότι μέσω αυτές ο άνθρωπος βαπτίζεται, εντάσσεται στην Εκκλησία, γίνεται μέτοχος των μυστηρίων και με το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας κοινωνεί το Σώμα και το Αίμα του Χριστού. Στο σημείο αυτό, παρομοιάζει τα ιατρικά εμβόλια που χορηγούνται στα παιδιά για την αντιμετώπιση διάφορων ασθενειών με το «πνευματικό εμβόλιο» που χορηγείται από τη Θεία Κοινωνία για την αντιμετώπιση του πνευματικού θανάτου (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 27). Μέσα από την εκκλησιαστική θεραπευτική κοινότητα, κατά τον Μητροπολίτη, αναδεικνύεται η θεολογία σαν χάρισμα και όχι σαν επιστήμη, χαρακτηρίζοντας την «θεραπευτική θεολογία», η οποία παραπέμπει στους Αποστόλους την ημέρα της Πεντηκοστής που είχαν λάβει το Άγιο Πνεύμα βοηθώντας και καθοδηγώντας τον κάθε άνθρωπο που ήθελε να θεραπευτεί και να έρθει σε κοινωνία με το Θεό. Η Ενορία, με τη θεραπευτική αγωγή της, διαμορφώνει έναν ταπεινό, ειρηνικό άνθρωπο, ενισχύοντας το ενδιαφέρον αλλά και τη φιλανθρωπία του προς μέριμνα άλλων ανθρώπων όλων των ηλικιών.

Η νεανική ηλικία, κατά τον Μητροπολίτη Ιερόθεο, είναι μία δύσκολη περίοδο στη ζωή του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό χρειάζεται μία ειδική μεταχείριση από τους ποιμένες της Εκκλησίας, δείχνοντας ευαισθησία στις ιδιαιτερότητες τους προσπαθώντας να τους βοηθήσουν στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη ζωή τους. Για το λόγο αυτό, προτείνει

να οργανώνονται από τους ποιμένες, νεανικές συνάξεις με ορθούς τρόπους διαχείρισης των ζητημάτων τους, παραδοσιακές εκδηλώσεις, κατασκηνώσεις, συναθροίσεις κλ (Ιερόθεος Μ. Ν., Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία, 2006, σ. 498). Εδώ, ο Σεβασμιότατος επηρεασμένος από μία διδακτορική διατριβή του κ. Αριστείδη Βαρριά, που δημοσιεύτηκε με τίτλο «Περιθωριακότητα και Εκκλησία» και υπότιτλο «Η ποιμαντική του περιθωρίου», προβαίνει να εστιάσει στην τελευταία (Ιερόθεος Μ. Ν., Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία, 2006, σ. 499). Χρησιμοποιεί την ποιμαντική του περιθωρίου, για να εξηγήσει πώς διαχειρίζεται την περιθωριοποίηση των νέων η Εκκλησία μέσω της ποιμαντικής της. Έτσι, αναφέρει, κατά τον κ. Αριστείδη Βαρριά, ποια άτομα χαρακτηρίζονται περιθωριοποιημένα στη σύγχρονη κοινωνία, τα οποία είναι οι «φτωχοί, οι άνεργοι, οι ηλικιωμένοι, αποκλεισμένοι από τη μόρφωση, φορείς του AIDS, Τσιγγάνοι, παράνομοι μετανάστες, αποκλεισμένοι από τη μόρφωση, αποφυλακισμένοι, άστεγοι» κ.λπ. (Ιερόθεος Μ. Ν., Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία, 2006, σ. 500). Για να απαντήσει στην αντιμετώπιση αυτών των ατόμων από την Εκκλησία, ο Μητροπολίτης διευκρινίζει, πώς η Εκκλησία είναι απαραίτητο να χρησιμοποιεί ιδιαίτερο τρόπο διαχείρισης προσαρμόζοντας την ποιμαντική της, ώστε να αποδέχεται και να εντάσσει το κάθε άτομο στα πλαίσια της εκκλησιαστικής κοινότητας, θεωρώντας τον παιδί του Θεού, που έχει δημιουργηθεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση Αυτού (Ιερόθεος Μ. Ν., Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία, 2006, σ. 501).

Στο έργο του Μητροπολίτη «Παρεμβάσεις στη σύγχρονη κοινωνία», αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που προσεγγίζεται από αυτόν η ποιμαντική της Εκκλησίας, για να διευκρινίσει τα χαρακτηριστικά που είναι απαραίτητα να διαθέτουν οι σύγχρονοι ποιμένες, σύμφωνα με τη διδασκαλία των τριών Ιεραρχών. Ο Ιερόθεος για να προσεγγίσει το θέμα αυτό εστιάζει στην ποιμαντική των τριών Ιεραρχών που είναι οι κορυφαίοι θεολόγοι της Ορθόδοξου Εκκλησίας. Αναγνωρίζοντας, λοιπόν, τον αγώνα τους, ως επιστήμονες θεολόγοι, απέναντι σε σοβαρά θέματα πίστεως, υπογραμμίζει το σπουδαίο ποιμαντικό τους έργο. Αρχικά, λοιπόν, αναφέρει, πώς οι τρεις Ιεράρχες είναι θεολόγοι και ποιμένες, όπου τα δύο αυτά χαρακτηριστικά δεν έχουν διαφορά μεταξύ τους. Καθώς, η θεολογία είναι μία θεραπευτική επιστήμη οδηγεί τον άνθρωπο από το κατ' εικόνα στο καθ' ομοίωση, έτσι και η ποιμαντική έχει ακριβώς τον ίδιο σκοπό, δηλαδή να οδηγήσει τον άνθρωπο στη θέωση (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σσ. 78-79). Οι τρεις Ιεράρχες με την ορθόδοξη θεολογία που διέθεταν, ποίμαναν το λαό. Μέσα, λοιπόν, από την ενασχόληση του με τα πατερικά κείμενα

των μεγάλων αυτών Πατέρων, υποστηρίζει ότι, ο αληθινός ποιμένας του Χριστού πρέπει να έχει «πολλά προσόντα, όπως η αγάπη, η κένωση, η προσφορά, η ταπείνωση, η μακροθυμία κ.λπ.» (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σ. 81), χωρίς να είναι υπερόπτης και υπερήφανος. Ακόμα, φανερώνεται, μέσα από τη διδασκαλία των αγίων Πατέρων, η ποιμαντική ως «θεραπεία», κατά την οποία ο άνθρωπος αποβάλλει την ιδιοτελή αγάπη που σχετίζεται με τα πάθη και προχωρά στην ανιδιοτελή αγάπη που συνδέεται με την θέωση (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σσ. 83-84). Ο Μητροπολίτης σύμφωνα με του λόγους των Πατέρων της Εκκλησίας, παρομοιάζει τον ποιμένα με «επιστήμονα θεραπευτή ιατρό» (Ιερόθεος Α. Β., Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία, 1994, σσ. 84-85), εξηγώντας πώς η ποιμαντική πρέπει να γίνεται με επιστημονικό τρόπο, διότι είναι επιστήμη και χρειάζεται εξειδικευμένο επιστήμονα, δηλαδή θεραπευτή ιατρό, που να γνωρίζει τη διαχείριση των ψυχικών τραυμάτων, ώστε να τα θεραπεύει με την κατάλληλη μέθοδο θεραπείας.

Ο Σεβασμιότατος δίνει μεγάλη βαρύτητα στις προϋποθέσεις που απαιτούνται προκειμένου οι εκκλησιαστικές θεραπευτικές κοινότητες να έχουν ορθά αποτελέσματα, γι' αυτό και είναι αναγκαίο κάθε έργο που πραγματοποιείται από την ενορία να λαμβάνει την ευλογία του Επισκόπου. Ακόμη, μεγάλη σημασία δίνει, στον ιερέα της εκάστοτε εκκλησιαστικής κοινότητας ο οποίος οφείλει να γνωρίζει όλα τα προβλήματα που απασχολούν τους νέους και τον κάθε άνθρωπο γενικότερα. Προσθέτει, επίσης, πώς εντός της θεραπευτικής κοινότητας πρέπει να επιτυγχάνεται η προσέγγιση των νέων με έναν αρκετά προσιτό και σύγχρονο τρόπο, χωρίς παράλληλα, να αλλοιώνονται οι αρχές της ορθόδοξης αγωγής. Στο έργο του «Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία» παρατηρεί, πώς οι νέοι που έζησαν μέσα σε μία εκκλησιαστική κοινότητα μπορούν με πιο εύκολο τρόπο να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της καθημερινής ζωής και να διαχειρίζονται καλύτερα τις δύσκολες καταστάσεις (Ιερόθεος Μ. Ν., Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία, 2006, σ. 498). Υποστηρίζει, ακόμη, πώς μέσω της θεραπευτικής αγωγής ο άνθρωπος αισθάνεται την πραγματική ελευθερία και την αγάπη μέσα σε μία αληθινή οικογένεια, που είναι η κοινότητα της Εκκλησίας.

2.8 Ιερά Γράμματα και Ορθόδοξη αγωγή

Ο Ιερόθεος, στο έργο του «Οι νέοι στη ζωή της Εκκλησίας», σε ένα από τα θέματα που ασχολήθηκε ήταν ο νηπιοβαπτισμός, δηλαδή για το πώς να εισαχθούν τα νέα μέλη στη ζωή

της Εκκλησίας. Στη σύγχρονη εποχή, υπάρχουν πολλές απόψεις που υποστηρίζουν πώς το παιδί θα πρέπει να φτάσει σε μία ώριμη ηλικία για να αποφασίσει ελεύθερα για την θρησκεία που θα ήθελε να επιλέξει και να μην βαπτίζεται παρά τη δική του συγκατάθεση. Κατά τον Μητροπολίτη, η ελευθερία του παιδιού δεν καταργείται, αντιθέτως μάλιστα, ενισχύεται περισσότερο, γιατί απελευθερώνεται ο άνθρωπος από τα πάθη, καθαρίζεται το κατ' εικόνα που έδωσε ο Θεός και λαμβάνει τη θεία Χάρη. Έτσι, υποστηρίζει, πώς πολλά πράγματα θεωρούνται δεδομένα και δεν χρειάζεται να περιμένουν το παιδί να μεγαλώσει για να αποφασίσει τι να κάνει. Με το Βάπτισμα ο άνθρωπος αποκτά την αρχή στην πνευματική του πορεία, την οποία πρέπει να συνεχίσει με τον αγώνα του για να τη διατηρήσει.

Στο έργο του αυτό, ο Μητροπολίτης, υπογραμμίζει την μεγάλη αγάπη που είχε ο Χριστός ιδιαίτερα στους νέους και στα παιδιά, μάλιστα ο Χριστός στην Καινή Διαθήκη φαίνεται να επαινεί τους γονείς που οδηγούν τα παιδιά στο Χριστό, διότι εκείνα τον αισθάνονται ως αληθινό Θεό και Σωτήρα του κόσμου. Ο Χριστός παρουσιάζει τα παιδιά ως πρότυπα των μεγαλύτερων για την σωτηρία της ψυχής του. Ο Μητροπολίτης αυτό το επιβεβαιώνει μέσα από ένα χωρίο της Καινής Διαθήκης (Μαρκ. ι' 13-16) και για να το εξηγήσει λέει πώς ο Χριστός χρησιμοποιεί τη λέξη « τοιούτων» και όχι τη λέξη «τούτων», δηλαδή ο Θεός θα δεχτεί στη Βασιλεία του εκείνες τις ψυχές που προσομοιάζουν τα εσωτερικά γνωρίσματα των παιδιών, όπως είναι η αγνότητα και η αγαθοσύνη, χωρίς να εννοεί ότι ο Θεός θα δεχτεί μόνο τα παιδιά στη Βασιλεία των ουρανών. Όμως, ο Ιερόθεος αποκαλύπτει ότι η αγάπη δεν περιορίστηκε μόνο από την πλευρά του Χριστού προς τους νέους, αλλά και από τους νέους προς το Χριστό και αυτό γίνεται φανερό μέσα από το Ευαγγέλιο με την συμμετοχή των παιδιών στην υποδοχή του Χριστού στα Ιεροσόλυμα, κάτι που Τον ευαρέστησε και επαίνεσε πολύ (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σσ. 12-15).

Κατά τον Μητροπολίτη, οι νέοι που είναι μέσα στον χώρο της Εκκλησίας είναι απαραίτητο να διδάσκονται από τη βρεφική τους ηλικία τα ιερά γράμματα, δηλαδή τη γλώσσα της Εκκλησίας, όπου μέσω αυτής θα οδηγηθούν στην πνευματική ωρίμανση, αντιμετωπίζοντας καλύτερα τα προβλήματα στη ζωή τους. Η γλώσσα της Εκκλησίας πρέπει να μαθαίνεται, όπως η μητρική γλώσσα, διότι νοηματοδοτεί τη ζωή του κάθε ανθρώπου, δίνει απάντηση και λύση σε όλα τα θέματα που τον περικλείουν, προστατεύοντάς τον από πολλούς κινδύνους (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σ. 16). Εδώ, χρησιμοποιείται από τον πατέρα ένα παράδειγμα από την Καινή Διαθήκη με έναν νέο τον Τιμόθεο, ο οποίος διδάχθηκε την εκκλησιαστική γλώσσα από

τη βρεφική του ηλικία και στη συνέχεια τον παρέλαβε ο Απόστολος Παύλος για να του αποκαλύψει την αλήθεια, βαπτίζοντάς τον και κάνοντάς τον Απόστολο (Β' Τιμ. γ' 15). Με τον τρόπο αυτό, ο Μητροπολίτης, δίνει μεγάλη αξία στην εκμάθηση των ιερών γραμμάτων από μικρή ηλικία και μάλιστα, στη συμβολή που έχει η μητέρα και η γιαγιά του παιδιού σε αυτό, διότι μεταδίδουν την γνώση με αγάπη και υπομονή. Διευκρινίζει, όμως, πώς στα άτομα χωρίς μητέρες και γιαγιάδες ισχύουν άλλοι νόμοι. Τα γράμματα της Εκκλησίας, σύμφωνα με τον Ιερόθεο, προσφέρουν στον νέο την καλή αγωγή, που απορρέει μέσω αυτής η ορθή παιδαγωγική, προσφέροντας περισσότερα πνευματικά οφέλη από τις γνώσεις που εκλαμβάνονται από το σχολείο και βοηθούν στην πνευματική ανάπτυξη και ωρίμανση του ανθρώπου, οδηγώντας τον νέο σε κοινωνία με τον Θεό.

Η αγωγή, όμως, μέσα από το σχολείο και τα οικογενειακά πρόσωπα, κατά τον Μητροπολίτη, δεν είναι αρκετή και δεν κάνουν τον άνθρωπο ολοκληρωμένο. Αυτό το υποστηρίζει στο έργο του, με τους λόγους των αγίων Πατέρων, σημειώνοντας πώς αναφέρονται στα συγγράμματά τους στη σωματική, ψυχική και πνευματική γνώση, δηλαδή ο άνθρωπος να ξεκινήσει από την εκμάθηση μιας επιστήμης, στη συνέχεια, να ακολουθήσει η καλλιέργεια των αρετών και τέλος, να φτάσει στο τελευταίο και ανώτερο στάδιο της ένωσης με το Θεό (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σσ. 18-19). Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης, μέσω των Πατέρων, παρουσιάζει μία εικόνα ολοκληρωμένου, καλλιεργημένου και ώριμου πνευματικά ανθρώπου, κάνοντας ξεκάθαρο πώς όλοι μπορούν να κατακτήσουν αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που οδηγούν σε κοινωνία με το Θεό.

Ο Μητροπολίτης, μέσα στα έργα του, εκφράζει μία ιδιαίτερη συμπάθεια προς τους νέους, δείχνοντάς τους μεγάλο ενδιαφέρον. Έτσι, μέσα από τα λεγόμενά του σε πολλά έργα του, παροτρύνει τη νεολαία να συμμετέχει στις ακολουθίες της Εκκλησίας. Μάλιστα, επαινεί τους νέους που συμμετέχουν στις ιερές ακολουθίες του Πάσχα μέχρι το τέλος, χωρίς να αποχωρούν νωρίτερα από αυτές. Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ο προβληματισμός των νέων για τη γλώσσα που ψάλλονται οι ύμνοι της Εκκλησίας κατά τη διάρκεια των ακολουθιών, καθώς πολλοί από αυτούς δεν μπορούν να την κατανοήσουν. Ο Ιερόθεος, κατανοεί τον προβληματισμό και τη δυσκολία που υπάρχει στην κατανόηση της γλώσσας αυτής, γι' αυτό τους προτείνει την προμήθεια των βιβλίων με τη μετάφραση των ακολουθιών που έχουν γραφτεί από κληρικούς και θεολόγους προς διευκόλυνσή τους. Συμβουλεύει, όμως, πώς αν κάποιος επιθυμεί να κατανοήσει τη συγκεκριμένη γλώσσα δεν

αρκούν τα βιβλία αυτά, διότι δεν αποδίδουν πολλές μεταφρασμένες έννοιες την πραγματική σημασία τους. Για το λόγο αυτό, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τη φράση « Ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου...», η οποία έχει πολύ βαθύ νόημα, καθώς δεν μεταφράζεται ως «χάρη», αλλά η έννοια αυτής της λέξης ξεπερνά κάθε όριο λογικής και κατανοείται με την πνευματική ωριμότητα του καθενός (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σσ. 19-23). Συμπληρώνει, ακόμη, σχετικά με την κατανόηση της γλώσσας αυτής, πώς η κάθε ψυχή αντιλαμβάνεται τις έννοιες με διαφορετικό τρόπο, γιατί εξαρτάται από την προσωπική πνευματική κατάσταση που βρίσκεται ο κάθε άνθρωπος, δηλαδή ένας φιλόλογος να μην μπορέσει να κατανοήσει τη γλώσσα, ενώ μία αγγράμματη γυναίκα που βρίσκεται σε υψηλότερο πνευματικό επίπεδο να τη κατανοήσει. Προσθέτει, επίσης, πώς σε πολλούς νέους αγαπούν τα ξένα τραγούδια, χωρίς να γνωρίζουν τη συγκεκριμένη γλώσσα που έχουν γραφτεί, όμως εξακολουθούν να τα ακούν παρ' ότι δεν τα καταλαβαίνουν, και αυτό συμβαίνει επειδή ευαρεστούνται από την αίσθηση που τους μεταδίδουν. Έτσι, λοιπόν, αν κάποιος αγαπάει και επιθυμεί κάτι πραγματικά θα βρει έναν ανάλογο τρόπο, λύνοντας το πρόβλημά του. Οι νέοι μέσα στην Εκκλησία, κατά τον σεβασμιότατο, γίνονται μέλη μιας οικογένειας που ανήκουν σε αυτή, αναπτύσσοντας μία ασφάλεια και προστασία.

Ο κάθε άνθρωπος, σύμφωνα με τον μητροπολίτη, είναι αναγκαίο να αποδεικνύει συνεχώς το ότι είναι μέλος της Εκκλησίας και ότι είναι χριστιανός. Για να γίνει αυτό, προτείνει να καταβάλουν συνεχόμενο αγώνα, ο οποίος θα πραγματοποιείται μέσω της άσκησης, διότι δεν αρκεί να είναι κάποιος μόνο βαπτισμένος αλλά να προσπαθεί να εξελιχθεί και να αναπτυχθεί πνευματικά και να διατηρήσει τη Χάρη που έλαβε με το μυστήριο του βαπτίσματος. Με την άσκηση ο νέος, αναπτύσσεται ψυχικά και πνευματικά, αλλά για να έχει αυτό το αποτέλεσμα θα πρέπει να καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια. Στο σημείο αυτό ο Μητροπολίτης αναφέρει ένα παράδειγμα, λέγοντας, όπως ένας νέος καταβάλλει προσπάθεια για να επιτύχει στο Πανεπιστήμιο ή ένας αθλητής για να επιτύχει το στόχο του, αφιερώνει πολύ κόπο, αλλά και αγάπη πάνω στο αντικείμενο του, το ίδιο συμβαίνει και στο χώρο της εκκλησίας, όπου χρειάζεται αγώνας για να φτάσει στο κατάλληλο πνευματικό επίπεδο (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σσ. 24-26). Εδώ, υπογραμμίζεται από τον Μητροπολίτη, η συμβολή έμπειρων γονέων και των παιδαγωγών για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των νέων, αντιμετωπίζοντας με ορθό τρόπο τα προβλήματα της ηλικίας τους. Έτσι, για να επιβεβαιώσει αυτό που αναφέρει, στηρίζεται στο

λόγο του Μ. Βασιλείου, λέγοντας, πώς η παιδική ψυχή πλάθεται όταν είναι «εύπλαστη και απαλή, όπως γίνεται με το κερύ» (Μ. Βασίλειος, Όροι κατά Πλάτος Β΄, ΕΠΕ 8, 259).

Ο Σεβασμιότατος, στο σημείο αυτό, φαίνεται πώς είναι επηρεασμένος από τη διδασκαλία του Μ. Βασιλείου, έτσι λοιπόν, κατά τον Μεγάλο Πατέρα, σημειώνει πώς πολλοί νέοι έχουν σώμα γερασμένο, θέλοντας να δείξει το γερασμένο φρόνημα με κύρια χαρακτηριστικά την απελπισία και την απόγνωση, σε αντίθεση με πολλούς ηλικιωμένους που έχουν φρόνημα νεανικό (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σ. 27). Συμπεραίνει, λοιπόν, μέσα στη ζωή της Εκκλησίας, πώς πρέπει να απολαμβάνει ο άνθρωπος την αξία της νεανικής ηλικίας και να διατηρεί τα χαρακτηριστικά γνωρίσματά της. Τέλος, συμπληρώνει, πώς για να ξεπεράσει ένας νέος το οποιοδήποτε πρόβλημα πρέπει να συμμετέχει στις ιερές ακολουθίες και να έχει πνευματικό, για το λόγο αυτό, αναφέρει το παράδειγμα του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, ο οποίος από την παιδική του ηλικία με την οικογένειά του ήταν ενεργά μέλη στην εκκλησιαστική ζωή, καθώς είχαν και πνευματικό πατέρα που τους συμβούλευε και τους καθοδηγούσε.

Ο Σεβασμιότατος, στο έργο του «Όσοι Πιστοί», επισημαίνει πώς η ορθόδοξη παιδεία και αγωγή βρίσκεται μέσα στην Εκκλησία και τη θεία Λειτουργία, καθώς ο σκοπός της Εκκλησίας είναι να αναστήσει τον άνθρωπο. Η ορθόδοξη παιδεία, κατά τον Μητροπολίτη, είναι θεανθρώπινη και έχει αναστάσιμο χαρακτήρα με κέντρο τον Χριστό και όχι τον άνθρωπο και με κύριο σκοπό τη «μεταμόρφωση της κτίσεως και του ανθρώπου» (Ιερόθεος Μ. Ν., Όσοι Πιστοί, 2002, σ. 245). Ο Ιερόθεος επισημαίνει πώς ο απώτερος σκοπός της ορθόδοξης παιδείας είναι η θέωση, για το λόγο αυτό στηρίζεται στην προσευχή του Δαβίδ από την Παλαιά Διαθήκη «καρδιάν καθαράν κτίσον ἐν ἐμοί ὁ Θεός» και στον μακαρισμό του Χριστού στην Καινή Διαθήκη «μακάριοι οἱ καθαροί τῆ καρδιά ὅτι αὐτοὶ τον Θεόν ὄψονται (Ματθ. ε΄, 8)» (Ιερόθεος Μ. Ν., Όσοι Πιστοί, 2002, σ. 245). Στο σημείο αυτό, ο σεβασμιότατος φανερώνει, πώς με την ορθόδοξη παιδεία και αγωγή καθαρίζεται πρώτα η καρδιά, η οποία, στη συνέχεια, θα είναι έτοιμη να δεχτεί τη Χάρη του Θεού και να οδηγηθεί στη θέωση.

Η ορθόδοξη παιδεία, κατά τον Ιερόθεο στο έργο του, είναι εμπλουτισμένη από τις αρετές της αγάπης και της ταπείνωσης, έχοντας ως πρότυπο τους Αγίους, οι οποίοι διακρίνονται για αυτά τα χαρίσματά τους, σε αντίθεση με την ανθρώπινη παιδεία η οποία στηρίζεται στη λογική χωρίς να χαρακτηρίζεται με καμία από τις παραπάνω αρετές (Ιερόθεος Μ. Ν., Όσοι Πιστοί, 2002, σ. 246). Δίνει, λοιπόν, μεγάλη βαρύτητα στην επίδραση της ορθόδοξης αγωγής στην ψυχή του ανθρώπου, καθώς την απομακρύνει και την απελευθερώνει από τις τυχόν

αμαρτίες που έχει διαπράξει, οδηγώντας σε κοινωνία με το Θεό. Έτσι, τονίζεται από τον πατέρα πώς, η ορθόδοξη παιδεία και αγωγή πηγάζει μόνο μέσα από το χώρο της Εκκλησίας, ενώ οποιαδήποτε άλλη αγωγή που πηγάζει από διαφορετικό χώρο δεν προέρχεται από τον Θεό. Επομένως, κατά τα λεγόμενα του Σεβασμιότατου «ή ορθόδοξη αγωγή δεν νοείται και έξω από την εκκλησιαστική - λατρευτική κοινότητα» (Ιερόθεος Μ. Ν., "Όσοι Πιστοί, 2002, σ. 247). Ο κύριος σκοπός της ορθόδοξης αγωγής δεν είναι να διαμορφώσει έναν καλό και ηθικό άνθρωπο στην κοινωνία αλλά έναν ορθόδοξο χριστιανό που θα μετέχει στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας και θα φτάσει σε κοινωνία με το Θεό, δηλαδή στη θέωση. Τέλος, καταλήγει στο έργο του, πώς με την ορθόδοξη αγωγή ο νέος μορφώνεται και δέχεται τη διδασκαλία μέσα από το ίδιο το Σώμα του Χριστού που είναι η ίδια η Εκκλησία, πρόκειται, λοιπόν, για μία διδασκαλία η οποία αποβλέπει στην σωτηρία και ανάσταση της ψυχής του (Ιερόθεος Μ. Ν., "Όσοι Πιστοί, 2002, σ. 245).

2.9 Οι διδασχές του αγίου Σωφρονίου στον Μητροπολίτη

Γεγονός, όμως, το οποίο χρήζει επισήμανσης, αποτελούν οι διδασχές του αγίου Σωφρονίου που επιρρέασαν σε καθοριστικό βαθμό την παιδαγωγική μέθοδο του Μητροπολίτη, αλλά και την προσέγγισή του προς τους νέους. Μέσα, από τις συναντήσεις του αγίου Σωφρονίου με τον Μητροπολίτη στο Έσσεξ της Αγγλίας, όπως ο ίδιος εκφράζει στο έργο του «Ο άγιος Σωφρόνιος ο αγιορείτης και ήσυχαστής», γίνεται αντιληπτή η αγάπη που αναπτύχθηκε μεταξύ τους. Ο Μητροπολίτης, ως ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον άγιο, αλλά και αγάπης προς το λαό, μεταφέρει συμβουλές και διδασχές μέσα από την εμπειρική θεολογία του αγίου Γέροντα Σωφρονίου. Με τον τρόπο αυτό, φανερώνει την αγάπη που είχε ο άγιος προς τους νέους, λόγω των δύσκολων καταστάσεων της νεανικής του ζωής, εξαιτίας του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και της Ρωσικής Επανάστασης που προηγήθηκε.

Κατά τον Μητροπολίτη, μέσα από δύσκολες καταστάσεις της ζωής γεννιούνται στον άνθρωπο υπαρξιακά ερωτήματα που αφορούν τη ζωή και το θάνατο, όπως είχαν γεννηθεί και στην νεανική ηλικία του αγίου Σωφρονίου (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ο αγιορείτης και ήσυχαστής, 2022, σ. 627). Έτσι, ο Μητροπολίτης υπογραμμίζει πώς στη ζωή του αγίου, «τα υπαρξιακά και πνευματικά προβλήματα ήταν βαθιά χαραγμένα μέσα του με τέτοιον τρόπο, που κάλυπταν τα κοινωνικά προβλήματα του πολέμου, τα οποία ήταν συνταρακτικά» (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ο αγιορείτης και ήσυχαστής, 2022, σ. 628). Κατά τον

Μητροπολίτη, ο άγιος Σωφρόνιος, έδειχνε μία ιδιαίτερη αδυναμία στους νέους, τους έδινε ελπίδα, καταλάβαινε το κάθε πρόβλημα και την κάθε δυσκολία τους, συμβουλευόντάς τους πώς να διαχειριστούν την κατάσταση.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Σεβασμιότατου, ο γέροντας Σωφρόνιος, για την αντιμετώπιση της παραπάνω κατάστασης, συμβουλεύει την καταπολέμηση των παθών μέσω της άσκησης, ώστε να οδηγηθεί ο άνθρωπος στο καθ' ομοίωση Θεού, δηλαδή να στην θέωση, που είναι η φυσιολογική πορεία της ζωής του ανθρώπου (Ιερόθεος Μ. Ν., Ό άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 114). Έτσι, κατά τον άγιο Σωφρόνιο, η αφετηρία της πνευματικής ανακαίνισης έγκειται στην μεταστροφή των παθών. Κατά την πορεία, λοιπόν, αυτού του αγώνα, ο άγιος γέροντας διακρίνει δύο στάδια. Στο πρώτο, αναφέρεται στην δύναμη που κατέχει η εμπαθής ηδονή, καθώς αυτή μετεωρίζει τον νου σε εφάμαρτες καταστάσεις, ενώ στο δεύτερο στάδιο, αναφέρεται, στη μη εκπλήρωση ενός πάθους που επιδρά στον άνθρωπο αρνητικά, δημιουργώντας του πολλές ασθένειες. Ο Μητροπολίτης πληροφορεί, πώς με την εξομολόγηση των παθών του στον Άγιο Σωφρόνιο, κατά την περίοδο των συναντήσεών τους, τον συμβούλευε πώς το αίσθημα αυτό είναι «φυσιολογικό», καθώς «η αρχή της πνευματικής ζωής είναι η αίσθηση της αμαρτωλότητας», διότι όταν αναγνωρίζεται η ύπαρξη των παθών που υπάρχουν μέσα στην ψυχή του ανθρώπου, τότε μόνο επέρχεται η ταπείνωση και η μετάνοια για να δεχτεί την Χάρη του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., Ό άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 513).

Ο Μητροπολίτης, μέσα από την εμπειρία του και κατά τη διάρκεια των κοινών περιπάτων τους με τον άγιο Σωφρόνιο, τονίζει την μεγάλη βαρύτητα που έδινε για τη μετάνοια, μέσω της εξομολόγησης. Αναλύει, λοιπόν, κατά τον άγιο, πώς μεγάλη σημασία έχει η «ωρίμανση της μετάνοιας», η οποία πηγάζει μέσα από την αυτογνωσία και την προσευχή, αλλά και τη μετοχή στη μυστηριακή ζωή (Ιερόθεος Μ. Ν., Ό άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 584). Υποστηρίζοντας αυτό ο άγιος, αναφέρεται στο μυστήριο της ιεράς εξομολογήσεως, κατά τον οποίο, δεν πρόκειται για μία τυπική διαδικασία έκφρασης των αμαρτιών, αλλά πρόκειται για τη συνειδητοποίηση των παθών και την διαρκή μετάνοια που θα πρέπει να υπάρχει στη ζωή του ανθρώπου, ώστε να οδηγηθεί στη θεία Κοινωνία (Ιερόθεος Μ. Ν., Ό άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 585). Προσθέτει, μάλιστα, πώς η μετάνοια, κάποιες φορές, μπορεί να έρθει και μετά τη θεία Κοινωνία, καθώς αυτή ενεργοποιεί την αίσθηση των παθών, μέσω του φωτισμού που προσφέρει.

Ο άγιος Σωφρόνιος ήταν καλλιτέχνης και σπούδασε στην Σχολή Καλών Τεχνών της Μόσχας την τέχνη της ζωγραφικής, αγαπούσε πολύ τη φύση και προσπαθούσε να τη βλέπει πέρα από τις αισθήσεις της οράσεως (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 629). Έτσι, λοιπόν, ο Ιερόθεος αναδεικνύει, μέσα από τα λεγόμενα του αγίου, την αγάπη του αυτή και την επιρροή των σπουδών στη ζωή του, χρησιμοποιώντας παραδείγματα σχετικά με αυτές. Ένα από τα παραδείγματα του αγίου, στο προαναφερθέν έργο του Σεβασμιότατου, κάνει λόγο για την «έμπνευση του καλλιτέχνη» (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 548). Όπως ένας καλλιτέχνης έχει έμπνευση, έτσι και «ο Χριστιανός πρέπει να έχει την έμπνευση και τον πόθο για τον Θεό, υπερβαίνοντας τις προσπάθειες του καλλιτέχνη και ζώντας σύμφωνα με το πνεύμα του Ευαγγελίου» (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 548).

Άλλο ένα κεντρικό σημείο της διδασκαλίας του γέροντα Σωφρονίου στον Μητροπολίτη είναι η λεγόμενη θεωρία της «αντεστραμμένης πυραμίδας», όπου η βάση της είναι πιο μεγάλη και ανεβαίνοντας στην κορυφή μειώνεται (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 620). Κατά τη θεωρία αυτή, ο Χριστός που βρίσκεται στην κορυφή και οι άνθρωποι βρίσκονται στη βάση αυτής, την αντιστρέφει, σηκώνοντας από την αγάπη του το βάρος όλων των ανθρώπων (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 621). Ο άγιος Σωφρόνιος με τη θεωρία του εκφράζει την κένωση που θα πρέπει να επέλθει στον χριστιανό μέσα από την ανιδιοτελή αγάπη του στο συνάνθρωπο, έτσι με τον τρόπο αυτό, «όσο θα αγιάζεται, θα κατεβαίνει προς τα κάτω για να σηκώσει το βάρος των συνανθρώπων, όπως έκανε ο ίδιος ο Χριστός» (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 621). Μέσα από αυτό το παράδειγμα, ερμηνεύει καταστάσεις της σύγχρονης εποχής, όπως είναι οι συγκρούσεις που αναπτύσσονται στο οικογενειακό περιβάλλον, λόγω της απαίτησης και αναζήτησης των δικαιωμάτων, άλλοτε από την γυναίκα και άλλοτε από τον άνδρα. Στο σημείο αυτό, ο γέροντας προτείνει το δικαίωμα «μου» να γίνει «Σου» προς τον Θεό και τους ανθρώπους, με υπομονή και ταπεινωση, τότε η πυραμίδα αυτή θα ανατραπεί και θα επέλθει η μεγάλη δόξα του Θεού (Ιερόθεος Μ. Ν., 'Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής, 2022, σ. 622).

2.10 Κατήχηση και Βάπτισμα ενηλίκων

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, αρχικά, διευκρινίζει ποιος είναι ο μεγαλύτερος θεολόγος και αυτός είναι ο Χριστός, αυτό επιβεβαιώνεται σε ένα από τα γραπτά κηρύγματά του, έτσι ερμηνεύεται τα λόγια του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, όπου «Θεός ὢν προαιώνιος δι' ἡμᾶς καὶ θεολόγος ἐγγόνει» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κυριακή Δ' του Παραλύτου, 2022), εξηγώντας πώς ο Χριστός αποκαλύπτει την αληθινή θεολογία χωρίς ιδεολογίες, που μπορούν να μεταμορφώσουν τον άνθρωπο και να τον αναγεννήσουν. Μάλιστα, αυτό σε άλλο έργο του, γίνεται ακόμα πιο φανερό μέσα από το παράδειγμα που χρησιμοποιεί, αναφερόμενος στα λόγια του Χριστού προς τον Νικόδημο το μαθητή Του «ἀμην ἀμην λέγω σοι...βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Ιω. γ', 3), για να διακρίνει την «κάτωθεν» και την «ἄνωθεν» γέννηση, τονίζει, κατά την απάντηση που έδωσε ο ίδιος ο Χριστός, πώς η πρώτη σχετίζεται με τη βιολογική γέννηση και η δεύτερη με τη γέννηση μετά το Βάπτισμα (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 7-8).

Ο Ιερόθεος πληροφορεί, σύμφωνα με τους αγίους Πατέρες, πώς υπάρχει το Βάπτισμα μέσω του «ὑδατος» και βάπτισμα μέσω του «Πνεύματος», όπου στο πρώτο γίνεται με το νερό που υπάρχει μέσα στην ιερή κολυμβήθρα και συνδέεται με το δεύτερο, καθώς τότε κατεβαίνει το Άγιο Πνεύμα στην καρδιά, γίνεται το σώμα ναός του Αγίου Πνεύματος και τότε αρχίζει η καρδιακή και αδιάλειπτη προσευχή στο Θεό (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σ. 9). Εδώ διευκρινίζει πώς όταν συνδέεται το Βάπτισμα του ὑδατος με το βάπτισμα του Πνεύματος η Κατήχηση γίνεται σωστά και ορθόδοξα, παρ' όλα αυτά όμως, τα είδη Βαπτίσματος μπορεί και να μην συνδέονται. Στην τελευταία περίπτωση, ο Ιερόθεος σημειώνει, πώς μπορεί και να μην συνδέονται τα δύο παραπάνω είδη, διότι πρώτα πραγματοποιείται το Βάπτισμα του ὑδατος και μετά του Πνεύματος, όπου το δεύτερο αφορά το μυστήριο του Χρίσματος, δηλαδή με την επιβεβαίωση ότι ο άνθρωπος γίνεται μέλος της Εκκλησίας του Χριστού. Έτσι, σε ένα κήρυγμα του ο Μητροπολίτης, σύμφωνα με τους αγίους Πατέρες, τα δύο μυστήρια πρέπει να συνδέονται, διότι το Χρίσμα είναι η σφραγίδα του Αγίου Πνεύματος που σφραγίζονται όλα τα μέλη του σώματος με τη φράση του ιερέα «σφραγίς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου. Ἀμήν» (Β' Κορ. α', 21 -22) (Ναυπάκτου, Ο αντίχριστος και το χρίσμα, 2014).

Ο Σεβασμιότατος έχει δείξει αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον στην Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων που έρχονται από διαφορετικές θρησκείες και από την αθεΐα, αλλά και στο θέμα

της Βάπτισης των νηπίων. Επικεντρώνεται περισσότερο στους ενήλικες, διότι λόγω της ωριμότητας που έχουν μπορούν να δεχτούν την Κατήχηση με υπευθυνότητα. Στη σύγχρονη εποχή, κατά τον Ιερόθεο, παρατηρείται πώς πολλοί είναι εκείνοι που επιθυμούν να βαπτιστούν, να γίνουν μέλη της Εκκλησίας με την προϋπόθεση να κοινωνούν συχνά το Σώμα και το Αίμα του Χριστού, συμμετέχοντας έτσι στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, χωρίς όμως να έχουν συνειδητοποιήσει τη σοβαρότητα αυτού του μυστηρίου (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σσ. 15-16).

Ο Μητροπολίτης στο έργο του «Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων», πριν ασχοληθεί με τη σημερινή εποχή, μιλάει πρώτα για την προετοιμασία των ατόμων που έχουν σκοπό να βαπτιστούν κατά την αρχαία Παράδοση της Εκκλησίας. Εδώ, ξεκαθαρίζει πώς για να βαπτιστεί κάποιος τα πρώτα εκκλησιαστικά χρόνια έπρεπε να ακολουθήσει μία σειρά προετοιμασίας και αγώνα που διαρκούσε τρία χρόνια, ώστε να θεραπευτεί από τα πάθη και να φτάσει καθαρός στο μυστήριο του Βαπτίσματος και να συμμετάσχει στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Την πρώτη ημέρα, κατά την οποία ξεκινούσε η Κατήχηση, διαβαζόταν μία ειδική ευχή και γραφόταν το όνομα του Κατηχούμενου στους καταλόγους της Εκκλησίας, όπου γινόταν ξεκάθαρη η διαφορά των Κατηχουμένων από τους είδη βαπτισμένους Χριστιανούς. Στη συνέχεια, ακολουθούν οι εξορκισμοί, δηλαδή ευχές που απομάκρυναν τα δαιμόνια.

Αμέσως μετά, λοιπόν, ακολουθούσε η Κατήχηση, η οποία δεν στόχευε σε μία απλή θεωρία, αλλά στην συμμετοχή στις ιερές ακολουθίες μέχρι το κήρυγμα του Ευαγγελίου, διότι αμέσως μετά έπρεπε να αποχωρήσουν από το ναό, καθώς ακολουθούσε η θεία Ευχαριστία. Έτσι, ο κατηχούμενος έπρεπε, ακόμη, να συμμετέχει στην ακολουθία του Όρθρου, στον Εσπερινό, στους Χαιρετισμούς και στις Παρακλήσεις της Παναγίας. Δεν αρκούσε, όμως, μόνο αυτό, απαιτούνταν και προσευχή από τον ίδιο τον κατηχούμενο για να βοηθηθεί μέσω της Χάρης του Θεού. Μετά το πέρας των τριών χρόνων του πνευματικού αγώνα οδηγείται στο μυστήριο της Βάπτισης. Στο σημείο αυτό, ο σεβασμιότατος παρατηρεί πώς το μυστήριο του βαπτίσματος αντιμετωπιζόταν με πολύ μεγάλη σοβαρότητα, καθώς, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Μητροπολίτη υπήρχε «ολόκληρη ποιμαντική μέριμνα», χαρακτηρίζοντάς την ως «θεραπευτική επιστήμη για την εισδοχή κάποιου στις τάξεις της Εκκλησίας» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 24). Με τον τρόπο αυτό, λοιπόν, ο Σεβασμιότατος αναδεικνύει το παιδαγωγικό υπόβαθρο αυτής της πορείας του

κατηχούμενου, γι' αυτό και περιγράφει την Κατήχηση, σύμφωνα με τους αγίους πατέρες της Εκκλησίας, ως μία πορεία κάθαρσης, φωτισμού και θέωσης.

Στο έργο του Ιερόθεου αναφέρεται, πώς το άτομο που προορίζεται να βαπτιστεί είναι ανάγκη να γνωρίσει τον επίσκοπο της περιοχής που διαμένει, ώστε να γίνει με προσοχή η συζήτηση πάνω στα θέματα αναζήτησης για τον αληθινό Θεό. Για να εξυπηρετηθεί ο σκοπός αυτός επιλέγεται για Κατηχητής ένας έμπειρος ιερέας, ο οποίος λόγω της πείρας του πάνω στην κατήχηση αλλοθρήσκων, μπορεί να τον οδηγήσει στη συμμετοχή του εκκλησιαστικού προγράμματος της Ενορίας του και να γνωρίσει το «θεραπευτήριο – Νοσοκομείο» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 19). Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης παρομοιάζει την Εκκλησία με θεραπευτήριο και Νοσοκομείο, θέλοντας να φανερώσει πώς μέσω αυτής ο ασθενής, που είναι ο κατηχούμενος, βρίσκει την ίαση του μέσα στο Νοσοκομείο, δηλαδή την Εκκλησία, μέσω των φαρμάκων που δίνονται από τον ιερέα, μέσω των συμβουλών και της καθοδήγησής του. Στη συνέχεια, διαβάζεται από την πρώτη ημέρα μία ειδική ευχή από τον επίσκοπο στο Χριστιανό, η οποία υπάρχει και σήμερα κατά την όγδοη ημέρα μετά από την γέννηση του παιδιού. Ο Κατηχούμενος ονομάζεται από το σημείο αυτό Χριστιανός, διότι δέχεται τον Χριστό ως τον αληθινό Θεό που θα Τον ακολουθήσει μέσω της άσκησής του. Η άσκηση που θα πρέπει να καταβάλει ο Κατηχούμενος, κατά τον Μητροπολίτη, είναι η θεραπεία από τα πάθη, τις επιθυμίες και τους λογισμούς, ώστε να οδηγηθεί καθαρός στο μυστήριο της Βάπτισης, σε αυτό βέβαια, έχουν μεγάλη συμβολή και οι εξορκισμοί, οι οποίοι απομακρύνουν τα πάθη από την καρδιά.

Ο Μητροπολίτης σημειώνει στο έργο του, πώς ο Κατηχούμενος μπορούσε να συνδεθεί με ένα Ορθόδοξο Μοναστήρι, το οποίο το χαρακτηρίζει ως «πνευματικό Νοσοκομείο», καθώς τα Μοναστήρια αποτελούν, κατά τα λεγόμενά του, τις «γνήσιες πνευματικές σχολές» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 34). Για να εξηγήσει ο Σεβασμιότατος αυτούς τους χαρακτηρισμούς που χρησιμοποίησε, εξηγεί πώς τα Μοναστήρια είναι κι αυτά θεραπευτήρια, καθώς θεραπεύει ανθρώπους που είναι ψυχικά ασθενείς. Προσθέτει ακόμη, πώς στα Μοναστήρια οι ασθενείς συναντούν κι άλλους ανθρώπους που ψάχνουν την πνευματική τους ίαση. Επίσης, παρομοιάζει τα Μοναστήρια με πνευματικές σχολές, διότι τις αντιλαμβάνεται ως μεγάλα σχολεία που «διδάσκουν μέσα από πρακτικές ασκήσεις, τον τρόπο θεραπείας» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 34). Εδώ γίνεται ξεκάθαρη, για άλλη μια φορά, η παιδαγωγική αντίληψη

του Μητροπολίτη, θέλοντας να φανερώσει πώς δεν αρκεί μόνο η θεωρητική Κατήχηση στη θεραπεία, αλλά χρειάζεται και η πρακτική άσκηση μέσα από τον τρόπο, τις συμβουλές και την καθοδήγηση που δίνονται από τον Κατηχητή, τα Μοναστήρια και τον πνευματικό πατέρα. Έτσι, όλα αυτά που προσφέρονται σε συνδυασμό για τρία χρόνια στον Κατηχούμενο, είναι απαραίτητα για να οδηγηθεί με βεβαιότητα στο μυστήριο της Βάπτισης.

Η Ορθόδοξη Παράδοση δίνει μεγάλη αξία στην Κατήχηση, για το λόγο αυτό, ο Μητροπολίτης επικαλείται το έργο του αγίου Γρηγορίου Νύσση «λόγος Κατηχητικός ὁ μέγας», που αναφέρεται στην κατάλληλη προσαρμογή της Κατήχησης στον κάθε κατηχούμενο, διότι ο κάθε άνθρωπος που προέρχεται από διαφορετική θρησκεία έχει διαφορετικές ανάγκες και χρειάζεται ο καθένας από αυτούς διαφορετικά φάρμακα για να θεραπευτούν (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σ. 38). Ακόμα, ο σεβασμιότατος σημειώνει, κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, πώς με διαφορετικό τρόπο σκέφτεται ένας Ιουδαίος από έναν ειδωλολάτρη, γ' αυτό πρέπει να διαφοροποιείται ο τρόπος αντιμετώπισης των παθών τους.

2.11 Κατηχητικές Ομιλίες – Διδασκαλίες ενηλίκων

Ο Μητροπολίτης στο έργο του «Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων» παραθέτει με παιδαγωγικό τρόπο, σύγχρονες κατηχητικές ομιλίες ή διδασκαλίες και τις χωρίζει σε ενότητες, οι οποίες μπορούν να προσαρμοστούν από οποιονδήποτε έμπειρο Κατηχητή. Οι διδασκαλίες αυτές παρουσιάζονται με μία σωστή σειρά γεγονότων που έχουν σκοπό την ευκολότερη κατανόηση και του κατηχούμενου. Παρατηρείται πώς υπάρχει συνοχή των γεγονότων κατά τη διάρκεια όλων των κατηχητικών διδασκαλιών και η κάθε μία είναι ολοκληρωμένη με αρχή, μέση και τέλος. Μάλιστα, ξεκινάει από τις πιο βασικές και γενικές γνώσεις και καταλήγει στις πιο ειδικές, έτσι ώστε η καθοδήγηση του κατηχουμένου να γίνεται με πιο ομαλό τρόπο. Ακόμη, παρατηρείται πώς στις πρώτες διδασκαλίες χρησιμοποιεί πιο εύκολο θεολογικό λεξιλόγιο και στη συνέχεια πιο σύνθετο και δύσκολο, καθώς η εξοικείωση του κατηχουμένου, κατά την πορεία, με τις θεολογικές έννοιες μεγαλώνει. Επίσης, για την καλύτερη κατανόηση, απομνημόνευση και επιβεβαίωση των γεγονότων, ο Σεβασμιότατος χρησιμοποιεί αρκετά παραδείγματα μέσα από την Καινή Διαθήκη και μέσα από τους λόγους των αγίων Πατέρων. Η κάθε διδασκαλία αποτελεί μία ενότητα και μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μία ημέρα ή και σε περισσότερες, σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες του

κατηχούμενου. Ο Σεβασμιότατος σε όλη την πρώτη ενότητα των κατηχήσεων μελετά την παραβολή του «παραβολή τοῦ ἀσώτου» από την πλευρά αρχικά τη θεολογική, στη συνέχεια την ανθρωπολογική, μετά την εκκλησιαστική και τέλος την ασκητική. Παρακάτω, καταγράφονται συνοπτικά, σύμφωνα με τον Ιερόθεο, δεκαεπτά κατηχητικές διδασκαλίες - ομιλίες, οι οποίες χωρίζονται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα βασίζεται στην «παραβολή τοῦ ἀσώτου», η δεύτερη ενότητα στο «Σύμβολο τῆς Πίστεως», και η τρίτη ενότητα αφορά την τέλεση του Μυστηρίου του Βαπτίσματος και την καθοδήγηση του βαπτισμένου μετά από αυτό. Οι κατηχητικές διδασκαλίες του Σεβασμιότατου, είναι οι εξής:

Α' ενότητα: «Ἡ παραβολή τοῦ ἀσώτου»

1^η Κατήχηση: Χριστός και Χριστιανοί

Στην πρώτη Κατήχηση διευκρινίζονται οι σημασίες των εννοιών «Χριστός» και «Χριστιανοί», όπου γίνεται γνωστή η σύνδεση του ανθρώπου με τον Χριστό και πώς Αυτός είναι τέλειος Θεός, τέλειος άνθρωπος και ο Μεσσίας όλου του κόσμου. Στη συνέχεια, ακολουθεί η εξήγηση της έννοιας «παραβολή» και έπειτα παρουσιάζει το έργο του Θεού μέσα από την γνωστή παραβολή του *ἀσώτου υιοῦ*, αναλύοντας το περιεχόμενό της.

2^η Κατήχηση: Ὁ χριστιανικός Θεός

Εδώ γίνεται σύνδεση με την παραβολή της προηγούμενης κατήχησης, την παραβολή του *ἀσώτου υιοῦ* φανερώνοντας το κεντρικό πρόσωπο στην παραβολή. Με αφορμή αυτό γίνεται γνωστός ο αληθινός Τριαδικός Θεός, δηλαδή ο Πατέρας, ο Υιός και το Άγιο Πνεύμα. Μάλιστα, στο σημείο αυτό, ένα από τα παραδείγματα που χρησιμοποιείται και εξηγείται μέσα από το Ευαγγέλιο είναι η φράση του Χριστού προς τους μαθητές Του «βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τό ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» (Ματθ. κη', 19) (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σ. 56). Τέλος, για την καλύτερη κατανόηση της Αγίας Τριάδας, αναφέρεται η ύπαρξη των τριών ηλίων, οι οποίοι είναι διαφορετικοί, αλλά έχουν την ίδια λάμψη.

3^η Κατήχηση: Ὁ ἄνθρωπος και ἡ πτώση του

Στη διδασκαλία αυτή, γίνεται και πάλι η επίκληση της παραβολής του *ἀσώτου υιοῦ*, ώστε να μιλήσουν για την σχέση του υιού και του πατέρα σε αυτήν, ώστε να διευκρινιστεί πώς «το δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος είναι Υἱός κατά φύσιν» και «ὁ ἄνθρωπος εἶναι υἱός

κατά Χάριν» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 178). Αμέσως μετά, γίνεται λόγος, μέσα από παραδείγματα της Αγίας Γραφής, για τη δημιουργία του ανθρώπου, που πλάστηκε κατ' εικόνα και καθ' όμοίωση του Θεού. Τέλος, ολοκληρώνει μιλώντας για το ποιος είναι ο σκοπός του ανθρώπου, δηλαδή η θέωση, και εξηγώντας ποιος ήταν ο αρχικός Παράδεισος.

4^η Κατήχηση: Ἡ Εκκλησία καί τό ἔργο της

Αρχικά, γίνεται λόγος για το νέο Παράδεισο, κατά τον οποίο είναι η Ορθόδοξη Εκκλησία που έχει σκοπό να οδηγηθεί ο άνθρωπος στη θέωση. Έπειτα, ακολουθεί εξήγηση για την ερμηνεία της παραβολής του *ἀσώτου υἱοῦ* από τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσοστόμο, όπου αναφέρεται στη βάπτιση των Κατηχουμένων (Λουκ. ιε', 22-24) (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σσ. 79-81). Κλείνοντας την Κατήχηση αυτή, διευκρινίζονται όλα τα μυστήρια της Εκκλησίας, φανερώνεται η αξία της θείας Ευχαριστίας και τονίζεται η σημασία της Εκκλησίας ως Σώμα του Χριστού.

5^η Κατήχηση: Κοινωνία αγίων

Στο σημείο αυτό, γίνεται αναφορά σε ένα χωρίο από την παραβολή *ἀσώτου υἱοῦ*, όπου ο πατέρας δίνει εντολή στους «δούλους» (Λουκ. ιε', 22), καθώς πρόκειται, κατά τους Πατέρες της Εκκλησίας, για κληρικούς (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 87). Ακολουθεί η αναφορά στους τρεις βαθμούς ιερωσύνης, του επισκόπου, του πρεσβυτέρου και του διακόνου. Ακόμη, τονίζεται η διαφορά της στρατευομένης και θριαμβεύουσας Εκκλησίας, όπου στην πρώτη ανήκουν οι άνθρωποι που ακόμα αγωνίζονται για να φτάσουν σε κοινωνία με το Θεό, ενώ στη δεύτερη ανήκουν οι άγιοι που ζουν τη Βασιλεία του Θεού. Κλείνοντας, γίνεται λόγος για την Παναγία και τη μεσιτεία της μεταξύ Θεού και ανθρώπων.

6^η Κατήχηση: Ἡ ασκητική ζωή

Εδώ, ο Σεβασμιότατος διευκρινίζει, σύμφωνα με την ερμηνεία του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά ότι ο ἄσωτος είναι ο νους του ανθρώπου που απομακρύνθηκε από το Θεό. Αμέσως μετά, εξηγείται η βαθιά έννοια του νου, η οποία είναι το κέντρο της υπάρξεως του ανθρώπου, αλλά και οι τρεις δυνάμεις της ψυχής, οι οποίες είναι ο νους, ο λόγος και το πνεύμα (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 184). Τέλος, δίνεται μεγάλη βαρύτητα στα πάθη και πώς αντιμετωπίζονται μέσω της μετάνοιας.

7^η Κατήχηση: Τα ζωντανά και άρρωστα μέλη της Εκκλησίας

Στη συνέχεια, αναλύεται η συμπεριφορά του πρεσβύτερου υιού, από την παραβολή του άσώτου υιού, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως «νομικιστής», διότι δεν έχει αγάπη. Μέσω του παραδείγματος αυτού, γίνεται φανερή η διάκριση μεταξύ υγιών και άρρωστων ανθρώπων και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των υγιών ανθρώπων. Μάλιστα, υπογραμμίζεται η διαφορά ανάμεσα στις δύο έννοιες που αφορούν τα «δυνάμει» και «ένεργεια», μέλη της Εκκλησίας έχοντας ως παράδειγμα την παραβολή. Τέλος, αναγνωρίζεται η αμαρτία ως πνευματική ασθένεια και τον τρόπο θεραπείας της στην αρχαία Ελλάδα μέσω της θεραπευτικής αγωγής.

Β' Ενότητα: Τό Σύμβολο τῆς Πίστεως

8^η Κατήχηση: Ἡ χρήση τῶν Συμβόλων τῆς Πίστεως

Στη αρχή της διδασκαλίας αυτής, ο Ιερόθεος κάνει γνωστή τη χρήση συμβόλων από την Εκκλησία, με τον τρόπο αυτό συμπληρώνει, μέσω των παραδειγμάτων από την Καινή Διαθήκη (Α' Τιμ. γ', 16 και Α' Κορ. ιε', 3-8), πώς χρησιμοποιούνται από τους κατηχουμένους ως ομολογίας πίστεως πριν από το Βάπτισμα (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 117-119). Επιπλέον, παρουσιάζεται ο λόγος που γεννήθηκε η ύπαρξη των συμβόλων στην Εκκλησία, ο οποίος ήταν η αντιμετώπιση των αιρέσεων .

9^η Κατήχηση: Ανάγνωση καί μετάφραση τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως

Εδώ γίνεται η προσπάθεια εκμάθησης του Συμβόλου της Πίστεως και η εστίαση στα κεντρικά σημεία, δίνοντας έμφαση στον Πατέρα, στον Υιό, στο Άγιο Πνεύμα και στην μία, καθολική και αποστολική Εκκλησία και τέλος, στην ανάσταση των νεκρών.

10^η Κατήχηση: Δημιουργός Θεός και Δημιουργία

Από το σημείο αυτό και έπειτα, ο Μητροπολίτης ξεκινά την ανάλυση του Συμβόλου της Πίστεως χωρίζοντάς τη σε κομμάτια. Το πρώτο κομμάτι είναι το εξής: «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν...πάντων και ἀοράτων». Εδώ εξηγείται το νόημα κάθε λέξης, δίνοντας έμφαση στο λόγο που ο Πατέρας δημιούργησε τον κόσμο αλλά και στη διάκριση μεταξύ των αγγέλων με τα εννέα τάγματά τους και των δαιμόνων ως πονηρά πνεύματα (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 127-129).

11^η Κατήχηση: Ἡ Θεότητα τοῦ Λόγου

Ο Σεβασμιότατος συνεχίζει αναλύοντας το εξής κομμάτι από το Σύμβολο της Πίστεως: «Καί εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν...δί' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο». Εδώ, λοιπόν, δίνεται μεγάλη βαρύτητα θεία φύση του Κυρίου, στην ανθρώπινη φύση του Χριστού και στην ένωση θείας και ανθρώπινης φύσης του Αγίου Πνεύματος. Τέλος, δίνεται μεγάλη σημασία στις έννοιες «οὐσία» και «ἐνέργεια» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σσ. 190-192).

12^η Κατήχηση: Ἡ ενανθρώπιση τοῦ Λόγου

Στη συνέχεια, ο Μητροπολίτης προχωρά στην ανάλυση του εξής χωρίου του Συμβόλου της Πίστεως: «Τόν δι' ἡμᾶς τούς ἀνθρώπους...καί ἐνανθρωπήσαντα» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σσ. 139-141). Ακολουθεί η εξήγηση των δύο φύσεων του Χριστού και η σημασία της ενανθρωπίσεως.

13^η Κατήχηση: Τά Πάθη καί ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ

Αμέσως μετά, προχωρά ο Ιερόθεος στο εξής χωρίο του Συμβόλου της Πίστεως: «Σταυρωθέντα τε...οὐκ ἔσται τέλος». Ξεκαθαρίζεται, εδώ, το γεγονός αν «ἐπάθε ἡ Θεότητα ἢ σάρκα τοῦ Χριστοῦ», αλλά και τι σημαίνει η Ανάσταση του Χριστού (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 195).

14^η Κατήχηση: Ἡ Θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος

Το επόμενο χωρίο που αναλύει ο Σεβασμιότατος είναι το εξής: «Καί εἰς το Πνεῦμα...διά τῶν Προφητῶν». Ἐπειτα δίνεται ἔμφαση στα επίθετα που χρησιμοποιούνται για το Ἅγιο Πνεῦμα, τα οποία εἶναι «Ἅγιον, κύριον, ζωοποιόν» (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 151). Επίσης, γίνεται φανερή η διάκριση της διδασκαλίας των Πατέρων με το Filioque των Φράγκων.

15^η Κατήχηση: Ἡ Ἐκκλησία καί οἱ ιδιότητες της

Εξηγώντας από το Σύμβολο της Πίστεως το χωρίο «Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικήν καί ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν», κάνει λόγο για τις τέσσερις ιδιότητες της Εκκλησίας και τη σημασία της κάθε ιδιότητας (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων, 2021, σ. 200).

16^η Κατήχηση: Ἡ μυστηριακή ζωή τῆς Ἐκκλησίας

Αμέσως μετά, αναλύει το εξής χωρίο του Συμβόλου της Πίστεως: «Ὁμολογῶ ἕν Βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Στο σημείο αυτό, διευκρινίζεται ο λόγος που το Βάπτισμα ονομάζεται εισαγωγικό μυστήριο και η αιτία που αυτό συνδέεται με την *ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν* (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σ. 161).

17^η Κατήχηση: Ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ ἡ μέλλουσα ζωὴ

Ολοκληρώνοντας το Σύμβολο της Πίστεως με το χωρίο «Προσδοκῶ...αἰῶνος. Ἀμήν», δίνεται μεγάλη σημασία στην αιώνια ζωή, στην αλλαγή των σωμάτων μετά τη Δευτέρα Παρουσία και στη διαφορά που υπάρχει μεταξύ των δικαίων και των αμαρτωλών.

Η Κατήχηση, κατά τον Μητροπολίτη, πρέπει να γίνεται με πολύ μεγάλη προσοχή και σοβαρότητα και όχι με βιασύνη και προχειρότητα, διότι ο κατηχούμενος που πρόκειται να βαπτιστεί θα πρέπει να καταλάβει την αξία του μυστηρίου του Βαπτίσματος. Ἐτσι και στο μυστήριο αυτό δεν αρκεί μόνο η τέλεση του αλλά πολύ σημαντικό ρόλο έχει το να βιώσει ο άνθρωπος την εν Χριστῷ ζωή. Η Κατήχηση επιτρέπεται να γίνεται οποιαδήποτε περίοδο του χρόνου, αλλά θα πρέπει να συνδέεται με την Αγία και Μεγάλη Τεσσαρακοστή, καθώς τότε προσφέρεται στον Κατηχούμενο η νηστεία, η προσευχή και μετάνοια. Πρόκειται για μία κατανυκτική περίοδος, όπου ψάλλονται πολλά τροπάρια, διαβάζονται πολλές παραβολές και δεήσεις, γίνονται οι Λειτουργίες του Μεγάλου Βασιλείου και του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου και μέσα από αυτά θα αισθανθεί και θα βιώσει κι ο ίδιος ο κατηχούμενος τα Πάθη του Χριστού και την Ορθόδοξη πίστη. Προσθέτει, ακόμη, πώς η Βάπτισμα των Κατηχουμένων μπορεί να εφαρμοστεί την ημέρα του Μεγάλου Σαββάτου, καθώς πρόκειται για τη βασικότερη εορτή και μάλιστα Δεσποτική, παρ' όλα αυτά όμως, μπορεί να τελεστεί και σε οποιαδήποτε άλλη Δεσποτική εορτή, όπως είναι τα Χριστούγεννα ή τα Θεοφάνεια. Πολύ σημαντικό, τονίζει ο Ιερόθεος, είναι όταν συνδέεται το μυστήριο της Βάπτισμα με το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, καθώς τότε μπορεί ο βαπτισμένος να μεταλάβει το Σώμα και το Αίμα του Χριστού (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 206-209).

Κλείνοντας, ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, τονίζει πώς δεν αρκεί η Κατήχηση πριν το Βάπτισμα αλλά ειδικότερα μετά από αυτό. Για να διατηρηθεί ενεργοποιημένη η Θεία Χάρη του Χριστού στον βαπτισθέντα πρέπει να καταλάβει και να συνειδητοποιήσει πώς είναι μέλος μίας οικογένειας, η οποία είναι η Ενορία στην οποία ανήκει, καθώς η Εκκλησία είναι το σώμα του

Χριστού. Εκεί είναι απαραίτητο να καταλάβει πώς έχει πνευματικό πατέρα και πνευματικούς αδελφούς και δεν ζει μοναχός του. Ο Μητροπολίτης προσθέτει πώς οι πνευματικοί πατέρες θα πρέπει να συνεχίσουν να καθοδηγούν πνευματικά τους νεοβαπτισθέντες και μετά το Βάπτισμα, διότι είναι σημαντικό να βεβαιωθεί αν ο κατηχούμενος εφαρμόζει στη ζωή του αυτά που διδάχτηκε πριν από αυτό, για το λόγο αυτό θα πρέπει να γίνει σωστή αντιμετώπιση και καθοδήγηση, καθώς είναι πολύ πιθανό να οδηγηθεί ο κατηχούμενος στον φανατισμό κατηγορώντας άλλες θρησκείες αλλά και στον εγωισμό (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 218-220).

Ένα πολύ συχνό φαινόμενο που παρατηρείται, κατά τον Σεβασμιότατο, είναι πώς οι κατηχούμενοι με τον προσωπικό τους αγώνα αισθάνονται πολλές φορές την «έλευση της θείας Χάριτος», όμως για λόγους που γνωρίζει μόνο ο Θεός, κάποιες φορές γίνεται «άρση» Αυτής, και έτσι εμφανίζεται μεγάλη απογοήτευση από αυτούς (Ιερόθεος Μ. Ν., Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων, 2021, σσ. 224-225). Αυτό, λοιπόν, έχει ως αποτέλεσμα οι πνευματικοί πατέρες να καθοδηγούν κατάλληλα τους κατηχουμένους, εφαρμόζοντας την κατάλληλη παιδαγωγική, ενεργοποιώντας και πάλι τη θεία Χάρη σε συνδυασμό με την ατομική τους προσπάθεια. Συμπερασματικά, προτείνεται από τον Σεβασμιότατο συνετή διαπαιδαγώγηση στους κατηχούμενους που έχουν ήδη βαπτιστεί, διότι η περίπτωση τους τις περισσότερες φορές είναι δυσκολότερη.

2.12 Το Κατηχητικό σχολείο σήμερα και οι προτάσεις βελτίωσης του

Ο Μητροπολίτης Ιερόθεος, μετά από πληθώρα ομιλιών και συνεντεύξεων που έχει δώσει κατά τη διακονία του στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών και έπειτα, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το θεσμό της Κατήχησης, το Κατηχητικό Σχολείο, την προέλευσή του, την προσφορά του και τις προοπτικές του. Στο έργο του με τίτλο «Έντευξεις και Συνεντεύξεις», μέσα από μία συνέντευξη που του ζητήθηκε από την εκπομπή «*Το χθες, στο σήμερα και το αύριο*», εξηγεί τη στενότερη σύνδεση που έχουν τα Κατηχητικά σχολεία με την Παράδοση της Εκκλησίας. Η Κατήχηση, κατά τον Μητροπολίτη, συνδέεται με την Παράδοση, διότι παραδίδει την αλήθεια μέσω του λόγου και αυτό αποδεικνύεται στην Αγία Γραφή με πολλούς τρόπους, όπως για παράδειγμα το κατά Λουκάν Ευαγγέλιο γράφτηκε και στάλθηκε σε κάποιο Θεόφιλο για να διαβεβαιώσει την κατήχηση που είχε δεχτεί (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντευξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 226). Ακόμη, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στην πρώτη Εκκλησία υπήρχε

ολόκληρη τάξη κατηχουμένων, οι οποίοι κατηχούνταν για να βαπτιστούν μέσα από τις Κατηχητικές Σχολές, όπως είναι η Κατηχητική Σχολή της Αλεξάνδρειας (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 227). Προσθέτει, ακόμη, ως στοιχείο σύνδεσης του Κατηχητικού με την Παράδοση της Εκκλησίας και την Κατήχηση των πιστών, την ύπαρξη των Κατηχητικών λόγων του αγίου Ιωάννη Χρυσοστόμου, του αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων, τον μέγα Κατηχητικό λόγο του αγίου Γρηγορίου Νύσσης (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 227). Με τον τρόπο αυτό, γίνεται φανερό, πώς η εκκλησιαστική κατήχηση είναι έργο της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Κατά καιρούς, ο Σεβασμιότατος δέχεται πολλά ερωτήματα που αφορούν την προέλευση των Κατηχητικών σχολείων και μάλιστα οι ερωτήσεις αυτές αφορούν, συγκεκριμένα, την προτεσταντική τους προέλευση, τα λεγόμενα *Sunday Schools*. Δίνοντας τις κατάλληλες απαντήσεις, αναφέρει πώς μέσα στην Ορθόδοξη Παράδοση υπήρχε πάντοτε η Κατήχηση, η οποία κατηχούσε αυτούς που ήταν να βαπτιστούν, αλλά και τους ήδη βαπτισθέντες (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 227). Συμπληρώνει, ακόμη, πώς τα κατηχητικά σχολεία προέρχονταν από τη Δύση, γιατί εκεί γεννήθηκε μεγάλη ανάγκη κατήχησης στα παιδιά, όταν αποδεσμεύτηκε η οικογένεια από την Εκκλησία (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 228). Ο ιδρυτής τους ήταν ο Robert Raikes, που έζησε την περίοδο 1735 – 1811, στο χώρο της Ιταλίας και Γαλλίας, στη συνέχεια, το 1785 ιδρύθηκε στην Αμερική από τον William Fox και έπειτα στην Γερμανία το 1825 (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 228). Το πρώτο Κατηχητικό Σχολείο στην Ελλάδα, έγινε το 1896 στον Πειραιά από τον Γεώργιο Μακρή και ονομαζόταν Κυριακό Κατηχητικό Σχολείο, μάλιστα για το θεσμό του Κατηχητικού εργάστηκαν και άλλες δύο προσωπικότητες ο Μάρκος Τσακτάκης και ο Άγγελος Νησιώτης (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 228). Ολοκληρώνοντας, ο Ιερόθεος, την απάντησή του, αναφέρει πώς δεν αποτελεί πρόβλημα το γεγονός ότι λαμβάνονται μορφές από τη Δύση, αλλά το πρόβλημα βρίσκεται στο πνεύμα της δυτικής παράδοσης που μεταφέρεται μέσα από τις διδασκαλίες των Κατηχητικών, διότι πρόκειται για πνεύμα ορθολογιστικό που βασίζεται στην ανθρώπινη λογική μέσω μιας ηθικής αγωγής που προσφέρεται, η οποία δεν αποβλέπει σε καμία περίπτωση στην κάθαρση της καρδιάς του ανθρώπου και δεν έχει καμία σχέση με την Ορθόδοξη Παράδοση της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις και συνεντεύξεις, 1997, σ. 230).

Κατά τον Ιερόθεο, τα Κατηχητικά Σχολεία δέχτηκαν μεγάλο πόλεμο από άθεους, ίσως και από άσχετους προς την Ορθόδοξη πίστη, αλλά δεν τα κατάφεραν, καθώς η προσφορά των Κατηχητικών ήταν πολύ μεγάλη και βοηθούσαν πολλούς νέους (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 232). Το Κατηχητικό Σχολείο ενδιαφερόταν και μεριμνούσε για την πνευματική ολοκλήρωση των νέων μέσα από το αίσθημα αγάπης και συμπόνιας που αναπτυσσόταν προς τους νέους (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015). Οι νέοι στη σύγχρονη εποχή, κατά τον Μητροπολίτη, αντιμετωπίζουν προβλήματα που σχετίζονται με την έλλειψη του νοήματος στη ζωή τους, τα ναρκωτικά, το aids, την μοναξιά κ.λπ., με αποτέλεσμα να οδηγούνται σε ανασφάλειες και σε μεγάλες απογοητεύσεις (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015, σ. 99). Η Εκκλησία και τα Κατηχητικά σχολεία μπορούν να αντιμετωπίσουν αυτά τα προβλήματα, διότι αποτελούν πνευματικά θεραπευτήρια, δίνοντας νόημα στη ζωή τους. Ο Σεβασμιότατος υποστηρίζει πώς για να είναι αποτελεσματικότερη η αντιμετώπιση των νέων, μέσω της αγωγής που προσφέρεται, μέσα στα Κατηχητικά Σχολεία θα πρέπει να κινείται πάντοτε στα πλαίσια της Ορθόδοξης Παράδοσης και να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015, σ. 118). Η πρώτη προϋπόθεση είναι να γίνεται με την ευλογία του Επισκόπου και η δεύτερη είναι να διακατέχεται από το εκκλησιαστικό φρόνημα και την ορθόδοξη συνείδηση, μέσω των οποίων θα σέβεται τους Επισκόπους και τους Κληρικούς, θα ακολουθεί τη ζωή των αγίων και τη θεραπευτική μέθοδο της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015, σ. 119).

Η Κατήχηση, κατά τον Μητροπολίτη, θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες απαιτήσεις των νέων με καινούργιες μεθόδους. Για να συμβεί αυτό, υποστηρίζει πώς η Κατήχηση δεν πρέπει να περιορίζεται σε μία μόνο διδακτική ώρα, αλλά είναι αναγκαίο να επεκτείνεται και σε άλλες διάφορες δραστηριότητες που σχετίζονται με τον σκοπό της εκκλησιαστικής αγωγής (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015, σ. 120). Στο σημείο αυτό, προτείνει μερικές προτάσεις βελτίωσης του Κατηχητικού Σχολείου, όπως είναι η διοργάνωση εκδρομών και επισκέψεων σε διάφορους προσκυνηματικούς χώρους, αλλά και Ιδρύματα (χ. Ορφανοτροφεία, Γηροκομεία κ.λπ.), όπου θα αναπτύξουν τα φιλάνθρωπα αισθήματά τους. Ακόμη, για εκπαιδευτικούς και ενημερωτικούς λόγους, προτείνει τη διοργάνωση επισκέψεων σε Μουσεία, σε αρχαιολογικούς και εκκλησιαστικούς χώρους, σε ιερές Μονές και Ενορίες, αλλά και την παρακολούθηση λειτουργιών σε αυτές (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 290). Επίσης, προσθέτει, την προβολή επιλεγμένων

και σχετικών ταινιών, ώστε να επέλθει μετέπειτα η συζήτηση για τα μηνύματα που μεταδόθηκαν από αυτές, αλλά και την συμμετοχή σε τμήματα παραδοσιακών χορών, βυζαντινής μουσικής κ.λπ. (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντευξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 293). Τέλος, σε μία ομιλία του προς τους Κληρικούς και τους λαϊκούς της Ιεράς Μητροπόλεως Ναυπάκτου με τίτλο «*Η ορθόδοξη κατήχηση των νέων*», προτρέπει όλους τους γονείς και εκπαιδευτικούς να στείλουν τα παιδιά στο Κατηχητικό Σχολείο για την προσωπική και κοινωνική τους ωφέλεια και να ανταποκριθούν στο κάλεσμα αυτό (Ιερόθεος Μ. Ν., Θεολογία και ποιμαντική, 2015, σ. 120).

Ο Μητροπολίτης, μέσα από την αγάπη και την ενασχόληση του με τους νέους, γίνεται φανερή η επιθυμία του να δώσει τις κατάλληλες προτάσεις και μεθόδους διδασκαλίας, μέσα από ιερά κείμενα αγίων και μέσα από τις παιδαγωγικές του αντιλήψεις, με σκοπό να βοηθήσει ιδιαίτερα τους νέους, αλλά και τον κάθε άνθρωπο οποιασδήποτε ηλικίας, ώστε να αντιμετωπίσει τους προβληματισμούς του και να συνδεθεί με την Εκκλησία και τη ζωή των αγίων. Χρησιμοποιώντας, λοιπόν, σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας, όπως είναι η βιωματική και επικοινωνιακή μέθοδο, μέσω της οποίας γίνεται η σύνδεση με τα βιώματα των παιδιών, αναπτύσσεται ο διάλογος, η ανταλλαγή πληροφοριών και η συνεργασία, μετατρέποντας την Κατήχηση σε μία ζωντανή διδασκαλία. Μέσα, λοιπόν, από τις δραστηριότητες που προτάθηκαν από τον Ιερόθεο, δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να χωρίζονται σε μικρές ομάδες, όπου συνεργάζονται ομαδικά και δημιουργικά πάνω σε διάφορα θέματα, ανταλλάσσοντας εμπειρίες μεταξύ τους. Ακόμη, ο Μητροπολίτης, για την αποτελεσματικότερη και πιο σύγχρονη αγωγή των παιδιών, εντάσσει εποπτικά μέσα διδασκαλίας, μέσω των οποίων κινητοποιούνται οι αισθήσεις των παιδιών, αναπτύσσοντας την παρατηρητικότητα και την κριτική τους σκέψη. Οι μέθοδοι διδασκαλίας, λοιπόν, που αναδεικνύονται μέσα από τις προτάσεις του Μητροπολίτη, για βελτίωση του Κατηχητικού, συμβάλλουν σε ένα πιο ευχάριστο, σύγχρονο και ελκυστικό κλίμα μέσα σε αυτό, προσεγγίζοντας τους νέους με πιο εύκολο τρόπο.

2.13 Η εισήγηση του Μητροπολίτη για το μάθημα των Θρησκευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης

Στη Διαρκή Ιερά Σύνοδο την περίοδο 2015 – 2016, τέθηκε το θέμα του μαθήματος των Θρησκευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης. Η Ιερά Σύνοδο μετά από την σοβαρότητα και

κρισιμότητα της κατάστασης, όσον αφορά το μάθημα των Θρησκευτικών, παρακίνησε τον Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, κ. Ιερόθεο, να κάνει μία εισήγηση, που θα αφορούσε το θέμα αυτό. Η εισήγηση αυτή του Μητροπολίτη, κατόπιν διεξοδικής μελέτης και έρευνας από τον ίδιο, πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2016, στην κοινή Συνεδρίαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία περιείχε την πρότασή του για τη βελτίωση του παλαιού Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών, σύμφωνα με τα νέα δεδομένα, με παρευρισκόμενους τους Κοσμήτορες και τους Προέδρους των δύο Θεολογικών Σχολών, αλλά και τους εκπροσώπους των Θεολόγων. Τον Μάρτιο του 2016, η Ιεραρχία της Εκκλησίας, μετά από τη σύγκλησή της για το μάθημα των Θρησκευτικών, αποδέχτηκε την πρόταση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου με την ομοφωνία όλων των Ιεραρχών.

Ο Μητροπολίτης χώρισε το θέμα της εισήγησής του σε τέσσερις ενότητες (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 14), οι οποίες θα εκτεθούν παρακάτω. Η πρώτη ενότητα αφορούσε την συχνή ενασχόληση του θέματος από την Ιερά Σύνοδο. Η δεύτερη, ασχολήθηκε με το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών πάνω στο προτεινόμενο Πρόγραμμα Σπουδών. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζεται η πρότασή του για την βελτίωση και την επίλυση του ζητήματος και στην τέταρτη ενότητα γίνεται λόγος για την απαλλαγή του μαθήματος των Θρησκευτικών.

Η πρώτη ενότητα: *«Η κατά καιρούς συζήτηση του θέματος στην Ιερά Σύνοδο»*

Ξεκινώντας, λοιπόν, από την πρώτη ενότητα, καταγράφονται οι συχνές προσπάθειες που έγιναν μέχρι και σήμερα, μέσα από συνεδριάσεις, συναντήσεις και ημερίδες για το ζήτημα. Συγκεκριμένα, αναφέρει πώς προηγήθηκαν αρκετές συνεδριάσεις της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, εισηγήσεις Συνοδικών Επιτροπών, δημοσιεύσεις υπομνημάτων των Θεολογικών Σχολών και Συλλόγων. Ακολούθησαν, το 2011, συσκέψεις μεταξύ των Μελών της Ιεράς Συνόδου και Καθηγητών των Θεολογικών Σχολών και Συλλόγων και στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η συνάντηση της Ιεράς Συνόδου και πάλι με τους εκπροσώπους των Θεολογικών Σχολών και Ενώσεων και Συνδέσμων της Ελλάδας, για να ασχοληθούν με το μάθημα των Θρησκευτικών (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 16).

Το 2014, η Ιερά Σύνοδος διοργάνωσε την Ημερίδα, κατά την οποία συμμετείχαν «οι Αρχιερείς της Συνόδου, ο Υπουργός Παιδείας, ο Γενικός Γραμματέας Θρησκευμάτων, η Γενική Διευθύντρια της Διευθύνσεως Θρησκευμάτων, οι Πρόεδροι της Πανελληνίου Ενώσεως Θεολόγων, οι εκπρόσωποι των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Ακαδημιών, οι Σχολικοί Σύμβουλοι Θεολόγοι όλης της χώρας και τα Μέλη της Συνοδικής Επιτροπής Εκκλησιαστικής Εκπαιδεύσεως και Επιμορφώσεως του Εφημεριακού Κλήρου, όπου την κεντρική εισήγηση έκανε ο Σεβ. Μητροπολίτης Σύρου, Τήνου, Άνδρου, Κέας και Μήλου κ. Δωρόθεος» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 17). Στην ενότητα αυτή, μέσα από τις παραπάνω προσπάθειες και ενασχολήσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς για το μάθημα των Θρησκευτικών, αναδεικνύεται το έντονο ενδιαφέρον και η αγωνία που επικρατούσε από την πλευρά των αρχιερέων και όλων των υπολοίπων αξιόλογων συμμετεχόντων για την επίλυση του ζητήματος.

Η δεύτερη ενότητα: *«Το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών»*

Στην ενότητα αυτή ο Σεβασμιότατος ασχολείται με το περιεχόμενο του μαθήματος των Θρησκευτικών, το οποίο συνδέεται με τον τρόπο που θα γίνεται η απαλλαγή από τους μαθητές. Πάνω στο ξεκίνημα της ενότητας, υπογραμμίζει τη διαφορά των εννοιών «μάθημα Θρησκευτικών» και «μάθημα Εκκλησιαστικών». Έτσι, καταλήγει στο γεγονός ότι η έννοια «μάθημα» παραπέμπει στο γνωσιολογικό χαρακτήρα του μαθήματος και η έννοια «Θρησκευτικών» δεν αναφέρεται στην κατήχηση της Εκκλησίας, διότι η σημασία της Εκκλησία δεν μπορεί να περιοριστεί με τον όρο θρησκεία, καθώς «έχει διαφορετικούς, σκοπούς, ενδιαφέροντα και μεθοδολογία» από αυτή (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 18). Για να προχωρήσει στην ανάλυση του ζητήματος, χωρίζει την ενότητα σε τέσσερα μέρη:

α) *«Οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Διοικητικού Εφετείου Χανίων»*

Ο Σεβασμιότατος, αναφέρει αρχικά την απόφαση (υπ. αριθμ. 3356/1995) του Στ' Τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας με τα τρία βασικά άρθρα του Συντάγματος (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 19), για να αναλύσει και να γίνει πιο κατανοητό το θέμα για το μάθημα των Θρησκευτικών. Στο 13^ο άρθρο, γίνεται λόγος για ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης και για ελευθερία λατρείας της κάθε θρησκείας Στο 16^ο άρθρο αναφέρεται στον σκοπό της παιδείας που παρέχει το Κράτος και

«στην ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και την διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Επίσης, στο 3^ο άρθρο χαρακτηρίζεται το Ορθόδοξο Δόγμα ως «επικρατούσα Θρησκεία» και καταγράφεται, ακόμα, πώς «η συντριπτική πλειοψηφία του λαού πρεσβεύει την Ορθόδοξη Εκκλησία».

Έτσι, λοιπόν, ο Σεβασμιότατος καταγράφει στην εισήγησή του, σε συνδυασμό με τα άρθρα που προαναφέρθηκαν, την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία ήταν όσον αφορά το σκοπό της παιδείας «η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των ελληνοπαίδων σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 19). Κατά την απόφαση αυτή, τονίζεται, ακόμη, πώς «οι μαθητές που διαθέτουν διάφορες θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, μπορούν να μην παρακολουθούν τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, αρκεί να δηλώσουν οι μαθητές και οι γονείς στον Διευθυντή του Σχολείου ότι έχουν λόγους θρησκευτικής συνείδησης, διότι είναι ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι ή άθεοι. Κι αν η άρνηση των μαθητών ή των γονέων τους, να συμμετέχουν στις εκδηλώσεις τότε, ο Διευθυντής έχει την υποχρέωση να διερευνήσει μήπως τυχόν η άρνηση αυτή οφείλεται σε τέτοιου είδους λόγους» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 20).

Σύμφωνα με την απόφαση (υπ. αριθμ. 115/2012) του τριμελούς Εφετείου Χανίων, κινείται στην ίδια κατεύθυνση με την απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η απόφαση αυτή, αναφέρεται στο βιβλίο της Α΄ τάξεως του Γενικού Λυκείου με τίτλο «ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ». Έτσι, ο Μητροπολίτης καταγράφει στην εισήγησή του ως επιχείρημα, την απόφαση του τριμελούς Εφετείου Χανίων, πώς «η υποχρεωτική διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στα Σχολεία, όπου το μάθημα αυτό θα κινείται στις απαιτήσεις του πλουραλισμού, της πολυφωνίας και της πολυπολιτισμικότητας, επίσης οι ορθόδοξοι μαθητές δεν θα μπορούν να απαλλαγούν από το μάθημα, οποιονδήποτε λόγο κι αν επικαλεστούν, ενώ επιτρέπεται να απαλλαγούν από αυτό μόνο οι άθρησκοι, οι αλλόθρησκοι ή ετερόδοξοι μαθητές» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 23).

β) «Οι παραπλανητικοί χαρακτηρισμοί»

Ο Σεβασμιότατος στο έργο του «Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία», αναφέρει, πώς γίνεται συζήτηση γύρω από το μάθημα των Θρησκευτικών, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «κατηχητικό – ομολογιακό» και «θρησκευολογικό» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 24). Εδώ, υποστηρίζει, πώς ο χαρακτηρισμός «κατηχητικό – ομολογιακό» παραπέμπει στα Ορθόδοξα Σχολεία και ο χαρακτηρισμός «θρησκευολογικό» παραπέμπει στα πολυπολιτισμικά Σχολεία. Μάλιστα, στην περίπτωση που ήταν θρησκευολογικό το μάθημα, «θα περιλάμβανε τη διδασκαλία των θρησκειών, η οποία θα αντιμετωπιζόταν περιγραφικά και ιστορικά» (Κομνηνού, 2021, σ. 25). Με αφορμή τους συγκεκριμένους χαρακτηρισμούς, ο Ιερόθεος διαπιστώνει, πώς αυτοί δεν ανταποκρίνονται με το περιεχόμενο του μαθήματος, παραπλανούν τους ανθρώπους και δεν δίνουν λύση στο πρόβλημα που επικρατεί. Ο Μητροπολίτης υπογραμμίζει, πώς δεν πρέπει να γίνεται λόγος για την επιλογή ενός από των δύο χαρακτηρισμών που προαναφέρθηκαν, διότι αυτοί οι χαρακτηρισμοί, όπως υποθέτει ο ίδιος, προέρχονται από συντηρητικούς ή φιλελεύθερους ανθρώπους, και θα πρέπει να υπάρχουν τεκμήρια, παραδείγματα για να γίνεται με ορθό τρόπο η κρίση πάνω στο θέμα αυτό (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 25).

γ) *«Το τρέχον Πρόγραμμα Σπουδών»*

Αρχικά, ο Ιερόθεος, διαφωνεί στο γεγονός ότι το μάθημα των Θρησκευτικών έχει ομολογιακό – κατηχητικό χαρακτήρα, διότι εξηγεί πώς ο όρος «ομολογιακό» προέρχεται από τη δυτική θρησκευτική παράδοση, αλλά έχει «γνωσιολογικό, πολιτιστικό, με θρησκευολογικά στοιχεία» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 27). Για παράδειγμα, στο βιβλίο της Α΄ τάξης του Γυμνασίου καταγράφεται από τους συγγραφείς ότι «το μάθημα έχει ενημερωτικό και μορφωτικό χαρακτήρα και οι δάσκαλοι του θεωρούν την κατήχηση ως έργο αποκλειστικά της Εκκλησίας». Μάλιστα, προσθέτει, πώς αυτοί οι λανθασμένοι χαρακτηρισμοί του μαθήματος από διάφορους επικριτές, χωρίς κανένα απολύτως επιχείρημα και τεκμήριο, αδικούν το μάθημα και οδηγούν στην αύξηση των αιτήσεων για απαλλαγές.

Ο Σεβασμιότατος, σύμφωνα με τα θέματα, τα οποία ασχολούνται όλα τα βιβλία του μαθήματος των Θρησκευτικών από την Α΄ Γυμνασίου μέχρι την Γ΄ Λυκείου, καταλήγει σε τρεις παρατηρήσεις (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 29). Ως πρώτη παρατήρηση, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τα

γεγονότα της Παλαιάς Διαθήκης, της Καινής Διαθήκης, την Εκκλησία και να γνωρίσουν τα άλλα Θρησκευόμενα. Η δεύτερη παρατήρησή του, είναι πώς οι συγγραφείς των βιβλίων είναι επιστήμονες και οι καταλληλότεροι για το έργο που τους ανατέθηκε, και μπορούν, σαφέστατα, να διακρίνουν αν ένα βιβλίο είναι κατηχητικό – ομολογιακό. Η τελευταία παρατήρησή του είναι, πώς τα βιβλία κάνουν λόγο για οικουμενική κίνηση, καθώς σε πολλά σημεία υπάρχει κατεύθυνση προς τον πλουραλισμό.

Ο Μητροπολίτης για να γίνουν οι παρατηρήσεις του πιο κατανοητές, παραθέτει βασικά στοιχεία που εμπεριέχονται μέσα στο κάθε βιβλίο, ώστε να αποτρέψει τον χαρακτηρισμό του μαθήματος ως κατηχητικό – ομολογιακό (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 15). Συνοπτικά, μέσα από τη λεπτομερή ενασχόληση του Ιερόθεου, αναφέρονται στα βιβλία, η ιστορία του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού, βασικά χαρακτηριστικά του Ισλαμισμού, αναπτύσσονται, ακόμη, και θέματα για τον Χριστιανικό κόσμο στη σύγχρονη εποχή, την Ρωμαιοκαθολική και την Προτεσταντική Εκκλησία. Παρουσιάζονται, επίσης, βασικά θρησκευόμενα, όπως είναι «η αρχαία Ελληνική θρησκεία, τα αφρικανικά θρησκευόμενα, ο Ιουδαϊσμός, το Ισλάμ, ο Ιουδαϊσμός, η Γιόγκα, ο Βουδισμός, η Κινεζική θρησκεία, η Ιαπωνική θρησκεία» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 30). Μεταφέρονται, ακόμη, σημαντικά μηνύματα που μιλούν για δικαιοσύνη, αγάπη, φιλανθρωπία του Θεού, καθώς, γίνεται λόγος για θέματα ελευθερίας, κοινωνικών και οικογενειακών προβλημάτων, όπως τα δύο φύλλα, υποτίμηση της ανθρώπινης ζωής, ναρκωτικά, αλλά και για υπαρξιακές καταστάσεις όπως το άγχος, η μοναξιά, ο θάνατος κ.λπ.

δ) «Το προτεινόμενα Νέο Πρόγραμμα Σπουδών»

Στο σημείο αυτό, ο Σεβασμιότατος αναφέρει αναλυτικά στην εισήγησή του τα βασικά χαρακτηριστικά που φιλοδοξεί το προτεινόμενα Νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Ένα από αυτά είναι «ο θρησκευτικός γραμματισμός, ο οποίος συμβάλλει στην διαμόρφωση πολιτών με θρησκευτική αυτοσυνειδησία και δεκτικότητα στον διάλογο με το διαφορετικό» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 36), με κύριες μεθόδους τη βιωματική και τη διερευνητική μέθοδο διδασκαλίας. Για την καλύτερη κατανόηση και εφαρμογή του προγράμματος αυτού, ο Ιερόθεος παραπέμπει σε έναν έμπειρο θεολόγο καθηγητή, μεταφέροντας τις εντυπώσεις πάνω στο θέμα αυτό. Αναφέρει, λοιπόν, τις λιγοστές διδακτικές ώρες που υπάρχουν για να καλυφθεί το κάθε θέμα και

μάλιστα, ζητούνται από τους μαθητές να ανταπεξέλθουν και να εμβαθύνουν σε διάφορα θέματα, ενώ δεν έχουν τις κατάλληλες ιστορικές γνώσεις, κάνοντας μία αρκετά φαινομενολογική προσέγγιση (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 41). Μάλιστα, οι γνώσεις που αφομοιώνονται από τους μαθητές είναι σκόρπιες, καθώς ο τρόπος που καταγράφονται στα σχολικά εγχειρίδια είναι αρκετά ανοργάνωτος (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 42).

Η τρίτη ενότητα: «Πρόταση για την επίλυση του θέματος»

Ο Μητροπολίτης εκφράζοντας την πρότασή του, υποστηρίζει πώς σε κάθε βιβλίο του ισχύοντος Προγράμματος Σπουδών «οι έξι από τις τριάντα ενότητες αφιερώνονται σε άλλα Θρησκευτά και Ομολογίες σε σχέση με τη θεματολογία τους. Αυτό, όμως, θα γίνεται προς το τέλος του βιβλίου, αφού προηγουμένως οι μαθητές, των οποίων η πλειοψηφία ανήκει στην Ορθόδοξη Εκκλησία, θα αποκτούν βάσεις και μετά θα έχουν τη δυνατότητα να επεκτείνονται σε άλλους θρησκευτικούς χώρους. Αυτό θα βοηθήσει και τους μαθητές άλλων Θρησκευμάτων να αποκτούν γνώση του πολιτισμού της χώρας στην οποία διαβιούν, αφού μάλιστα αυτή η χώρα δεν τους περιφρονεί, διότι διδάσκονται και τα δικά τους θρησκευτά στο μάθημα των Θρησκευτικών» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 46). Αναλυτικότερα, με τη συνεργασία ενός θεολόγου καθηγητή με εμπειρία και σαφή γνώση του αντικειμένου, διαμορφώθηκε η εξής πρόταση του Μητροπολίτη, σχετικά με τα σχολικά εγχειρίδια όλων των τάξεων που διδάσκονται σήμερα (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σσ. 47-50):

- Βιβλίο Α΄ Γυμνασίου: «Παλαιά Διαθήκη» (συγγραφείς: Γριζοπούλου – Καζλάρη): Στο βιβλίο εμπεριέχονται τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, τα οποία θα ήταν πιο ωφέλιμο να έχουν εκτενέστερη μορφή και οι αναφορές του Ιουδαϊσμού και του Ισλάμ που υπάρχουν να τοποθετηθούν ξεχωριστά στις τελευταίες ενότητες, ώστε να αποφευχθεί η τυχόν σύγχυση στο μυαλό των μαθητών.
- Βιβλίο Β΄ Γυμνασίου: «Καινή Διαθήκη» (συγγραφείς: Τσανανάς – Μπάρλος): Η ωφέλιμη αλλαγή θα ήταν να μεταφερθούν τα κεντρικά σημεία του ρωμαιοκαθολικισμού και του προτεσταντισμού στις τελευταίες ενότητες, για να αποφευχθεί και πάλι η σύγχυση στους μαθητές.

- Βιβλίο Γ΄ Γυμνασίου: «Εκκλησιαστική Ιστορία» (συγγραφείς: Καραχάλιας – Μπράτη – Φίλιας – Πασσάκος): Το βιβλίο διακρίνεται από δύσκολη σύνταξη με πολλές άγνωστες λέξεις στα παιδιά. Προτείνονται περισσότερες πηγές στη νεοελληνική αλλά και πηγές μέσα από τις Πράξεις των Αποστόλων, από κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας.
- Βιβλίο Α΄ Λυκείου: «Ορθόδοξη Πίστη και Λατρεία» (συγγραφείς: Γκότσης – Μεταλληνός – Φίλιας): Το βιβλίο απευθύνεται σε Χριστιανούς κατηχούμενους, και βέβαια, αυτό στη σύγχρονη εποχή θεωρείται πώς είναι μειονέκτημα. Επειδή, χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως «ο Χριστός μας», «Η θρησκεία μας», και οι εκκλησιαζόμενοι μαθητές θεωρούνται μειοψηφία, θα μπορούσαν να προστεθούν στοιχεία από άλλες θρησκείες και δόγματα στις τελευταίες ενότητες.
- Βιβλίο Β΄ Λυκείου: «Χριστιανισμός και Θρησκείματα» (Μόσχος – Δρίτσας – Παπαλεξανδρόπουλος): Υποστηρίζεται πώς η ύλη της Β΄ Λυκείου να διδαχθεί στην Α΄ Λυκείου και η ύλη της Α΄ τάξης να διδαχθεί στην Β΄ τάξη. Μπορεί να μειονεκτεί όσον αφορά την κατά ενός έτους μικρότερης ηλικίας των μαθητών, αλλά αυτό έχει το πλεονέκτημα να δώσουν οι μαθητές μεγαλύτερη βάση στην ύλη της Α΄ τάξης, διότι στη Β΄ τάξη ξεκινάει η προετοιμασία για τις πανελλήνιες εξετάσεις και δεν μελετούν το μάθημα.
- Βιβλίο Γ΄ Λυκείου: «Χριστιανική Ηθική» (Μπένζος – Παπαθανασίου): Δεδομένου ότι προσφέρεται μόνο μία ώρα την εβδομάδα για την διδασκαλία του μαθήματος και ότι οι μαθητές δεν μελετούν καθόλου την ύλη, λόγω προετοιμασίας πανελληνίων εξετάσεων, προτείνεται να προστεθούν και άλλες πηγές που αφορούν την χριστιανική ηθική, ώστε να τις επεξεργαστούν μαζί με τον καθηγητή στο σχολείο.

Τέλος στην εισήγησή του, ο Μητροπολίτης για τη διασφάλιση και προστασία του μαθήματος των Θρησκευτικών, από μερικούς που πιθανόν επιθυμήσουν να διαμορφώσουν ένα «διαθρησκειακό συγκριτικής θρησκειολογίας μάθημα Θρησκευτικών», προειδοποιεί πώς θα συμβούν τα ακόλουθα γεγονότα. *«Πρώτον, δεν θα συμβαδίζουν με το Σύνταγμα της Ελληνικής Πολιτείας, τις ερμηνευτικές αποφάσεις των Ελληνικών Δικαστηρίων, αλλά και της Ευρωπαϊκής πρακτικής. Δεύτερον, οι άθεοι και οι άθρησκοι και πάλι θα ζητήσουν απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, για δικούς τους λόγους και επειδή θα διδάσκεται από έναν ορθόδοξο θεολόγο. Τρίτον, οι ετερόδοξοι και οι ετερόθρησκοι θα ζητήσουν απαλλαγή από το μάθημα, το οποίο θα έχει συγκρητιστικό περιεχόμενο και μάλιστα θα διδάσκεται και*

από έναν ορθόδοξο θεολόγο. Τέταρτον, θα ζητήσουν επί πλέον και οι Ορθόδοξοι γονείς των μαθητών να απαλλάσσονται τα παιδιά τους από ένα τέτοιο μάθημα, για λόγους θρησκευτικής συνειδήσεως, ώστε να μη διαβρωθεί το ορθόδοξο κριτήριο στα παιδιά τους» (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σσ. 51-52). Με τον τρόπο αυτό, καταλήγει πώς αν συνέβαιναν τα παραπάνω γεγονότα θα ήταν καταστρεπτικό για το μάθημα των Θρησκευτικών και θα είχε αποσυρθεί από το Σχολείο.

Η τέταρτη ενότητα: «Απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών»

Στην ενότητα αυτή της εισήγησής του ο Σεβασμιότατος, προτείνει να τηρηθεί η πρόταση που παρουσίασε, ώστε να μην υπάρχουν απαλλαγές στο μάθημα. Για τους μόνο λόγους τους οποίους επιτρέπεται η απαλλαγή του μαθητή από το μάθημα, θα είναι για λόγους θρησκευτικής συνείδησης, επειδή είναι «ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι και άθεοι ή άθρησκοι», και όσοι ζήτησαν να απαλλαγούν από το μάθημα θα διδάσκονται ένα άλλο μάθημα που θα σχετίζεται με τον πολιτισμό της χώρας στην οποία ζουν (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σσ. 52-53).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3 Οι παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη μέσα από την ασθένεια του AIDS και τα ναρκωτικά

3.1 Η ασθένεια του AIDS υπό την οπτική της Εκκλησίας

Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιερόθεος ως εκπρόσωπος της Εκκλησίας της Ελλάδος του Συντονιστικού Οργάνου της Εθνικής Επιτροπής AIDS (1989 – 1991), ασχολήθηκε δυναμικά με το πρόβλημα του AIDS που απασχολεί έντονα την κοινωνία και την Ιατρική Επιστήμη σε παγκόσμιο επίπεδο (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σσ. 10-13). Με τη συμμετοχή του ως αναπληρωματικό μέλος στο νέο φορέα με τίτλο *Κέντρο Ελέγχου Ειδικών Λοιμώξεων (Κ.Ε.Ε.Λ.)*, είχαν δημοσιευτεί κείμενα σχετικά με το θέμα αυτό, στα οποία παρουσιάζονται οι τοποθετήσεις του (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 15). Με την παραμονή του στην Εθνική Επιτροπή AIDS, δείχνοντας ενδιαφέρον για την ασθένεια, παρουσίασε τη θέση της Εκκλησίας πάνω στα προβλήματα που γεννιούνται από αυτή, την προφύλαξη και τον τρόπο αντιμετώπισής της. Μετά την έντονη διαφωνία που αντιμετώπισε ο Μητροπολίτης πάνω στις τοποθετήσεις του από τις λαθεμένες αντιλήψεις που επικρατούσαν, ως προς τον τρόπο ενημέρωσης του λαού, υπέβαλλε την παραίτησή του (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σσ. 15-17).

Στις 2 Δεκεμβρίου του έτους 1991, πραγματοποιήθηκε μία συζήτηση στον Ραδιοφωνικό Σταθμό της Εκκλησίας της Ελλάδος μεταξύ του κ. Μανώλη Μελινού και του Ιερόθεου, με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα του AIDS που τιμάται κάθε 1^η του Δεκέμβρη (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 20). Αρχικά, ο Μητροπολίτης κάνει λόγο για την ευαισθησία, την ανθρωπιά, την αγάπη και τη συμπόνια που καλείται να έχει ένας άνθρωπος πάνω στην ενασχόλησή του με το θέμα αυτό. Έτσι, αναλύει το θέμα, όχι από την ιατρική πλευρά, αλλά από την πλευρά της Εκκλησίας. Κάνει, λοιπόν, μία μικρή αναφορά στην ανεπάρκεια του ανοσολογικού συστήματος του οργανισμού, μέσω του οποίου αυτός μένει ανυπεράσπιστος απέναντι στην ασθένεια του AIDS, αλλά και σε οποιονδήποτε άλλο υιό, προκαλώντας τον θάνατο (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 21). Αρχικά, ο Μητροπολίτης, δίνει μεγαλύτερη βάση στις αιτίες που προκαλούν την ασθένεια αυτή, καθώς αυτές κρίνονται απαραίτητες και στην ιατρική επιστήμη.

Ο Ιερόθεος, εκφράζοντας την αντίληψη της Εκκλησίας, υποστηρίζει πώς το κύριο αίτιο που προκαλεί την ασθένεια είναι η λαθεμένη αντιμετώπιση και γνώση του έρωτα, αποδίδοντας αυτό στις ευκαιριακές ερωτικές σχέσεις μεταξύ δύο ανθρώπων που επιδιώκουν ηδονικές καταστάσεις (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 23). Σύμφωνα με στατιστικές έρευνες, κατά τον Μητροπολίτη, το 80% των πασχόντων ανθρώπων προσεβλήθησαν από τέτοιου είδους σχέσεις. Με την αντίληψη αυτή των ανθρώπων για τον έρωτα, σύμφωνα με τον Ιερόθεο, «αυτονομείται το σώμα από την ψυχή», δηλαδή διαχωρίζεται και απομονώνεται το σώμα από την ψυχή του ανθρώπου, με αποτέλεσμα να μην είναι «ολοκληρωμένη η ψυχοσωματική του συγκρότηση» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 23). Πάνω στην αντίληψή του αυτή, φανερώνει πώς δεν αντιμετωπίζεται ορθά το νόημα του έρωτα, διότι αυτός έχει μία πολύ πιο βαθιά σημασία. Προσθέτει στο σημείο αυτό, πώς με τον έρωτα δεν εννοείται μόνο η σωματική ένωση μεταξύ δύο ανθρώπων, αλλά η ψυχοσωματική, πνευματική και συναισθηματική. Όταν ο άνθρωπος σκοπεύει στην «ικανοποίηση της σωματικής ηδονής» με την συχνή εναλλαγή πολλών συντρόφων, δεν ακολουθεί τον φυσιολογικό τρόπο ζωής, την εγκράτεια στις προγαμιαίες σχέσεις που συνέστησε η Εκκλησία και απομακρύνεται από το Θεό, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγείται σε σεξουαλικά μεταδιδόμενο νόσημα, όπως είναι η ασθένεια του AIDS (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 24).

Ο Σεβασμιότατος για να εξηγήσει αναλυτικότερα την θέση της Εκκλησίας, υποστηρίζει πώς το AIDS δεν αποτελεί τιμωρία και οργή του Θεού, αλλά «αυτοτιμωρία του ίδιου του

ανθρώπου» που διακατέχεται από τα πάθη, εξαιρούνται, βέβαια, οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες προσβάλλονται με άλλους τρόπους και δεν έχουν καμία ευθύνη (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 24). Κατά τον Ιερόθεο, το θέμα δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται επιφανειακά, αλλά με τη βοήθεια της θεολογίας της Εκκλησίας, για το λόγο αυτό χρησιμοποιεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, πώς όταν χρησιμοποιούνται άλλοι τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος αυτού είναι σαν να δίνει κάποιος σε έναν καρκινοπαθή μόνο ασπιρίνες για να τον θεραπεύσει (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 26). Γι' αυτό και ο άνθρωπος, στην πραγματικότητα, δεν ικανοποιείται με την σωματική ηδονή, νιώθει απομονωμένος και ανικανοποίητος, διότι του λείπει η σχέση του με τον Θεό, η αληθινή αγάπη, η στοργή και δεν μπορεί να λειτουργεί αυτόνομα, γιατί είναι πλασμένος κατ' εικόνα Θεού, προσπαθώντας να φτάσει στο καθ' ομοίωσιν (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 27). Στη σύγχρονη εποχή, ο νέος απασχολείται από πολλά προβλήματα, παλεύει να απαντήσει στα υπαρξιακά του ερωτήματα, δηλαδή «τι είμαι, γιατί γεννήθηκα και ποιος είναι ο σκοπός της ζωής» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 36). Με τον τρόπο αυτό, ο άνθρωπος προσπαθεί να βρει άλλους τρόπους, για να καλύψει το κενό και το σκοτάδι που έχει εσωτερικά, ικανοποιώντας τις ψυχολογικές και κοινωνικές του ανάγκες με σωματικές ηδονές, όπου στην κατηγορία αυτή ανήκουν και τα ναρκωτικά (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 37). Σύμφωνα με τον Μητροπολίτη, ο σύγχρονος άνθρωπος δεν υποφέρει τόσο από τα οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτικά προβλήματα, αλλά κυρίως από υπαρξιακά, για το λόγο αυτό, χρειάζεται σε αυτά μία ορθή και αποτελεσματική αντιμετώπιση που παρέχεται μόνο από το χώρο της Εκκλησίας.

Κατά τον άγιο Ναυπάκτου, υπάρχει ένας μεγάλος φόβος στη σύγχρονη κοινωνία και δεν βοηθά τους φορείς και τους πάσχοντες του AIDS, αλλά επιδεινώνει ακόμα περισσότερο την κατάστασή τους. Αυτό συμβαίνει, διότι το πρόβλημα του AIDS αντιμετωπίζεται μόνο από την ιατρική, την ψυχολογική και την κοινωνική πλευρά και όχι από την θεολογική, για το λόγο αυτό η κάθε προσπάθεια που γίνεται είναι μη αποτελεσματική (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 32). Με αφορμή, λοιπόν, το σύνθημα «ας μοιραστούμε την πρόκληση του AIDS» της χρονιάς εκείνης του 1991, ο Μητροπολίτης υποστηρίζει, πώς αυτό αποκαλύπτει τον φόβο από τους υγιείς προς τους φορείς και τους πάσχοντες, διότι υπάρχουν πολλά περιστατικά στην καθημερινότητα, όπως για παράδειγμα, όταν οι ίδιοι οι γιατροί αποφεύγουν τις οποιεσδήποτε επαφές με αυτούς (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 33). Όμως, κατά την γνώμη του Ιερόθεου, ο φόβος τους αυτός, από την μία πλευρά, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, διότι η

ασθένεια του AIDS μεταδίδεται μόνο από το σπέρμα και από το αίμα και όχι με την οποιαδήποτε εξωτερική επαφή (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 34). Συμπεραίνει, λοιπόν, πώς με την συμπεριφορά τους αυτή, δεν δικαιολογείται η φράση του συνθήματος «ας μοιραστούμε», διότι δεν υπερβαίνεται το «εγώ» τους, λείπει η αληθινή αγάπη, η προσφορά και η θυσία απέναντι στους φορείς και στους πάσχοντες και δεν μπορούνε τελικά να μοιραστούνε αυτή την πρόκληση (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 35). Γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό, μέσα από τα λεγόμενα του πατέρα, πώς είναι ακατόρθωτο να μοιραστεί κανείς την οδύνη της ασθένειας χωρίς αγάπη, διότι αυτή υπάρχει μόνο μέσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία και στους αγίους της.

Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης, για να γίνουν οι αντιλήψεις του πιο κατανοητές, αναφέρεται στη διαφορά μεταξύ φορέα και πάσχοντα. Εξηγεί, πώς φορέας χαρακτηρίζεται το άτομο που έχει τον υιό για κάποια χρόνια χωρίς αυτός να εκδηλωθεί, ενώ στους πάσχοντες τα συμπτώματα του υιού έχουν εκδηλωθεί (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 30). Δυστυχώς, αυτοί οι άνθρωποι αισθάνονται ότι τελειώνει ο χρόνος της ζωής τους και ότι είναι μελλοθάνατοι γιατί δεν έχει βρεθεί ακόμη το φάρμακο για τη θεραπεία της ασθένειας, οπότε, κατά τον Σεβασμιότατο, το μεγαλύτερο τους πρόβλημα, ακόμα και από την ίδια την ασθένεια, είναι ξεκάθαρα ψυχολογικό και πνευματικό (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 31). Μάλιστα, κάνει αναφορά στον κ. Θανάση Παπαχρήστου, καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών, πώς πρόκειται για «υιό του φασισμού», καθώς προσβάλλει περισσότερο την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του ανθρώπου, παρά την υγεία του (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 60). Ακόμη, έχουν παρατηρηθεί περιστατικά που αφορούν την αντιμετώπιση των ασθενών αυτών σε καθημερινές καταστάσεις, όπως είναι η αποφυγή περίθαλψης σε Νοσοκομεία, η αποφυγή καθαρισμού σε δωμάτιο Νοσοκομείου, η άρνηση από κοινωνικούς λειτουργούς για επικοινωνία μαζί τους, κ.λπ. (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 59). Έπειτα, υπογραμμίζεται από τον Ιερόθεο, η υποκρισία των ανθρώπων απέναντι στην ασθένεια του AIDS, διότι από την μία πλευρά φαίνεται ο αγώνας για την αντιμετώπιση του προβλήματος, και από την άλλη πλευρά φαίνεται η πλήρη αδιαφορία. Τέλος, παρατηρείται στη σύγχρονη εποχή έντονη κινητικότητα, κατά την οποία αποκαλύπτεται ένα ενδιαφέρον από όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης του λαού για την ασθένεια αυτή, μένοντας όμως στην επιφάνεια του προβλήματος, διότι παρουσιάζουν έναν ανθρωποκεντρικό τρόπο ζωής, χωρίς κάποια ουσιαστική αντιμετώπιση (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 124). Για το λόγο αυτό, η Εκκλησία, κατά τον Μητροπολίτη, δεν περιορίζεται σε μερικές

ενημερώσεις, αν και είναι κι αυτές απαραίτητες, αλλά δίνει λύσεις για έναν σωστότερο τρόπο ζωής (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σσ. 123-124).

3.2 Η προσφορά της Εκκλησίας στους φορείς και στους πάσχοντες

Ο Μητροπολίτης για να αναπτύξει το ενδιαφέρον και την προσφορά της Εκκλησίας ξεκινά με ένα παράδειγμα, που σχετίζεται με τον τρόπο που αντιμετώπισε την ανίατη ασθένεια της λέπρας ο Μέγας Βασίλειος. Ο Μεγάλος Πατέρας καθάριζε και ασπαζόταν τις πληγές των αρρώστων, τους οποίους η κοινωνία τους απομόνωνε, τους περιφρονούσε ή τους κρεμούσε κουδούνια με το πέρασμά τους, ώστε να απομακρύνονται από κοντά τους (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 31). Εδώ, γίνεται φανερό η έλλειψη αγάπης από την κοινωνία προς τους λεπρούς, όμως είναι αξιοσημείωτη η στάση του Μ. Βασιλείου απέναντί τους, η οποία διακατέχεται από την ταπείνωση, την συμπόνια και την ανιδιοτελή αγάπη προς τον συνάνθρωπο και τον Θεό. Σύμφωνα με το παράδειγμα αυτό, ο Σεβασμιότατος, συγκρίνει τους λεπρούς με τους φορείς και τους πάσχοντες του AIDS, καθώς και αυτοί αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα με τους λεπρούς εκείνης της εποχής.

Ο Ιερόθεος στο έργο του «AIDS ένας τρόπος ζωής», αναφέρει πώς στην πατρίδα κυριαρχεί ένα «πνευματικό AIDS», το οποίο έχει επηρεάσει αρνητικά όλο το «ανοσολογικό σύστημα» της χώρας, που ονομάζεται «Ρωμιοσύνη», δηλαδή ολόκληρη την Παράδοσή της και τον τρόπο ζωής, η οποία συνδέεται με την φιλανθρωπία, την αγάπη προς το Θεό και τον άνθρωπο (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 44). Στην περίπτωση, όμως, αυτή του πνευματικού AIDS, πηγάζει ένας δυτικός τρόπος ζωής, στον οποίο δεσπάζει η φιλαυτία, η μισανθρωπία και η πολυθειά, με αποτέλεσμα το πνευματικό ανοσολογικό σύστημα του Έθνους που αντιμετωπίζει οποιονδήποτε ξένο «υιό», να καταστρέφεται (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 46). Για το λόγο αυτό, υπογραμμίζει ο Μητροπολίτης, πώς για να διαφυλαχθεί ακέραια η Παράδοση είναι απαραίτητη η εν Χριστώ ζωή, κατά την οποία θα υπάρχει μετοχή στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας και θα εξασκείται η εγκράτεια πριν από το γάμο, ώστε να δυναμώσει το ανοσολογικό σύστημα της χώρας. Η Εκκλησία διαθέτει την «προληπτική αγωγή», η οποία αναφέρεται στην άσκηση, στον εκκλησιασμό, στη μετάνοια και στη θεία κοινωνία, ώστε να προλαμβάνει τον άνθρωπο από οποιαδήποτε μόλυνση από υιό, καθώς αυτό ακριβώς προσφέρεται μόνο από την ίδια την Εκκλησία και όχι από την Πολιτεία ή Οργάνωση ή Εθνική Επιτροπή του AIDS (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 46).

Με αφορμή ενός περιστατικού, κατά το οποίο δύο φορείς του AIDS κατέφυγαν στο Άγιο Όρος, ο Μητροπολίτης περιγράφει τη στάση του Αγίου Όρους απέναντι σε αυτούς. Συγκεκριμένα, αναφέρει πώς το Άγιο Όρος, αντιμετωπίζει με αγάπη όλους τους ανθρώπους χωρίς εξαιρέσεις, τους δέχεται και τους ανακουφίζει, για τον λόγο αυτό, χαρακτηρίζεται από τον Ιερόθεο ως «νοσοκομείο» που θεραπεύει τον άνθρωπο (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 41). Μέσα, λοιπόν, από την Εκκλησία, παύουν να αισθάνονται μελλοθάνατοι, διότι με την εν Χριστώ ζωή «όχι μόνο παρατείνεται η ζωή, αλλά υπερβαίνεται και ο θάνατος» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 32). Ο Σεβασμιότατος, με τον τρόπο αυτό, διευκρινίζει πώς όταν ο άνθρωπος πάσχει από το AIDS ή από άλλες ασθένειες, μέσα στην Εκκλησία και μέσω της θείας κοινωνίας τότε λαμβάνει τη Χάρη του Αγίου Πνεύματος και το άρρωστο σώμα γίνεται «σύσσωμο και σύναιμο του Χριστού» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 32). Έτσι, το σώμα του ασθενή γίνεται ναός του Αγίου Πνεύματος, όπου στη Δευτέρα παρουσία, αυτό θα αναστηθεί.

Το πρόβλημα της ασθένειας του AIDS, κατά τον Μητροπολίτη, προκύπτει από «διαστροφή του ερωτικού στοιχείου» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 50), γι' αυτό πολλές φορές αναφέρει στα έργα του τη σωστή αντιμετώπιση του έρωτα από την Εκκλησία, που δίνεται μέσα από αυτή το πραγματικό νόημα της ζωής στον άνθρωπο και τον θεραπεύει αποτελεσματικά. Έτσι, στο έργο του «Το πρόσωπο στην ορθόδοξη παράδοση», αναφέρεται στον τρόπο που παρουσιάζουν οι Πατέρες της Εκκλησίας την αγάπη και τον έρωτα. Συγκεκριμένα, αναφέρει ένα χωρίο του αγίου Μαξίμου του Ομολογητή, ο οποίος ακολουθεί τον άγιο Διονύσιο τον Αεροπαγίτη γράφει πώς «Όθεν, ως μέν ἔρωτος ὑπάρχων καὶ ἀγάπη, κινεῖται ὡς δέ ἔραστόν καὶ ἀγαπητόν κινεῖ πρὸς ἑαυτὸν πάντα τὰ ἔρωτος καὶ ἀγάπης δεκτικά», θέλοντας να δείξει πώς η αγάπη και ο έρωτας για το Θεό ταυτίζονται (Ιερόθεος Μ. Ν., Το πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση, 1994, σ. 104). Ακόμη, ο έρωτας στους Πατέρες παρουσιάζεται ως μία κίνηση, στην οποία υπάρχει μία ενωτική δύναμη που κινεί τις δυνάμεις της ψυχής και οδηγεί στον «υπέρ φύσιν» έρωτα, δηλαδή στον πραγματικό έρωτα, ενώ αν οδηγεί στον «παρα φύσιν» έρωτα, παραπέμπει στον σαρκικό, όπου διαχωρίζεται το σώμα από την ψυχή (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 52). Ο Σεβασμιότατος, κατά τους λόγους των Πατέρων, διευκρινίζει, πώς ο άνθρωπος με τον διαχωρισμό αυτόν δεν ικανοποιείται ούτε σωματικά, ούτε ψυχικά, γι' αυτό η Εκκλησία με το μυστήριο του γάμου και την άσκηση, οδηγεί στην αναγέννηση του ανθρώπου και έτσι ικανοποιείται το ερωτικό του στοιχείο (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 53). Σύμφωνα με τα λεγόμενα

του Ιερόθεου, γίνεται αντιληπτό, πώς αν ο άνθρωπος ακολουθήσει αντίθετη κατεύθυνση από αυτή που συνιστά η Εκκλησία, τότε αποτυγχάνει και δεν θεραπεύεται.

Στο σημείο αυτό, ο Μητροπολίτης παραθέτει τα αποτελεσματικότερα μέσα που αποτελούν «προφυλακτικά» που διαθέτει η Εκκλησία (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 64). Ως πρώτο προφυλακτικό μέσο, είναι η πίστη στον αληθινό Θεό, μέσω της οποίας ικανοποιείται όλο το πνευματικό στοιχείο με αποτέλεσμα να ολοκληρώνεται ολόκληρη η οντότητά του. Το δεύτερο μέσο που υπογραμμίζει, είναι η θεραπευτική αγωγή, η οποία υπάρχει μόνο μέσα στην Εκκλησία, διότι αυτή δεν μοιάζει με κανένα κοινωνικό σωματείο ή θρησκευτική οργάνωση, καθώς αυτή οδηγεί τον άνθρωπο στην εσωτερική του πληρότητα και έτσι δεν αναζητά εξωτερικές ηδονές για να καλύψει τις εσωτερικές του ανάγκες. Το τρίτο μέσο που προφυλάσσει τον άνθρωπο είναι το μυστήριο του γάμου δύο ετερόφυλων προσώπων, κατά το οποίο ευλογείται η ένωση και η εν Χριστώ εγκράτεια μεταξύ τους και συνδέονται με το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, με αποτέλεσμα να οδηγούνται στην αληθινή αγάπη και επικοινωνία, αλλά και στον πραγματικό έρωτα. Βέβαια, η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν δέχεται την ομοφυλοφιλία, αλλά αγαπά όλους τους ανθρώπους και δέχεται τον ομοφυλόφιλο, προσπαθώντας να τον θεραπεύσει (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 109).

Αναλυτικότερα, η Εκκλησία, κατά τον Μητροπολίτη, είναι το «νοσοκομείο» που σέβεται και θεραπεύει τον άνθρωπο, χωρίς να υιοθετεί κάποια ιδεολογία ή να έχει οπαδούς, αλλά διαθέτει Χριστιανούς που είναι τέκνα του Θεού, έχοντας αυτοί στενή σχέση με τον Θεό, ο οποίος είναι Πατέρας τους. Ο σκοπός της Εκκλησίας, μέσω της αγωγής και του σωστικού λόγου που προσφέρει, είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στην «υπέρβαση του θανάτου», δηλαδή στην υπέρβαση της οποιασδήποτε ασθένειας, δίνοντας μία ζωντανή ελπίδα για ζωή (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 121). Μέσα από τον εκκλησιαστικό τρόπο ζωής, που βιώνεται από πλήθος ανθρώπων, δίνεται το καλύτερο φάρμακο για την αντιμετώπιση του AIDS. Όμως, με την απομάκρυνση του εκκλησιαστικού και φυσικού τρόπου ζωής υποβαθμίζεται ο άνθρωπος επιδιώκοντας μόνο την σωματική του ικανοποίηση με ηδονιστικούς τρόπους. Στο σημείο αυτό, ο Ιερόθεος, εξηγεί το θέμα της προφύλαξης από την ασθένεια του AIDS και την βοήθεια που προσφέρεται με αυτή στους φορείς και στους πάσχοντες. Η Ορθόδοξη Εκκλησία δεν μπορεί να δεχτεί την έννοια του προφυλακτικού, διότι προκαλεί μία ψευδαίσθηση, χάνοντας την αληθινή αγάπη και το πραγματικό νόημα της ζωής, διότι χωρίς αυτό «δεν υπάρχει νόημα να προφυλάσσεται κανείς» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 124). Προσθέτει, λοιπόν, πώς το

προφυλακτικό χρησιμοποιείται μεταξύ των αντρογύνων για αντισύλληψη και προφύλαξη οποιουδήποτε υιού. Ακόμη τονίζει, πώς η πρόληψη που προσφέρουν τα προφυλακτικά, δεν είναι απόλυτη και ασφαλής, απλώς μειώνονται οι κίνδυνοι και οδηγούν σε μία απάτη, καταστρέφοντας την προσωπικότητα του ανθρώπου.

Έτσι, ο Σεβασμιότατος, ενώ ελπίζει να βρεθεί το φάρμακο της ασθένειας, ταυτόχρονα συμπληρώνει, πώς «κανένα φάρμακο δεν θα μπορέσει να δώσει αγάπη, χαρά, εσωτερική ειρήνη, υπαρξιακή πληρότητα, ένωση του ανθρώπου με τον Θεό, εκτός από την Εκκλησία» (33...). Κατά τον Μητροπολίτη, το ελπιδοφόρο μήνυμα για το AIDS είναι η μετάνοια και η εν Χριστώ ζωή, πάνω στα οποία συντελεί η τήρηση των εντολών του Θεού, καθώς αυτές χαρακτηρίζονται ως «φάρμακα» που αποσκοπούν στη θεραπεία κάθε ασθένειας (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 127). Ο Ιερόθεος, λοιπόν, αντιλαμβάνεται το πρόβλημα από μία ορθόδοξη σκοπιά, κατά την οποία «η ασθένεια του AIDS, παρά τα οδυνηρά της αποτελέσματα, είναι στην πραγματικότητα μία πρόκληση και μία πρόσκληση στον άνθρωπο για επιστροφή στις ρίζες του, στην βίωση της εκκλησιαστικής ζωής, επομένως, είναι μία επιστροφή στον Θεό και στην Εκκλησία» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 128).

3.3 Το πρόβλημα των ναρκωτικών στη σύγχρονη κοινωνία και η αντιμετώπισή τους
Κατά τον Μητροπολίτη, υπάρχει ένας έντονος προβληματισμός στη σύγχρονη εποχή που σχετίζεται με τα ναρκωτικά και το AIDS, τα οποία ανήκουν σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Ξεκινά, λοιπόν, με παραδείγματα μέσα από την καθημερινή του ζωή, την περίοδο που ήταν διευθυντής Νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Τα παραδείγματα αυτά αφορούν κυρίως νέους, οι οποίοι αντιμετωπίζουν το μεγάλο πρόβλημα των ναρκωτικών, αναζητώντας μία εσωτερική ελευθερία. Αρχικά, αποκαλύπτει κάποιες σκέψεις από νέους που παίρνουν ναρκωτικά, όπως είναι «θέλω τα χρόνια που θα ζήσω να τα ζήσω, όπως θέλω εγώ» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 142). Πάνω σε αυτή την έκφραση, ο Ιερόθεος φανερώνει πώς υπάρχει μεγάλη διαφορά στην έννοια της επιβίωσης, με την έννοια της χαράς μέσα στην ζωή. Στο σημείο αυτό, ο Σεβασμιότατος προσπαθεί να εξετάσει τα αίτια της χρήσης των ναρκωτικών. Έτσι, λοιπόν, η μία αιτία πηγάζει από τα υπαρξιακά ερωτήματα των νέων και την αγωνία του προς το θάνατο, προσπαθώντας να βρει το αληθινό νόημα της ζωής του (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 144). Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτό, γίνεται φανερό το πρόβλημα απεγνωσμένης αναζήτησης

για αθανασία , δηλαδή για υπέρβαση του θανάτου, όπου μέσω της προσπάθειας αυτής αυτοκαταστρέφονται.

Μία άλλη σημαντική αιτία που παρατίθεται από τον Μητροπολίτη και οδηγεί στην απόγνωση είναι οι αντιλήψεις δυτικής προελεύσεως που αφορούν τον άνθρωπο, τον Θεό και τον κόσμο, με αποτέλεσμα να απογοητεύονται οι νέοι που προσπαθούν να βρουν την αλήθεια μέσα από τέτοιες εισαγόμενες πηγές και γι' αυτό αποτυγχάνουν (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 146). Γι' αυτό, η μάταιη αυτή αναζήτηση του ανθρώπου επηρεάζεται από την ανθρωποκεντρική παιδεία και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία κυριαρχούν, κατά τον Ιερόθεο, μέσα στα ουμανιστικά σχολεία (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 148). Μέσα από την παιδεία αυτή, η οποία βασίζεται μόνο στη λογική, ο άνθρωπος κοπιάζει ψάχνοντας ικανοποιητικές απαντήσεις στα ερωτήματά του, με αποτέλεσμα να αγανακτεί, να απογοητεύεται και να καταλήγει σε καταστροφικές ενέργειες. Ο Σεβασμιότατος, για να αναλύσει το σημείο αυτό, χρησιμοποιεί, για άλλη μια φορά, παραδείγματα από την Ορθόδοξη Παράδοση, με τον τρόπο που την έζησαν οι Πατέρες της Εκκλησίας. Έτσι, λοιπόν, κατά τους Πατέρες ο άνθρωπος διαθέτει δύο κέντρα το νευρολογικό σύστημα με επίκεντρο τον εγκέφαλο ή τον λόγο, και το πνευματικό, δηλαδή τον νου με επίκεντρο την καρδιά (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 149). Άρα κατά τον άγιο Ναυπάκτου, ο νους κινείται προς το Θεό, και ο λόγος εμπεριέχει τους λογισμούς και διατυπώνει τις εμπειρίες που έχει λάβει από το νου, γι' αυτό αποτελούν τις δύο βασικές λειτουργίες του ανθρώπου. Έτσι, λοιπόν, ο άνθρωπος δεν περιορίζεται μόνο στη λογική του, αλλά επεκτείνεται και στο νου, αποκτώντας τη σοφία, τη γνώση, την αλήθεια και την αρετή, με την προϋπόθεση πώς η λογική και ο νους θα λειτουργούν αρμονικά. Κατά τον πατέρα, αυτός είναι ο λόγος που ο νέος καλύπτει μόνο τη λογική του και όχι τον νου, μέσω της συμβολής της ανθρωποκεντρικής παιδείας της σύγχρονης εποχής (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 150).

Ένα άλλο σημαντικό αίτιο, κατά τον Μητροπολίτη, που προκαλεί τα προβλήματα των νέων είναι «η παθολογία της συγχρόνου κοινωνίας», καθώς πρόκειται για μία άρρωστη κοινωνία, επειδή οι άνθρωποι που την συγκροτούν είναι άρρωστοι, αυτονομούνται από τον Θεό, επειδή απομακρύνονται από την Ορθόδοξη Παράδοση της Εκκλησίας (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 151). Ο Σεβασμιότατος, στο σημείο αυτό, αναφέρει ένα παράδειγμα με τα λεγόμενα ενός νέου φυλακισμένου τοξικομανής από τις φυλακές της Χαλκίδας, λέγοντας πώς «εάν θέλετε να γιατρέψετε τους τοξικομανείς γιατρέψτε πρώτα την άρρωστη κοινωνία σας» (Ιερόθεος Α.

Σ., 1994, σ. 151). Η κοινωνία, λοιπόν, χαρακτηρίζεται ως «άρρωστη» από τον Μητροπολίτη, διότι αυτή οδηγεί τους νέους στα ναρκωτικά, καθώς ο σκοπός της δεν είναι η θεραπεία, αλλά η αποθεραπεία των ανθρώπων αυτών, με αποτέλεσμα να τους οδηγεί και πάλι στα ναρκωτικά (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 152). Για το λόγο αυτό, ο πατέρας καταλήγει, πώς μόνο μέσα στην Εκκλησία αντιμετωπίζονται όλα τα προβλήματα που καθιστούν άρρωστη την κοινωνία.

Μέσα από την συναναστροφή του με την νεολαία, ο Μητροπολίτης διαπιστώνει, πώς οι άνθρωποι που ακολουθούν έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής μέσα από τη λήψη των ναρκωτικών, έχουν όλοι μία συγκεκριμένη θεολογία και φιλοσοφία, την οποία την χαρακτηρίζει «παραθεολογία» και «παραφιλοσοφία» (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 155), όπου ακολουθούν την ίδια νοοτροπία και σκέψη. Οι άνθρωποι αυτοί διαθέτουν κοινά ενδιαφέροντα, κοινή λογική, με κύρια χαρακτηριστικά τον ευδαιμονισμό, την φιλαυτία, την απαξίωση προς την κοινωνία, αλλά και μία μετέωρη πίστη στο Θεό, που οδηγεί στη μελαγχολία. Έτσι, λοιπόν, τα άτομα αυτά χρησιμοποιούν τα ναρκωτικά, ώστε να αισθανθούν μία ψυχική γαλήνη, μία ηρεμία και μία σιωπή του νου από τους βάνανυσους λογισμούς τους, δημιουργώντας μία απατηλή ατμόσφαιρα με τόσο βίαιο και γρήγορο τρόπο, χωρίς να προσπαθήσουν με την άσκηση που συνιστά η Εκκλησία (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 156). Κατά τον Μητροπολίτη, τα άτομα αυτά, δημιουργώντας μία τέτοια ατμόσφαιρα, προσπαθούν με κτιστό τρόπο να αισθανθούν μικροί θεοί που ζουν στο δικό τους παράδεισο, όμως, με τον τρόπο αυτό οδηγούνται στην πραγματική κόλαση, η οποία συντελεί στην ολοκληρωτική καταστροφή τους (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 157).

Βέβαια, υπογραμμίζεται από τον πατέρα, πώς μέσα από τον καταναλωτισμό και τη διαφήμιση αποσκοπούν στη δημιουργία εξαρτημένων ατόμων, μετατρέποντας τους σε παθητικούς δέκτες πληροφοριών και σε άβουλα όντα (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 161). Η Ορθόδοξη Εκκλησία προσφέρει την ικανοποιητικότερη λύση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών, μέσω της θεραπευτικής αγωγής των ενοριακών κοινοτήτων. Ο Σεβασμιότατος υπογραμμίζει την θεραπευτική συμβολή του Κληρικού, ο οποίος ως θεραπευτής ιατρός θα ασκήσει «κλινική ψυχοθεραπεία» απέναντι στον ασθενή, η οποία θα αποσκοπεί στην αποτελεσματικότερη θεραπεία του (Ιερόθεος Α. Σ., 1994, σ. 164). Επομένως, μέσα στην Εκκλησία, η οποία είναι μία ολοκληρωμένη οικογένεια με πνευματικό πατέρα και

αδελφούς χριστιανούς, ο άνθρωπος συνδέεται με το μυστηριακή ζωή και τη διδασκαλία του Θεού, με αποτέλεσμα να υπερβαίνεται κάθε είδους πρόβλημα.

Ακόμη, υποστηρίζει πώς, η οικογένεια διαθέτει σημαντικό ρόλο ως προς την ώθηση των νέων στα ναρκωτικά, διότι πολλές φορές το ίδιο το οικογενειακό περιβάλλον οδηγεί τους νέους στην πλήρη απογοήτευση (Ιερόθεος Μ. κ., 1994, σ. 247). Για τον Μητροπολίτη, η σχέση γονέων και παιδιών θα πρέπει να αποβλέπει στην καλή αγωγή, ώστε να εντάσσονται ομαλά και οργανικά στην κοινωνία. Η αγωγή από τον Ιερόθεο, χαρακτηρίζεται ως ορθόδοξη, διότι αυτή μπορεί να αναδυθεί μόνο μέσα από την Εκκλησία με τη μορφή της θεραπευτικής αγωγής. Με τη θεραπευτική αγωγή, λοιπόν, φωτίζονται οι γονείς, αντιμετωπίζοντας τα παιδιά με αγάπη, αλλά και ελευθερία, γι' αυτό με τον συνδυασμό αυτών των δύο, η αγάπη εκφράζεται ως ελευθερία και η ελευθερία ως αγάπη (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 282). Διότι, αν υπάρχει μόνο η αγάπη, τότε δεν υπάρχει η πραγματική ελευθερία, καθώς η τελευταία μετατρέπεται σε «δικτατορία» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 282). Αν επίσης, υπάρχει μόνο η ελευθερία, τότε δεν υπάρχει πραγματική αγάπη, καθώς αυτή μεταμορφώνεται σε «αναρχία» (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 283). Έτσι, λοιπόν, με τη βοήθεια της Χάρης του Θεού, μέσω της θεραπευτικής αγωγής, που προτείνεται από τον Σεβασμιότατο, οι γονείς καταλαβαίνουν αυτή την υγιή σχέση που είναι απαραίτητη να υπάρχει μεταξύ των τέκνων τους, και για το λόγο αυτό χρειάζεται η σύνεση και η ψυχραιμία (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 285).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4 Μεθοδολογία

4.1 Μεθοδολογία της έρευνας – Σχεδιασμός έρευνας

Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε στην ερευνητική διαδικασία ήταν η ανάλυση περιεχομένου, η οποία είναι μία μέθοδος ελεγχόμενης και συστηματικής περιγραφής και ερμηνείας του προφορικού και του γραπτού λόγου, έχοντας ως στόχο την μείωση της πιθανότητας παραμόρφωσης των αποτελεσμάτων και την μείωση αντικειμενικών κριτηρίων για την ανάλυση των δεδομένων (Willig, 2015, σσ. 95-97). Πρόκειται για μία σημαντική

μέθοδο που επιτρέπει στους ερευνητές να οδηγηθούν στα σωστά συμπεράσματα και να μετρήσουν την συχνότητα σημαντικών στοιχείων (Ζαφειρόπουλος, 2015, σ. 310).

Το κύριο μέλημα του ερευνητή είναι να σχεδιάσει τη συνέντευξη και να αποφασίσει τα ερωτήματα που θα εντάξει και τον λόγο που θα τα χρησιμοποιήσει, ώστε να γίνει μία αξιόλογη προσπάθεια, η οποία θα επιφέρει ορθά αποτελέσματα. Η διαδικασία αυτή διεξάγεται σε τέσσερις φάσεις (Πυργιωτάκης, 1999, σσ. 153-154). Στην πρώτη φάση, ο ερευνητής ξεκινώντας το σχέδιο της έρευνάς του, συγκεντρώνει όλο το υλικό και τη βιβλιογραφία που θα χρειαστεί και μέσα από μία ερμηνευτική προσέγγιση, κατά την οποία θα αναλύσει όλα τα στοιχεία που θεωρεί απαραίτητα, ώστε να συνθέσει το υπό έρευνα αντικείμενο και να κατανοήσει την εμπλοκή μεταξύ τους. Έτσι, δημιουργεί διάφορα ερευνητικά σενάρια, επιλέγοντας από αυτά μόνο το ένα, δηλαδή εκείνο που θα είναι πιο έγκυρο από τα υπόλοιπα και θα έχει τις περισσότερες πιθανότητες. Πρόκειται για μία διαδικασία που απαιτείται μεγάλη προσπάθεια και υπομονή, διότι χρειάζεται *«συνεχή μετάβαση από το μέρος στο όλο, δηλαδή από τα πρωτογενή στοιχεία στη δευτερογενή βιβλιογραφία»* (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 153).

Στη δεύτερη φάση, πραγματοποιείται από τον ερευνητή η επεξεργασία του ερευνητικού σεναρίου, μετατρέποντας τα θέματα που επιθυμεί να ερευνήσει σε μορφή ερωτήσεων, ώστε να λάβει τις απαντήσεις που αναζητά. Στο σημείο αυτό, προϋποθέτει από τον ερευνητή να κάνει τις σχετικές και κατάλληλες υποθέσεις για τα αποτελέσματα που αναμένει να λάβει από τον ερωτώμενο. Έτσι, με αυτό τον τρόπο εντοπίζει τα προβλήματα που πιθανώς να αντιμετωπίσει κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας, δίνοντάς του την ευκαιρία να τα διορθώσει έγκαιρα για να προλάβει τυχόν επιπλοκές. Στη συνέχεια, στην τρίτη φάση γίνεται η συγκρότηση όλων των ερευνητικών εργαλείων και η συλλογή των δεδομένων και στοιχείων. Για να γίνει, όμως, σωστά η συλλογή δεδομένων και η ακριβής επιλογή των εργαλείων που θα χρησιμοποιηθούν, θα πρέπει να έχει προσδιοριστεί και να ξεκαθαριστεί το αντικείμενο έρευνας από την προηγούμενη φάση, ώστε να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ του περιεχομένου του προβλήματος και αυτό των δεδομένων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του ερωτηματολογίου, ο ερωτώμενος απαντά ακριβώς σε αυτό που ερωτά ο ερευνητής, χωρίς να δίνει περισσότερες πληροφορίες, διότι κατανοεί μόνο αυτό που αναγράφεται στην ερώτηση. Για να αποφευχθούν διάφορα προβλήματα, λοιπόν, είναι

αναγκαίο να πραγματοποιείται «μία μικρή προέρευνα» σε πειραματικό στάδιο, στην οποία θα αποκαλυφθούν οι τυχόν αδυναμίες και λάθη (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 154).

Τέλος, η τέταρτη φάση εμπεριέχει την επεξεργασία των δεδομένων, και με τη χρήση των κατάλληλων μεθόδων, όπως είναι οι ποσοτικές και ποιοτικές, δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να ελέγξει όλες τις υποθέσεις του. Όμως, κατά τη διαδικασία αυτή είναι πιθανό να συμβούν τρεις περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά την επαλήθευση της υπόθεσης για την ορθότητα του αποτελέσματος, η δεύτερη αφορά την απόρριψη της υπόθεσης λόγω πιθανών αδύναμων στοιχείων και η τρίτη περίπτωση σχετίζεται με την μερική επαλήθευση, στην οποία δεν χρειάζεται ολική διόρθωση αλλά επεξεργασία ορισμένων μόνο στοιχείων (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 134). Στο σημείο αυτό, γίνεται η σύνδεση όλων των στοιχείων μεταξύ τους, επιτρέποντας να αναδιατυπωθούν μερικά δεδομένα από την αρχική θεωρία.

Ο σκοπός της μεθόδου της ανάλυσης περιεχομένου είναι η καταγραφή, η σύνοψη και η περιγραφή των λέξεων, φράσεων, αλλά και οποιονδήποτε σχετικών με το θέμα νοημάτων που υπάρχουν στα κείμενα, ώστε να ακολουθήσει η περιγραφή και η ανάλυση των νοημάτων και μηνυμάτων, που οδηγούν στην εξαγωγή των κατάλληλων συμπερασμάτων (Ευδωρίδου, 2017, σσ. 28-30). Βασική προϋπόθεση στην ανάλυση του περιεχομένου αποτελεί η σωστή κατανόηση του υλικού (Willig, 2015, σσ. 94-96). Στόχος της μεθόδου είναι να μειωθεί η παραμόρφωση των αποτελεσμάτων και να αναπτυχθεί η αντικειμενικότητα των κριτηρίων για την ανάλυση των δεδομένων (Willig, 2015, σ. 97).

4.2 Στάδια θεματικής ανάλυσης

Το πρώτο στάδιο για την υλοποίηση της *ανάλυσης περιεχομένου* στην έρευνα είναι αναγκαία η εξοικείωση του ερευνητή με το προς έρευνα υλικό (Ευδωρίδου, 2017, σ. 29). Για την επίτευξη αυτή, χρειάζεται διεξοδική μελέτη και αναζήτηση όλων των θεμάτων, νοημάτων, μηνυμάτων, στοιχείων και λέξεων που να σχετίζονται με το υπό εξέταση ζήτημα. Έτσι, στο στάδιο αυτό έγινε αποδελτίωση όλων των συγγραμμάτων του Μητροπολίτη Ναυπάκτου αλλά και άλλων πηγών, ώστε να διαχωριστούν τα συγγράμματα εκείνα που φανέρωναν την οποιαδήποτε παιδαγωγική του αντίληψη.

Με την ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου ακολουθεί το δεύτερο στάδιο που είναι η κωδικοποίηση (Ξωχέλλης, 2015, σσ. 99-102). Στο σημείο αυτό, παρατηρείται με προσοχή το κάθε απόσπασμα των κειμένων και κωδικοποιείται ανάλογα με το θέμα και το νόημα που

εμπεριέχονται στο κάθε ένα από αυτά. Έτσι, ο ερευνητής οργανώνει, κατηγοριοποιεί και χωρίζει τα αποσπάσματα σε θεματικές (Ζαφειρόπουλος, 2015, σσ. 310-312). Με την κατηγοριοποίηση ομαδοποιούνται οι μονάδες καταγραφής που διαθέτουν κοινά σημεία και κοινά χαρακτηριστικά την ίδια κατηγορία. Με τον τρόπο αυτό, δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να συνδέσει και να συνδυάσει τα αποσπάσματα, οδηγώντας σε νέες κατηγορίες θεμάτων ανώτερου βαθμού (Ζαφειρόπουλος, 2015, σσ. 312-314). Στο στάδιο αυτό, λοιπόν, αφού εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν όλες οι πηγές και διαχωρίστηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν οι παιδαγωγικές του αντιλήψεις του Μητροπολίτη σε θεματικές.

Στο τρίτο στάδιο που ακολουθεί, ο ερευνητής καλείται να κατανοήσει τα δεδομένα και, εν συνεχεία, να περιγράψει, να ερμηνεύσει και να συμπεράνει το προς έρευνα υλικό, τεκμηριωμένα με επιστημολογικές παραδοχές (Ξωχέλλης, 2015, σσ. 99-100). Έτσι, σε αυτό το στάδιο έγινε η προσπάθεια να κατανοηθούν όλες οι αντιλήψεις του Μητροπολίτη, αλλά και να εντοπιστεί και να ερμηνευτεί το κάθε νόημα που κρυβόταν πίσω από τις λέξεις που χρησιμοποιεί. Ακόμη, αποδόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην έννοια της αγωγής και τους χαρακτηρισμούς της από τον ίδιο τον πατέρα. Μάλιστα, στο σημείο αυτό, γίνεται αντιληπτή η διαφορά του νοήματος της *αγωγής* με την *χριστιανική αγωγή*.

Έπειτα, στο τέταρτο στάδιο ακολουθεί ο έλεγχος και η επανεξέταση των θεμάτων, ώστε να γίνει μία επαλήθευση των δεδομένων και να αποφευχθούν πιθανές επαναλήψεις, αλλά και να διορθωθούν τα θέματα που καλύπτονται πιθανόν από άλλα (Ζαφειρόπουλος, 2015, σσ. 314-316). Με τον τρόπο αυτό, πραγματοποιήθηκε ένας επανέλεγχος όλης της έρευνας και εξετάστηκε η συνοχή μεταξύ των θεμάτων για την αποφυγή αλλοίωσης των νοημάτων.

Στο πέμπτο στάδιο καλείται να αποδώσει το περιεχόμενο του κάθε θέματος συνοπτικά και περιεκτικά, βάζοντας τους κατάλληλους τίτλους στις θεματικές, οδηγώντας τον αναγνώστη στην κατανόηση της γενικής ιδέας κάθε θέματος (Ξωχέλλης, 2015, σσ. 100-102). Στο τελευταίο στάδιο, ο ερευνητής έχει την ικανότητα να αφηγηθεί περιεκτικά μία ιστορία από την ολοκληρωμένη έρευνά του και να αποδώσει σε αυτή νόημα, συνοχή και ενδιαφέρον.

4.3 Ορισμός και ονομασία θεμάτων

Ως μεθοδολογικό ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, όπου συνοψίζονται τα δεδομένα με έγκυρο και αξιόπιστο τρόπο (Πουρκός, 2015, σσ. 124-126). Μέσω της ανάλυσης και της ερμηνείας των δεδομένων γίνεται η προσπάθεια από τον

ερευνητή να βρει το νόημα μέσα στα δεδομένα που έχει συλλέξει (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σσ. 491-492). Κατά τους παιδαγωγούς Geoffrey Mills, Lorraine Gay και Peter Airasian, η ανάλυση των δεδομένων και η ερμηνεία είναι απαραίτητα βήματα που ακολουθούνται στην ερευνητική διαδικασία για την καλύτερή τους κατανόηση, ώστε μέσω αυτών να προκύψει η κάθε δυνατή προοπτική των δεδομένων (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σσ. 491-492). Κατά τη διάρκεια της ποιοτικής έρευνας, πραγματοποιήθηκαν σημαντικά βήματα, όπως είναι, κατά τους προαναφερθέντες παιδαγωγούς «η συλλογή δεδομένων, εξέταση των δεδομένων, σύγκριση αρχικών και νεότερων δεδομένων, συγγραφή σημειώσεων πεδίου πριν από την επιστροφή στον τόπο της έρευνας και διεξαγωγή σχεδίων για τη συλλογή νέων δεδομένων» (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 492).

Με τον τρόπο αυτό, αφού εξετάστηκαν με λεπτομέρεια τα δεδομένα της έρευνας αυτής, σύμφωνα και με τις εικασίες που γεννήθηκαν, έγινε η προσπάθεια να βγει το νόημά τους. Η ποιοτική ανάλυση έχει ως βάση της την επαγωγή, για το λόγο αυτό, ο μεγάλος όγκος πληροφοριών περιορίστηκε και χωρίστηκε με προσοχή σε μικρές ομάδες (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 493). Στη συνέχεια, μετά την ολοκλήρωση της συλλογής δεδομένων, ακολούθησε η διαδικασία απαραίτητων σταδίων, τα οποία σχετίζονται με την οργάνωση, την κατηγοριοποίηση, τη σύνθεση, την ανάλυση και τη συγγραφή των στοιχείων, τα οποία οδηγούν στην εξαγωγή του νοήματος (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 493).

Στην παρούσα μελέτη, κατά την οποία εφαρμόστηκε η μέθοδος της *ανάλυσης περιεχομένου*, εντοπίστηκαν και επιλέχθηκαν έννοιες, φράσεις και πολλά νοήματα που αποδίδουν τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου γύρω από την έννοια της αγωγής και την επίδρασή της στο σύγχρονο άνθρωπο. Ακόμη, καθορίστηκαν και τα ερευνητικά ερωτήματα, όπου πραγματοποιήθηκε η κωδικοποίηση των κειμένων και έπειτα η κατηγοριοποίησή τους σε ομάδες θεμάτων. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, εντοπίστηκαν όλες οι έννοιες, οι χαρακτηρισμοί και τα γεγονότα τα οποία οργανώθηκαν, συγκεντρώθηκαν, μελετήθηκαν και ελέγχθηκαν προσεκτικά.

4.4 Έκθεση των δεδομένων συγγραφής

Για την ανάλυση του περιεχομένου στην ποιοτική αυτή έρευνα πραγματοποιήθηκε μία σημαντική δραστηριότητα, αυτή της κωδικοποίησης διαφόρων λέξεων, εννοιών, προτάσεων και παραγράφων με κώδικες και ετικέτες, ως ένας τρόπος βοήθειας μείωσης των δεδομένων σε μία διαχειρίσιμη μορφή. Στη διαδικασία συμπεριλήφθηκε η καταγραφή πολλών

σημειώσεων με έμφαση στα σημαντικά δεδομένα, ώστε να επιτραπεί η ταξινόμηση, με στόχο να συγκεντρωθούν τα δεδομένα σε κατηγορίες, θέματα και ενότητες. Έτσι, ξεκαθαρίστηκε το χριστιανικό περιεχόμενο της έννοιας της αγωγής που αποδίδει σε αυτήν ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου, αλλά και ο θεραπευτικός της ρόλος απέναντι στον άνθρωπο.

Κατά τη διάρκεια της μελέτης, προσεγγίστηκαν τα δεδομένα με τη μορφή ερωτήσεων, έτσι οικοδομήθηκαν τα θέματα για τη διαμόρφωσή τους. Ανακατεύτηκαν, επεξεργάστηκαν τα δεδομένα, έγινε η διαλογή για να γίνει η σωστή ομαδοποίηση και διαχωρισμός σε ενότητες. Η ομαδοποίηση των δεδομένων, λοιπόν, εμπεριέχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά που οδηγεί στην ακριβή ανάλυση (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 496). Κατά τον Stringer, μέσα από μία σειρά ερωτημάτων επεκτείνεται η κατανόηση των προβλημάτων που διερευνά ο ερευνητής (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 498). Με τον τρόπο αυτό, τα ερωτήματα που διαμορφώθηκαν στην παρούσα έρευνα περιλαμβάνουν τα κεντρικά σημεία των παιδαγωγικών αντιλήψεων του Μητροπολίτη, όπως είναι α) η έννοια της αγωγής και ο ρόλος της Εκκλησίας, β) ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού, γ) ο ρόλος της οικογένειας, δ) ο χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών, ε) τα ζητήματα/προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στη σύγχρονη εποχή.

4.5 Ο σκοπός και το περιεχόμενο της έρευνας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των παιδαγωγικών αντιλήψεων του Μητροπολίτη μέσα από τον θεραπευτικό ρόλο της ορθόδοξης αγωγής, καθώς και τον τρόπο που καθιστά ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου την αγωγή ως θεραπευτική και την επίδρασή της στον σύγχρονο άνθρωπο.

Με τον τρόπο αυτό τίθενται τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια της ορθόδοξης αγωγής και τον ρόλο της Εκκλησίας για την ενίσχυσή της; Ποιος πρέπει να είναι ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ποιος ο ρόλος του εκπαιδευτικού; Πώς αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της οικογένειας και την αγωγή των παιδιών; Ποιες είναι οι αντιλήψεις σας για τον χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον 21^ο αιώνα; Ποια είναι τα κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στις μέρες μας; Μέχρι στιγμής δεν έχει πραγματοποιηθεί κάποια έρευνα πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Όμως, βιβλία του Μητροπολίτη Ναυπάκτου που έχουν γίνει αντικείμενα διατριβών είναι «*Το Πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση*» και «*Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία*»

(Ιερόθεος Μ. Ν., Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, Εκκλησιαστική Παρέμβαση, 2023).

Στην ποιοτική έρευνα η ανάλυση των δεδομένων περιέχει τη σύνθεση των δεδομένων παρουσιάζοντας, με αυτό τον τρόπο, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων (Ευδωρίδου, 2017, σ. 29). *«Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων είναι μία κυκλική, επαναλαμβανόμενη διαδικασία αναθεώρησης των δεδομένων για κοινά θέματα, μέσω τριών βημάτων: της ανάγνωσης, της περιγραφής και της ταξινόμησης»* (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 505). Κατά τους Geoffrey Mills, Lorraine Gay και Peter Airasian, *«η αναζήτηση βασικών ερωτημάτων είναι μία στρατηγική που αφορά τη διεξαγωγή ερωτημάτων από τον ερευνητή, όπως: ποιος εμπλέκεται κυρίως; Ποιες είναι οι βασικές δραστηριότητες, εκδηλώσεις ή θέματα που σχετίζονται με το πρόβλημα;»* (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σσ. 505-506). Ακόμη, ερευνητής με την προσπάθειά του να εντοπίσει την προσωπική εμπειρία του ερωτώμενου, ενθαρρύνεται και οδηγείται στη βαθιά γνώση και κατανόηση όλου του ερευνητικού πλαισίου (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 506).

Κατά τη διάρκεια της ανάλυσης περιεχομένου μελετήθηκαν όλα τα συγγράμματα του Μητροπολίτη Ναυπάκτου για να εντοπιστεί η κάθε παιδαγωγική του αντίληψη. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων ήταν τα συγγράμματα του Μητροπολίτη σε έντυπη μορφή και ορισμένα άρθρα του σε ηλεκτρονική μορφή. Έτσι, εξετάστηκαν λέξεις, έννοιες, φράσεις, χαρακτηρισμοί και γεγονότα που συνδέονται με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη και την έννοια της αγωγής, όπου μέσα από αυτά ανακαλύφθηκε και αποτυπώθηκε το νόημά τους. Με τον τρόπο αυτό, έγινε προσπάθεια να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Μέσα από τη διαδικασία αυτή αναλύθηκαν και εξηγήθηκαν έννοιες και χαρακτηρισμοί όπως: *αγωγή, ορθόδοξη αγωγή, εκκλησιαστική αγωγή, θεραπευτική αγωγή, Εκκλησία, Ενορία, Μοναστήρι, Νοσοκομείο, θεραπευτήριο κ.α.* Ακόμη, σημαντικό μέρος της ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί η αποδοχή της πρότασης για το μάθημα των Θρησκευτικών του Μητροπολίτη Ναυπάκτου, από την Ιεραρχία της Ιεράς Συνόδου, στην οποία αναφέρθηκαν και εξετάστηκαν σημαντικές έννοιες και φράσεις όπως: *κατηχητικός – ομολογιακός χαρακτήρας, ενημερωτικός – μορφωτικός χαρακτήρας κ.α.* Όλη αυτή η προσπάθεια της εξέτασης, της σύγκρισης και της σύνδεσης των εννοιών οδήγησαν στη διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων (Mills, Gay, & Airasian, 2017, σ. 491).

4.6 Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο, θεωρητική προσέγγιση

Ένα από τα ερευνητικά εργαλεία αποτελεί η συνέντευξη, η οποία είναι ένα είδος ερωτηματολογίου και προϋποθέτει την επικοινωνία και τον διάλογο μεταξύ του ερευνητή και του συμμετέχοντος, με σκοπό τη συλλογή δεδομένων, απαραίτητων για τις απαιτήσεις και τα αποτελέσματα της έρευνας. Μέσα από τις απαντήσεις που δίνει ο συμμετέχων, δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να μάθει τις σκέψεις, τις θέσεις, τις απόψεις, τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα και τις επιθυμίες του (Κογκούλης, 2012, σ. 184). Η συνέντευξη διακρίνεται σε τυποποιημένη και μη τυποποιημένη, όπου στην πρώτη εμπεριέχονται συγκεκριμένα ερωτήματα, ενώ στη δεύτερη υπάρχει μεγαλύτερη ευελιξία (Κογκούλης, 2012, σ. 185). Έτσι, λοιπόν, ένας από τους πιο σημαντικούς τύπους συνέντευξης είναι η «ελεύθερη συνέντευξη» ή «μη δομημένη συνέντευξη», κατά την οποία ο ερευνητής κινεί με ελευθερία τις ερωτήσεις του και ο ερωτώμενος εκφράζει ελεύθερα τις σκέψεις του, τις γνώσεις του ή τις εμπειρίες του για ένα θέμα. Ο άλλος βασικός τύπος της συνέντευξης είναι η «κατευθυνόμενη συνέντευξη» ή «δομημένη συνέντευξη», η οποία αποτελείται από συγκεκριμένες και καθορισμένες ερωτήσεις αναζητώντας συγκεκριμένα δεδομένα. Άλλοι βασικοί τύποι είναι η «ημικατευθυνόμενη συνέντευξη» ή «ημιδομημένη συνέντευξη», που εστιάζει σε συγκεκριμένες εμπειρίες, με σκοπό να φέρουν συγκεκριμένα ερεθίσματα, και η «κλινική συνέντευξη», η οποία βασίζεται στην ψυχοθεραπευτική μέθοδο, ώστε να διερευνήσει σε βάθος την προσωπικότητα του ανθρώπου. Τέλος, υπάρχει και η «Συνέντευξη βάθους», με την οποία γίνεται προσπάθεια από τον ερευνητή να εκδηλώσει ο συμμετέχων διάφορες συμπεριφορές (Κογκούλης, 2012, σσ. 184-185).

Η συνέντευξη διακρίνεται, ακόμη, σε «διαγνωστική», «θεραπευτική» και «ερευνητική», ανάλογα, βέβαια, με το σκοπό που διαθέτει (Κογκούλης, 2012, σ. 186). Έτσι, λοιπόν, με την πρώτη (διαγνωστική) φανερώνονται οι γνώμες και οι στάσεις του ατόμου πάνω στο θέμα έρευνας. Η δεύτερη (θεραπευτική) οδηγεί στην κοινωνικοποίηση του υποκειμένου, και η τρίτη (ερευνητική), αφορά την συγκέντρωση δεδομένων της έρευνας. Για το λόγο αυτό, απαιτείται καλή προετοιμασία που να επαρκεί για μία πλήρη αναζήτηση δεδομένων. Στην σωστή προετοιμασία για τη διεξαγωγή της συνέντευξης συμβάλλει ο σωστός τόπος και χρόνος, η άνετη ατμόσφαιρα, η ουδέτερη στάση, η αποφυγή προσωπικών θεμάτων, αλλά και η ύπαρξη διακριτικότητας, ώστε να απομακρύνεται κάθε είδους αντίδρασης.

4.7 Μεθοδολογία της Συνέντευξης

Στη σύγχρονη εποχή η Παιδαγωγική προσεγγίζει το γνωστικό της αντικείμενο από δύο μεθοδολογικά διαφορετικές σκοπιές, η πρώτη είναι η «αναλυτική ή εμπειρική προσέγγιση» και η δεύτερη είναι η «συνθετική» (Ξωχέλλης, 2015, σ. 119). Κατά την «αναλυτική ή εμπειρική» προσέγγιση, εντοπίζεται, σε πρώτο στάδιο, το πρόβλημα που εξετάζεται, ώστε να ακολουθήσουν τα αίτια που οδήγησαν σε αυτό. Στη συνέχεια, επιλέγεται η κατάλληλη μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί για τη σωστή διερεύνηση του ζητήματος, ώστε να ακολουθήσει η διαδικασία συλλογής δεδομένων. Μετέπειτα, γίνεται η επεξεργασία πάνω στα δεδομένα που συλλέχθηκαν και μέσα από την αιτιολόγηση των αποτελεσμάτων, ακολουθεί συζήτηση που θα αποσκοπεί στη διαμόρφωση των τελικών συμπερασμάτων. Η διαδικασία αυτή βοηθά των ερευνητή να μπορέσει να περιγράψει, δίνοντας τις κατάλληλες εξηγήσεις και να συλλογιστεί τις πιθανές εξελίξεις του θέματος διερεύνησης (Ξωχέλλης, 2015, σ. 120). Κατά τη δεύτερη «συνθετική» προσέγγιση, τα παιδαγωγικά φαινόμενα, δεν μπορούν να απομονωθούν, όπως συμβαίνει με την «αναλυτική ή εμπειρική προσέγγιση», διότι αυτή συσχετίζει τους παράγοντες και τα αίτια που δημιούργησαν το υπό διερεύνηση πρόβλημα, συμβάλλοντας στην εξέλιξη και στη λύση του (Ξωχέλλης, 2015, σ. 120). Η προσέγγιση αυτή, κατά τον Ξωχέλλη, πραγματοποιείται υπό το πρίσμα της «ερμηνείας» και της «κατανόησης», όπου σχετίζονται με τη σημασία που αποδίδεται σε ένα πρόβλημα ή σε ένα φαινόμενο.

Με τη συνέντευξη ο ερευνητής προσπαθεί να έρθει σε προσωπική επαφή με τον ερωτώμενο, ώστε να συλλέξει όσο το δυνατόν, περισσότερες πληροφορίες και στοιχεία που τον ενδιαφέρουν. Με τον τρόπο αυτό, προηγείται από τον ερευνητή καλή προετοιμασία, έτσι ώστε να συλλέξει αρκετές πληροφορίες που θα καλυφθεί το υπό διερεύνηση ζήτημα. Αρχικά, γίνεται μία προετοιμασία του εντύπου της συνέντευξης, στο οποίο καταγράφονται τα κεντρικά σημεία του θέματος, μετατρέποντάς τα σε ερωτήσεις κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 134). Ακόμη, έχει μεγάλη σημασία ο χώρος και ο χρόνος, ώστε να δημιουργείται ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ τους και ο ερωτώμενος να αισθάνεται πώς βρίσκεται σε οικείο περιβάλλον, δίνοντας απαντήσεις αυθόρμητες με ειλικρίνεια. Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, χρειάζεται μεγάλη προσοχή σε λεπτά θέματα που σχετίζονται με προσωπικά βιώματα του ερωτώμενου, διότι το άτομο έρχεται σε δύσκολη θέση, αποφεύγοντας να δώσει ξεκάθαρες απαντήσεις, για το λόγο αυτό χρειάζεται καλή εμπειρία πάνω σε τέτοιες περιπτώσεις, ώστε τα αποτελέσματα της έρευνας να

διέπονται από ειλικρίνεια και εγκυρότητα. Τέλος, για μία πιο αποτελεσματική συνέντευξη, προτείνεται από τον Πυργιωτάκη (1999), να προηγείται μία δοκιμαστική συνέντευξη σε κάποιο διαφορετικό πρόσωπο, ώστε να αποκαλυφθούν τυχόν αδυναμίες που υπάρχουν στο σχεδιασμό της.

4.8 Ποιοτική συνέντευξη

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία συχνότερη χρήση της ποιοτικής ερευνητικής μεθόδου. Η ποιοτική έρευνα πραγματοποιείται με την συνέντευξη σε βάθος, κατά την οποία ο ερευνητής ανακαλύπτει τους λόγους που χρησιμοποιεί ο ερωτώμενος την κάθε διαφορετική συμπεριφορά του, δηλαδή επικεντρώνεται στις απόψεις του για τη ζωή και τον κόσμο, σύμφωνα με τα βιώματά του και το περιβάλλον του (Κογκούλης, 2012, σ. 201). Για το λόγο αυτό, ο ερευνητής δεν ενδιαφέρεται τόσο για τις απαντήσεις των υποκειμένων και τη συστηματική καταγραφή των δεδομένων μέσα από τις αντιδράσεις τους, αλλά δίνει μεγαλύτερη σημασία στην καθημερινή δραστηριότητα τους στην κοινωνία, ώστε να συγκεντρώσει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες, οι οποίες θα αντιπροσωπεύουν την πραγματικότητα (Κογκούλης, 2012, σ. 201). Έτσι, δίνεται η δυνατότητα στον ερωτώμενο να εκφράζει την δική του προσωπική άποψη πάνω σε οποιοδήποτε θέμα ή ζήτημα, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγεί σε μία αρκετά ευέλικτη έρευνα, όπου τα ερωτήματα και οι απαντήσεις κινούνται εύκολα και γρήγορα σε οποιαδήποτε κατεύθυνση κι αν χρειαστεί. Βέβαια, η ευελιξία αυτή, ενώ δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση, αλλά πολύ απαιτητική, καθώς αυτή προϋποθέτει μεγάλη προετοιμασία και επεξεργασία, δημιουργήσε, αρκετά προβλήματα που αφορούν την εγκυρότητα της ποιοτικής έρευνας (Κογκούλης, 2012, σ. 200).

Έτσι, λοιπόν, κατά την έρευνα αυτή δεν μπορούν να προκύψουν έγκυρα αποτελέσματα, διότι *«οι υποκειμενικές ερμηνείες των δρώντων δεν αποτελούν παρά εξαρτημένη μεταβλητή, με αποτέλεσμα οι επιδιωκόμενες ερμηνευτικές προσεγγίσεις του ερευνητή να μη μπορούν να ανακαλύψουν τους αντικειμενικούς παράγοντες που καθορίζουν την ερμηνεία αυτή»* (Κογκούλης, 2012, σ. 201). Με τον τρόπο αυτό, δεν δίνεται η δυνατότητα να εξετάζονται τα πορίσματα της έρευνας με αντικειμενικά και επιστημονικά κριτήρια. Γι' αυτό όσες φορές κι αν επαναληφθεί η διαδικασία, τα αποτελέσματα θα είναι κάθε φορά διαφορετικά, έχοντας ως επακόλουθο να εκλείπει η έγκυρη και αξιόπιστη γνώση των αποτελεσμάτων (Κελπανίδης, 2002, σσ. 97-98). Για να διαπιστωθεί η εγκυρότητα των δεδομένων θα πρέπει ο ίδιος ο ερευνητής να περιγράψει τον τρόπο που ακολούθησε και τον οδήγησε στα επιθυμητά και

έγκυρα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, μέσα από αυτή τη διαδικασία ο ερευνητής είναι αναγκαίο να εξηγήσει τη σύνθεση και την επεξεργασία όλων των στοιχείων για την ανακάλυψη των συγκεκριμένων ερμηνειών.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό για την επιτυχή συνέντευξη είναι η αρχική προσέγγιση του ερωτώμενου από τον συνεντευκτή. Το κλειδί για μία ποιοτική συνέντευξη αλλά και για την θετική ανταπόκριση του ερωτώμενου για το κάλεσμά του είναι ο τρόπος προσέγγισης, αλλά και η δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσά τους. Η προσέγγιση αυτή πραγματοποιείται μέσω τηλεφώνου ή μέσω της συνάντησης των δύο προσώπων. Απαιτείται, σωστή ενημέρωση για τα προσωπικά στοιχεία του συνεντευκτή ώστε να επέλθει η προσωπική γνωριμία μεταξύ τους, και έπειτα να ακολουθήσει η ενημέρωση για το λόγο που διεξάγεται η συγκεκριμένη έρευνα, και ο τρόπος που μπορεί να συμβάλει σε αυτή ο ερωτώμενος. Για να μειωθεί η ενδεχομένη αγωνία ή άγχος του ερωτώμενου γίνεται η ενημέρωση για τους σκοπούς της έρευνας και η σημαντική συμβολή του σε αυτή (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 134). Ακόμα, ζητάμε τη συναίνεση του συμμετέχοντα για τη χρήση μαγνητοφώνου και να κρατούνται σημειώσεις από τον ερευνητή (Φίλιας, 2004), οι οποίες θα αποτυπώνουν χαρακτηριστικά (χ. μορφασμούς προσώπου) που δεν καταγράφονται σε αυτό. Με τον τρόπο αυτό, ο λόγος του θα είναι στη διάθεση του ερευνητή την οποιαδήποτε στιγμή που χρειαστεί, με την προϋπόθεση να προφυλάσσεται το υλικό από ενδεχόμενο κίνδυνο να χαθεί. Τέλος, ο συμμετέχων έχει το δικαίωμα να μην γράψει το όνομά του, να αρνηθεί να συμμετέχει στη διαδικασία ή να τη διακόψει οποιαδήποτε στιγμή (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 135).

4.9 Αντιμέτωπιση δυσκολιών και απρόσμενων καταστάσεων

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας μπορούν να πραγματοποιηθούν ποικίλα λάθη από τον ερευνητή, διότι πολλά εξαρτώνται από την δεξιότητα και την επινοητικότητα του (Πυργιωτάκης, 1999, σ. 132). Πολλές φορές ο ερευνητής ασκεί αρνητική επίδραση στα υποκείμενα, επηρεάζοντας τις αντιδράσεις τους με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, με τη συμπεριφορά του (χ. μορφασμό προσώπου, θετικές ή αρνητικές κινήσεις του κεφαλιού κ.λπ.), μπορεί να επηρεάσει τις απαντήσεις του υποκειμένου και να τις κατευθύνει ο ίδιος, τότε όμως αποβάλλεται από το υποκείμενο ο αυθορμητισμός του. Οι ερευνητές συχνά αγνοούν τις απαντήσεις εκείνες που δεν ταιριάζουν με τις υποθέσεις τους, με αποτέλεσμα οι

υπόλοιπες να χάνονται, χωρίς να υπάρχει ολοκληρωμένη εικόνα απαντήσεων. Κάτι που έχει παρατηρηθεί, αρκετές φορές, είναι ότι ο συνεντευκτής μπορεί να ασκήσει θετική ή αρνητική επίδραση απέναντι στο υποκείμενο, και με τον τρόπο αυτό δίνονται και τα ανάλογα αποτελέσματα. Επίσης, στο σημείο αυτό, αναφέρεται ένα από τα λάθη που γίνονται από τους ερευνητές ίσως από αμέλεια, βιασύνη, άγνοια είναι ο λάθος τόπος, χρόνος και περιβάλλον που επιλέγουν να διεξαχθεί η διαδικασία, διότι κάποιες φορές οι συνθήκες δεν είναι κατάλληλες λόγω θορύβου, φωτισμού, θερμοκρασίας κ.λπ. (Πυργιωτάκης, 1999, σσ. 132-133).

4.10 Ανάπτυξη ερωτήσεων

Η σύνταξη των ερωτήσεων αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα για την έρευνα, γι' αυτό πρέπει να ακολουθούνται ορισμένα βασικά σημεία για την σύνταξή τους. Αρχικά, οι ερωτήσεις θα πρέπει να έχουν σχέση με τους στόχους της έρευνας, και να ξεκινάνε πρώτα οι γενικές και έπειτα οι ειδικές ερωτήσεις. Είναι απαραίτητο οι πρώτες ερωτήσεις που δέχεται το υποκείμενο να έχουν σχέση με τα δικά του ενδιαφέροντα ώστε να επικεντρωθεί γρηγορότερα κ πιο εύκολα το ενδιαφέρον του (Κογκούλης, 2012, σ. 183). Η έκφραση των ερωτήσεων πρέπει να διακρίνονται από σαφήνεια, απλότητα και να παρέχονται στο υποκείμενο οι απαραίτητες διευκρινήσεις που χρειάζεται για να δώσει ολοκληρωμένες απαντήσεις. Επιπροσθέτως, οι ερωτήσεις είναι αναγκαίο να διακατέχονται από απλότητα, ώστε στον ερωτώμενο να γίνονται κατανοητές σύμφωνα με το δικό του γλωσσικό επίπεδο, απαντώντας τις με μεγαλύτερη ταχύτητα, χωρίς να δυσκολεύεται. Σημαντικά, επίσης, χαρακτηριστικά των ερωτήσεων είναι να μην είναι εκτενείς, να αποφεύγονται λέξεις οι οποίες διαθέτουν πολλές ερμηνείες. Στη διατύπωση, ακόμη, των ερωτήσεων θα πρέπει να αποφεύγονται διπλές αρνήσεις και άλλες ασάφειες, ώστε να μην μπερδεύεται ο ερωτώμενος. Τέλος, είναι βασικό να υπάρχει πάντα ο προσωπικός χαρακτήρας στις ερωτήσεις, δηλαδή να χρησιμοποιούνται εκφράσεις όπως είναι «κατά τη γνώμη σας», «ποια είναι η προσωπική σας άποψη» κ.λπ. (Κογκούλης, 2012, σ. 184).

4.11 Χαρακτηριστικά της ανάλυσης περιεχομένου

Ο B. Berelson έχει ασχοληθεί με τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάλυσης περιεχομένου. Ένα από τα παρακάτω βασικά γνωρίσματα της ανάλυσης περιεχομένου είναι η «αντικειμενικότητα», κατά την οποία ακολουθείται μία διαδικασία που υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες, εξασφαλίζοντας τα ίδια αποτελέσματα κάθε φορά που

πραγματοποιείται αυτή η διαδικασία (Κογκούλης, 2012, σ. 194). Η «συστηματικότητα», σύμφωνα με τον B. Berelson, είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό που χρησιμοποιείται για να δείξει αν οποιοδήποτε στοιχείο του περιεχομένου πρέπει να ενταχθεί στην ανάλυση, σύμφωνα με τα κριτήρια που προσφέρονται, εξασφαλίζοντας τη συνέπεια και την ακρίβεια. Η «γενίκευση» είναι αυτή που βοηθά τα αποτελέσματα από την ανάλυση περιεχομένου να έχουν ένα μέτρο γενικής εφαρμογής (Κογκούλης, 2012, σ. 195). Επίσης, η «ποσοτικοποίηση» είναι αυτή που αποτελεί ένα ακόμη χαρακτηριστικό, κατά το οποίο μετρά τη συχνότητα διάφορων χαρακτηριστικών του περιεχομένου με αριθμητικές ή λεκτικές κλίμακες. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί, πώς η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου ελέγχει και ερευνά το νόημα του ίδιου του περιεχομένου μέσα από τα γλωσσικά και συντακτικά χαρακτηριστικά, οδηγώντας στην αξιοπιστία και στην εγκυρότητα.

4.12 Υλοποίηση συνέντευξης - ανάλυση δεδομένων

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε με γραπτό ερωτηματολόγιο από τον ερευνητή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) με τη συνοδεία μιας επιστολής. Στη συνοδευτική επιστολή έγινε προσπάθεια να καταγραφεί η ταυτότητα του ερευνητή, ο σκοπός, η έρευνα και ο λόγος της συμμετοχής του συγκεκριμένου ατόμου, έπειτα εκφράζονται θερμές ευχαριστίες για τη συνεργασία και το χρόνο που πρόκειται να αφιερώσει για να απαντήσει στα ερωτήματα που του ζητήθηκαν και τέλος, δίνονται τα στοιχεία επικοινωνίας για την ενδεχόμενη περίπτωση του συμμετέχοντα σχετικά με οποιαδήποτε διευκρίνηση.

4.13 Αξιοπιστία και ανταπόκριση δεδομένων

Για να διαφυλαχτεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τη συνέντευξη προς τον Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεο, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου, χωρίς να αλλοιωθούν τα μηνύματα και οι απόψεις του πάνω σε κύρια θεολογικά και παιδαγωγικά ζητήματα που του ερωτήθηκαν. Για να επιτευχθεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα μιας ποιοτικής έρευνας, σύμφωνα με τους Mulholland και Wallace, θα πρέπει να υπάρχει η «βασιμότητα» που σχετίζεται με την ειλικρινή περιγραφή του ερευνητή και με την «επιβεβαιωσιμότητα» κατά την οποία «οι ερμηνείες βασίζονται στο συγκεκριμένο συγκεκριμένο και οι συμμετέχοντες της έρευνας δεν είναι προϊόν της φαντασίας του ερευνητή» (Πουρκός, 2015, σ. 126). Με τον τρόπο αυτό, ο Μητροπολίτης εξέφρασε τις παιδαγωγικές του αντιλήψεις, βασιζόμενες στην ορθόδοξη

χριστιανική αγωγή. Στη συνέχεια, ακολούθησε η ανάγνωση και κατανόηση της συνέντευξης και των αποτελεσμάτων και προχώρησε η ανάλυση περιεχομένου.

4.14 Τεχνική συλλογής δεδομένων

Για την διεξαγωγή της συνέντευξης ακολουθήθηκε η «δομημένη συνέντευξη» ή «κατευθυνόμενη συνέντευξη», κατά την οποία οι ερωτήσεις είναι καθορισμένες, με συγκεκριμένο αριθμό, σειρά και εκφώνηση (Κογκούλης, 2012, σ. 185). Η διαδικασία αυτή προτρέπει τον συμμετέχον να απαντήσει στην κάθε ερώτηση δίνοντας ολοκληρωμένη απάντηση. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν ανοιχτές ερωτήσεις, ώστε ο ερωτώμενος να εκφράσει ελεύθερα τη γνώμη του, τις απόψεις του και τις αντιλήψεις του.

4.15 Ερευνητική διαδικασία

Η ερευνητική διαδικασία της συνέντευξης έλαβε χώρα κατά το χρονικό πλαίσιο από τέλος Φεβρουαρίου μέχρι και αρχές Απριλίου του έτους 2024. Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας της συνέντευξης ήταν σημαντική η ενεργή παρουσία της καθηγήτριας κα Ιωάννας Κομνηνού. Η επαφή με τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεο, έγινε με προσωπικό τηλεφώνημα στην Μητρόπολη Ναυπάκτου, δίνοντας τα προσωπικά στοιχεία και τον σκοπό της επικοινωνίας αυτής, ζητώντας ευγενικά την προσωπική επικοινωνία με αυτόν. Τα μέλη της Μητρόπολης συνέστησαν την επικοινωνία με μήνυμα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στο οποίο θα γινόταν η καταγραφή των όσων προαναφέρθηκαν. Μετά από την άμεση ανταπόκρισή του, ο Μητροπολίτης έστειλε την θετική του απάντηση για τη συμμετοχή του στη έρευνα αυτή. Στη συνέχεια, στάλθηκε ως απάντηση το ερωτηματολόγιο, όπου και πάλι απαντήθηκε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα από τον ίδιο. Τις απαντήσεις του τις κατέγραψε σε μορφή Word με πολυτονικό σύστημα. Με την άμεση ανταπόκρισή του, έγινε φανερό η καλή διάθεσή του για συμμετοχή στην έρευνα αυτή, αλλά και το ενδιαφέρον του προς τα ερωτήματα που του τέθηκαν.

4.16 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Ως μέθοδος ανάλυσης χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση, η οποία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στα βαθύτερα νοήματα του περιεχομένου. Με τη μέθοδο αυτή

πραγματοποιείται ο έλεγχος και η έρευνα του νοήματος του περιεχομένου μέσα από τα γλωσσικά και συντακτικά χαρακτηριστικά, οδηγώντας στην αξιοπιστία και στην εγκυρότητα (Πουρκός, 2015, σσ. 124-125). Με τον τρόπο αυτό δεν αλλοιώνονται τα δεδομένα και διαφυλάσσεται η αυθεντικότητα αυτών. Στη διαδικασία αυτή φανερώνεται η ευελιξία, η οποία αφορά την ελεύθερη έκφραση της άποψης ή της γνώμης για ένα ζήτημα (Πουρκός, 2015, σσ. 19-20). Έτσι, πραγματοποιήθηκε η συλλογή και η αποκωδικοποίηση των πληροφοριών, δίνοντας μεγαλύτερη βάση στα στοιχεία εκείνα με το μεγαλύτερο βαθύ θεολογικό και παιδαγωγικό νόημα.

4.17 Υλοποίηση έρευνας

Στο σημείο αυτό, καταγράφονται τα ερωτήματα που τέθηκαν, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, στον Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεο, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της έρευνας.

Ερωτήσεις

1. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια της ορθόδοξης αγωγής και τον ρόλο της Εκκλησίας για την ενίσχυσή της;
2. Ποιος πρέπει να είναι ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ποιος ο ρόλος του εκπαιδευτικού;
3. Πώς αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της οικογένειας και την αγωγή των παιδιών;
4. Ποιες είναι οι αντιλήψεις σας για τον χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον 21^ο αιώνα;
5. Ποια είναι τα κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στις μέρες μας;

4.17.1 Η έννοια της αγωγής και ο ρόλος της Εκκλησίας για την ενίσχυσή της, κατά τον Μητροπολίτη

Ο Σεβασμιότατος κάνει συχνά λόγο για την αγωγή και την προσεγγίζει με την πνευματική της έννοια, καθώς μόνο μέσω αυτής μπορεί να αποδοθεί η ορθή της σημασία. Γι' αυτό, κατά τον Ιερόθεο, η ορθή έννοια της αγωγής πηγάζει από την ορθή πίστη στο Θεό, που υπάρχει μόνο

στο χώρο της Εκκλησίας, πρόκειται δηλαδή για την εκκλησιαστική αγωγή. Πιο συγκεκριμένα, η αγωγή στηρίζεται στην πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου, διότι δημιουργήθηκε κατ' εικόνα Θεού, προσπαθώντας να φτάσει στο καθ' ομοίωση Θεού (Παράρτημα σελ. 1). Για να γίνει αυτό, η αγωγή θα πρέπει να εκλαμβάνεται μόνο μέσα από τα μυστήρια που προσφέρει η Εκκλησία, όπως για παράδειγμα, αναφέρει ο Μητροπολίτης, το μυστήριο του Βαπτίσματος. Με τον νηπιοβαπτισμό ο χριστιανός λαμβάνει τη θεία Χάρη του Θεού σε συνδυασμό με την άσκηση, ώστε να μένει ενεργό μυστήριο του βαπτίσματος. Στο σημείο αυτό, αναφέρεται στην άσκηση, όπου με την έννοια αυτή αναφέρεται στη μετάνοια, στην νηστεία, στην προσευχή και γενικότερα στην τήρηση των εντολών του Θεού, δηλαδή μέσα από τη διδασκαλία της Εκκλησίας. Με αυτό τον τρόπο, κατά τον Ιερόθεο, ο άνθρωπος ολοκληρώνεται.

Με την έννοια της ολοκλήρωσης νοείται η πνευματική ολοκλήρωση του χριστιανού που είναι η θέωση, έχοντας ως προϋπόθεση τη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας, μέσω της οποίας προσφέρεται η «θεραπευτική αγωγή», όπως χαρακτηρίζεται από τον Μητροπολίτη. Ο Σεβασμιότατος τονίζει μόνο την ορθόδοξη αγωγή ως αποτελεσματική, διότι οποιαδήποτε αγωγή βρίσκεται έξω από την Εκκλησία, δεν είναι ωφέλιμη. Όμως, η εκκλησιαστική αγωγή προϋποθέτει την συνεργεία του ανθρώπου, που συνδέεται με την ελεύθερη βούλησή του (Παράρτημα σελ. 1). Στο σημείο αυτό ο Μητροπολίτης δίνει μεγάλη βαρύτητα στην αληθινή έννοια της ελευθερίας, εκφράζοντάς την με την έννοια της αγάπης, προσθέτοντας, μάλιστα, πώς μόνο με αυτό το είδος αγάπης θα πρέπει να αντιμετωπίζονται τα παιδιά.

4.17.2 Ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού, κατά τον Μητροπολίτη

Ο Μητροπολίτης πριν μιλήσει για το σκοπό της σύγχρονης εκπαίδευσης και το ρόλο του εκπαιδευτικού, ξεχωρίζει τις έννοιες της παιδείας και της εκπαίδευσης, τονίζοντας τη διαφορετική σημασία μεταξύ τους, καθώς, επίσης, η μία συμπληρώνει την άλλη (Παράρτημα σελ. 1). Σημαντική είναι η άποψη του Μητροπολίτη, πώς ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού, θα πρέπει να βασίζονται σε αυτό που επιτάσσει το Σύνταγμα, και συγκεκριμένα το άρθρο 16. Σε αυτό, αναφέρεται ο σκοπός της παιδείας που παρέχει το Κράτος και «η ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και η διάπλάσή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες» (Παράρτημα σελ. 2).

Ο Σεβασμιότατος, στο κομμάτι της εκπαίδευσης και στους σκοπούς της αγωγής, γίνεται φανερό πώς έχει ασχοληθεί διεξοδικά με το θέμα αυτό. Μάλιστα, από την προσωπική του μελέτη, στέκεται σε ορισμένες απόψεις από επιστήμονες που ασχολήθηκαν με την αγωγή και συνιστά να εφαρμόζονται από τον κάθε εκπαιδευτικό. Ο Μητροπολίτης εστιάζει σε συγκεκριμένες βασικές αρχές της μοντεσοριανής μεθόδου και της θεωρίας για τα στάδια γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού από τον φιλόσοφο και ψυχολόγο Piaget, κατά τον οποίο το παιδί σε ηλικία 7 έως 10 ετών συνειδητοποιεί το θάνατο ως μη αναστρέψιμο γεγονός (Παράρτημα σελ. 3). Ακόμα, μεγάλο ενδιαφέρον έχει προκαλέσει στον Μητροπολίτη η θεωρία του Βίκτωρ Φρανκλ, ως προς το κομμάτι του νοήματος της ζωής. Ο Βίκτωρ Φράνκλ, όπως τον παρουσιάζει ο Σεβασμιότατος στα έργα του, είναι ένας αυστριακός ορθολογιστής, όπου σύμφωνα με τα λεγόμενά του υποστηρίζει τη «λογοθεραπεία» ως μοναδική διέξοδο, για να βρει ο άνθρωπος το νόημα της ζωής του, το λόγο της υπάρξεώς του και να συμπληρωθεί το εσωτερικό κενό που υπάρχει μέσα του από τα αναπάντητα ερωτήματά του (Παράρτημα σελ. 3). Επίσης, κάνει σύντομη αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά των θεωριών του Έριχ Φρομμ, του Έρικ Έρικσον και του Κένεθ Γκαιρκεν, οι οποίοι ασχολήθηκαν με θέματα ανάπτυξης του ανθρώπου και αγωγής του παιδιού.

Τέλος, χωρίς να αναδείξει κάποια σειρά προτεραιότητας, υπογραμμίζει τη διδασκαλία της Αγίας Γραφής αλλά και όλων των ιερών Πατέρων, ιδιαίτερος βέβαια «του Μεγάλου Βασιλείου, του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, του αγίου Κοσμά του Αιτωλού, του οσίου Πορφυρίου του Κουσοκαλυβίτου, του αγίου Παΐσιου του Αγιορείτου, του αγίου Καλλίνικου Επισκόπου Εδέσσης και τα πορίσματά μέσα από την Ορθόδοξη παιδαγωγική και Ορθόδοξη ποιμαντική» (Παράρτημα σελ. 3). Ο Ιερόθεος υποστηρίζει πώς ο σκοπός της σύγχρονης εκπαίδευσης και ο ρόλος του εκπαιδευτικού αναδύονται μέσα από την Αγία Γραφή και τους λόγους των Πατέρων, δηλαδή την Αποκάλυψη του Θεού, μέσω της οποίας συνιστάται και προσφέρεται η ορθόδοξη αγωγή των παιδιών.

4.17.3 Ο ρόλος της οικογένειας και η αγωγή των παιδιών στους κόλπους της, κατά τον Μητροπολίτη

Κατά τον Μητροπολίτη, ο πρώτος χώρος ανάπτυξης του παιδιού, είναι η ίδια η οικογένεια, η οποία αποτελεί το πρώτο περιβάλλον που προσφέρεται η αγωγή, διότι από εκεί θα περάσει

στην Εκκλησία, στο Σχολείο, και στην κοινωνία (Παράρτημα, σελ. 4). Υποστηρίζει, πώς η διαπαιδαγώγηση του παιδιού ξεκινά από το διάστημα εκείνο που βρίσκεται στην κοιλιά της μητέρας. Εξαρτάται, λοιπόν, από την αγάπη, την ειρήνη που αισθάνεται η κυοφορούσα μητέρα, αλλά και από την ψυχολογική και πνευματική ωριμότητά της. Όμως, υπάρχουν αρνητικοί παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν αρνητικά την αγωγή του παιδιού. Οι παράγοντες αυτοί, κατά τον Σεβασμιότατο, αφορούν την «οικολογική συρρίκνωση», «το συναισθηματικό διαζύγιο» των γονέων και «την κοινωνική ρύπανση». Με τις έννοιες αυτές, προσδιορίζει πώς χάνεται ο ιστός της σύγχρονης κοινωνίας, υπονομεύεται ο θεσμός της οικογένειας, αλλοιώνεται η ενότητά της, αλλά και αποδυναμώνεται η σχέση μεταξύ της κοινωνίας και της Εκκλησίας. Πιο συγκεκριμένα, την έννοια «συναισθηματικό διαζύγιο», την εξηγεί στο έργο του «Έντεύξεις και Συνεντεύξεις», όπου εκφράζει πώς στην σημερινή εποχή οι γονείς μπορεί να μην έχουν πάρει διαζύγιο, αλλά ζουν σαν χωρισμένοι μεταξύ τους, διότι συναισθηματικά έχουν αποκοπεί και με τον τρόπο δημιουργούνται στο παιδί πολλά ψυχικά τραύματα (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 239). Στο έργο του αυτό, ακόμη, την έννοια «κοινωνική ρύπανση», την αντικαθιστά με τις έννοιες «κοινωνικό νέφος και κοινωνικό καυσαέριο», τα οποία υποδηλώνουν, κατά τον Μητροπολίτη, την «μαζοποιημένη» κοινωνία, όπου η ατμόσφαιρά της διακατέχεται από εσωτερικά προβλήματα και όπου οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων εκλείπουν (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σ. 239). Τονίζει, μάλιστα, πώς είναι απαραίτητο να λειτουργεί μέσα στην οικογένεια «η θεωρία των συστημάτων», με τη θεωρία αυτή χαρακτηρίζει την οικογένεια ως ένα σύστημα που περιλαμβάνεται από άλλα υποσυστήματα τους συζύγους και τα παιδιά, γι' αυτό θα πρέπει να υπάρχει αρμονική συμβίωση μεταξύ τους. Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινωνία, ο πρώτος χώρος αγάπης, αλλά και άσκησης. Έτσι, λοιπόν, με την άσκηση αυτή εξασκείται η υπομονή, η υπακοή, η υποχωρητικότητα κ.λπ.

4.17.4 Οι αντιλήψεις του Μητροπολίτη για τον χαρακτήρα του μαθήματος των Θρησκευτικών στον 21^ο αιώνα

Ο Σεβασμιότατος ασχολήθηκε διεξοδικά με το μάθημα των Θρησκευτικών, καθώς αυτό χαρακτηρίστηκε ως «κατηχητικό – ομολογιακό» και «θρησκευολογικό». Υποστηρίζει, πώς ο χαρακτηρισμός «κατηχητικό – ομολογιακό» παραπέμπει στα Ορθόδοξα Σχολεία και ο χαρακτηρισμός «θρησκευολογικό» παραπέμπει στα πολυπολιτισμικά Σχολεία. Με αφορμή τους συγκεκριμένους χαρακτηρισμούς, ο Ιερόθεος διαπιστώνει, πώς αυτοί δεν

ανταποκρίνονται με το περιεχόμενο του μαθήματος, παραπλανούν τους ανθρώπους και δεν δίνουν λύση στο πρόβλημα που επικρατεί. Ο Μητροπολίτης υπογραμμίζει, πώς δεν θα πρέπει να αποδίδονται αυτοί οι χαρακτηρισμοί, διότι προέρχονται από συντηρητικούς ή φιλελεύθερους ανθρώπους, και θα πρέπει να υπάρχουν τεκμήρια, παραδείγματα για να γίνεται με ορθό τρόπο η κρίση πάνω στο θέμα αυτό (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σσ. 26-27). Για το λόγο αυτό, τονίζει πώς το μάθημα των Θρησκευτικών είναι «γνωσιολογικό» με «ενημερωτικό και μορφωτικό» χαρακτήρα, και δεν είναι σε καμία περίπτωση «κατηχητικό», διότι αυτό είναι έργο μόνο της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σσ. 26-27).

Η Διαρκής Ιερά Σύνοδος την περίοδο 2015 – 2016, έθεσε το θέμα του μαθήματος των Θρησκευτικών της Μέσης Εκπαίδευσης. Λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης, όσον αφορά το μάθημα των Θρησκευτικών, παρακίνησε η Ιερά Σύνοδος το Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεο να κάνει μία εισήγηση, που θα αφορούσε το θέμα αυτό. Η εισήγηση αυτή του Μητροπολίτη, κατόπιν διεξοδικής μελέτης και έρευνας από τον ίδιο, πραγματοποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2016, στην κοινή Συνεδρίαση της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, η οποία περιείχε την πρότασή του για τη βελτίωση του παλαιού Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών. Τον Μάρτιο του 2016, η Ιεραρχία της Εκκλησίας, μετά από τη σύγκλησή της για το μάθημα των Θρησκευτικών, αποδέχτηκε την πρόταση του Μητροπολίτη Ναυπάκτου με την ομοφωνία όλων των Ιεραρχών.

Στο έργο του «Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών» εμπεριέχεται η πρόταση του Μητροπολίτη, που έγινε αποδεκτή από την Ιεραρχία της Εκκλησίας, η οποία ήταν η ακόλουθη: *«οι έξι από τις τριάντα ενότητες αφιερώνονται σε άλλα Θρησκευτά και Ομολογίες σε σχέση με τη θεματολογία τους. Αυτό, όμως, θα γίνεται προς το τέλος του βιβλίου, αφού προηγουμένως οι μαθητές, των οποίων η πλειοψηφία ανήκει στην Ορθόδοξη Εκκλησία, θα αποκτούν βάσεις και μετά θα έχουν τη δυνατότητα να επεκτείνονται σε άλλους θρησκευτικούς χώρους. Αυτό θα βοηθήσει και τους μαθητές άλλων Θρησκευμάτων να αποκτούν γνώση του πολιτισμού της χώρας στην οποία διαβιούν, αφού μάλιστα αυτή η χώρα δεν τους περιφρονεί, διότι διδάσκονται και τα δικά τους θρησκευτά στο μάθημα των Θρησκευτικών»* (Ιερόθεος Μ. Ν., Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία, 2016, σ. 46).

4.17.5 Τα κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις, κατά τον Μητροπολίτη, που καλείται να αντιμετωπίσει η αγωγή των παιδιών στις μέρες μας

Ο Μητροπολίτης έχει ασχοληθεί σε μεγάλο βαθμό με διάφορα ζητήματα που απασχολούν τους σύγχρονους νέους, καθώς ερχόταν σε συχνή επαφή με αυτούς, μέσα από κατηχητικές συνάξεις που πραγματοποιούνταν, κατά την διακονία του ως Διευθυντής νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Αναγνωρίζει, λοιπόν, τα προβλήματα που υπάρχουν στη νεανική και εφηβική ηλικία, τις δυσκολίες προσαρμογής τους σε πολλές και διάφορες καταστάσεις της κοινωνίας, αλλά και τις αδυναμίες τους. Μέσα από τα λεγόμενά του τονίζεται πώς, η εφηβική ηλικία διακρίνεται από έντονα συναισθήματα, έντονους προβληματισμούς, διαθέτοντας ιδιαίτερες ιδέες και απόψεις σε διάφορα θέματα και ζητήματα. Για το λόγο αυτό, ο Μητροπολίτης αντιμετωπίζει τους νέους με πολύ μεγάλη αγάπη, υπομονή, ανεκτικότητα και συζητά μαζί τους, καθώς διακρίνει σε αυτούς την αυθεντικότητα τους και την ελευθερία έκφρασης τους στην επαναστατημένη αυτή περίοδο που διανύουν, δίνοντας το αίσθημα της ελπίδας στη ζωή της Εκκλησίας. Έτσι, μέσα από τα λεγόμενά του σε πολλά έργα του, παροτρύνει τη νεολαία να συμμετέχει στις ακολουθίες της Εκκλησίας, οι οποίες προσφέρουν, μέσω της άσκησης και της μυστηριακής ζωής, την θεραπευτική αγωγή (Παράρτημα σελ. 4).

5 Συμπεράσματα

Η αγωγή κατέχει κεντρική θέση στην οικογένεια, στην Εκκλησία, στο Σχολείο και στην κοινωνία. Ιδιαίτερη θέση, όμως, κατέχει στο χώρο της Εκκλησίας. Μέσα στο χώρο της Εκκλησίας η αγωγή έχει θεραπευτικό ρόλο και γι' αυτό χαρακτηρίζεται από τον Μητροπολίτη ως «θεραπευτική αγωγή». Η Εκκλησία, είναι μία θεραπευτική κοινότητα που διαθέτει τη θεραπεία και τον τρόπο θεραπείας των ψυχικών και πνευματικών τραυμάτων. Ασκεείται, λοιπόν, «ορθόδοξη ψυχοθεραπεία» μέσω της μυστηριακής ζωής που προσφέρει. Τα βασικότερα μυστήρια της Εκκλησίας που συμβάλλουν στη θεραπεία του ανθρώπου είναι το Βάπτισμα, το Χρίσμα, η Θεία Κοινωνία και η μετάνοια. Με το Βάπτισμα ο άνθρωπος γίνεται μέλος του Σώματος του Χριστού, αφού προηγηθεί η κατήχηση, δηλαδή η διδασκαλία για την ορθόδοξη πίστη με στόχο την κάθαρση της καρδιάς και την απομάκρυνση των παθών,

λαμβάνοντας, έπειτα, το άγιο Χρίσμα. Στη συνέχεια, οδηγείται στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, που κοινωνεί το Σώμα και Αίμα του Χριστού. Με τα μυστήρια αυτά είναι απαραίτητο να συνδέεται η άσκηση, όπου γίνεται προσπάθεια από το χριστιανό να εφαρμόσει στη ζωή του τη διδασκαλία του Θεού. Η μετάνοια με τη βοήθεια του πνευματικού πατέρα οδηγεί τον άνθρωπο στην συνειδητοποίηση της ύπαρξης των παθών και στη θεραπεία του από αυτά.

Ακόμη, είναι φανερός ο σεβασμός που αποδίδεται απέναντι στον πνευματικό πατέρα, και για το λόγο αυτό προτρέπει τον σύγχρονο νέο να παραδειγματιστεί από τη ζωή των αγίων και να αγωνιστεί για τη σωτηρία της ψυχής του. Ο Ιερόθεος δίνοντας, λοιπόν, μεγάλη αξία στο ρόλο των πνευματικών πατέρων, υπογραμμίζει τη συμβολή τους στον αγώνα αυτό του ανθρώπου, διότι μέσω της πνευματικής καθοδήγησής τους λειτουργούν ως θεραπευτές χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα πνευματικά εργαλεία για την ψυχοσωματική τους υγεία, προσαρμόζοντάς τα στον κάθε ασθενή. Έτσι, ο άνθρωπος δέχεται την θεραπευτική αγωγή, όπου αναδύεται μέσα από αυτή η παιδαγωγική που συμβάλλει στην πνευματική ωρίμανση του νου του ανθρώπου.

Στην εργασία αυτή έγινε σαφές, κατά τον Ιερόθεο, ο ρόλος της αγωγής των νέων μέσα από την Εκκλησία, την οικογένεια και το Σχολείο. Η αγωγή των παιδιών ξεκινά μέσα από το περιβάλλον που αναπτύσσονται. Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινότητα του παιδιού και αποτελεί χώρο αγάπης και άσκησης, και σε αυτό συμβάλλουν όλα τα μέλη που ανήκουν σε αυτή, δηλαδή οι γονείς, τα αδέρφια και το ευρύτερο περιβάλλον των συγγενών. Η αγωγή, λοιπόν, μέσα στην οικογένεια παρουσιάζεται με τη μορφή της άσκησης, που είναι η υπακοή, η υπομονή, η πειθαρχία στους κανόνες της οικογένειας και στην αποδοχή των προσώπων που υπάρχουν σε αυτή με την οποιαδήποτε ιδιαιτερότητα. Στη συνέχεια, μέσα από την κοινωνία του σχολείου και τους κανόνες του, το παιδί εξασκεί πολλά χαρίσματα, όπως είναι η αγάπη, η ταπείνωση, η αποδοχή, η συγχώρεση, αναπτύσσοντας τις ψυχικές και διανοητικές του ικανότητες. Ο Ιερόθεος, λοιπόν, μέσα από την απλή γλώσσα που χρησιμοποιεί, από τα παραδείγματα της καθημερινής ζωής, από τις προσωπικές εμπειρίες της παιδικής του ηλικίας προσπαθεί να μπει στη θέση των παιδιών, για να δώσει τις κατάλληλες συμβουλές και διδαχές με παιδαγωγικό τρόπο σε αυτά. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται προσιτός στο κάθε παιδί και νέο περνώντας το μήνυμα σε αυτούς, πώς η ζωή είναι ωραία και αξίζει να τη ζήσει ο κάθε άνθρωπος με χαρά και αγάπη προς το Θεό. Στο σημείο αυτό, στην αγωγή των παιδιών

συμβάλλει και το μάθημα των Θρησκευτικών που διδάσκεται στα σχολεία, όπου οι μαθητές λαμβάνουν γνώσεις που αφορούν τα χαρακτηριστικά της Ορθόδοξης πίστης. Τέλος, όλοι αυτοί οι παράγοντες συμβάλλουν στην ορθή διαπαιδαγώγηση των παιδιών, αντιμετωπίζοντας με ωριμότητα τις δύσκολες καταστάσεις της κοινωνίας και τα διάφορα προβλήματα της ζωής τους.

Η έρευνα βασίστηκε στις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου Ιερόθεου. Συγκεκριμένα, μέσα από αυτή τη διαδικασία, εντοπίστηκε η κάθε παιδαγωγική του αντίληψη ως προς την αγωγή και την διαπαιδαγώγηση των παιδιών και αποκρυπτογραφήθηκε το δηλωμένο ή άδηλο μήνυμά της. Για την προσέγγιση αυτή, έγινε προσπάθεια να κατανοηθούν οι αντιλήψεις του αυτές μέσα από την οπτική του ίδιου του Μητροπολίτη. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, έγινε διεξοδική μελέτη όλων των συγγραμμάτων του, ιδιαιτέρως των έργων του εκείνων που συνδέονται με την ορθόδοξη αγωγή της Εκκλησίας. Η μέθοδος που ακολουθήθηκε ήταν η «ανάλυση περιεχομένου». Για τις ανάγκες και απαιτήσεις της έρευνας αυτής αξιοποιήθηκε η ποιοτική και ποσοτική ανάλυση περιεχομένου για την αξιοπιστία, την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων, αλλά και τη δημιουργία και διατύπωση ασφαλών συμπερασμάτων.

Οι απόψεις, οι έννοιες και τα γεγονότα που συνδέονται με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη οργανώθηκαν, συγκεντρώθηκαν, μελετήθηκαν και ελέγχθηκαν προσεκτικά. Δηλαδή, εξετάστηκαν λέξεις, έννοιες, φράσεις, χαρακτηρισμοί και γεγονότα, όπου μέσα από αυτά ανακαλύφθηκε και αποτυπώθηκε το νόημά τους. Με τον τρόπο αυτό, έγινε προσπάθεια να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Μέσα από τη διαδικασία αυτή αναλύθηκαν και εξηγήθηκαν έννοιες και χαρακτηρισμοί όπως: *αγωγή, ορθόδοξη αγωγή, εκκλησιαστική αγωγή, θεραπευτική αγωγή, Εκκλησία, Ενορία, Μοναστήρι, Νοσοκομείο, θεραπευτήριο, θεραπευτική κοινότητα, κατήχηση, ιερά γράμματα, Ορθόδοξη Παράδοση, εκκλησιαστικό φρόνημα, οικογένεια, σχολείο, κοινωνία, εκπαίδευση, παιδεία, διαπαιδαγώγηση, ιατρός, θεραπευτής, πνευματικός πατέρας, τραύματα, ψυχικά τραύματα, πνευματικά τραύματα, ασθένεια, αρρώστια, AIDS, ναρκωτικά, υπαρξιακά ερωτήματα, ασθενείς, ψυχική και πνευματική ασθένεια, νοσηλευτές, ιατροί, θεραπεία, ψυχοθεραπεία, ορθόδοξη ψυχοθεραπεία, ψυχική και πνευματική υγεία, ολοκληρωμένη ψυχικά και πνευματική οντότητα*. Ακόμη, σημαντικό μέρος αυτής της εργασίας αποτελεί η αποδοχή της πρότασης για το μάθημα των Θρησκευτικών του Μητροπολίτη Ναυπάκτου, από την Ιεραρχία της Ιεράς

Συνόδου, στην οποία αναφέρθηκαν και εξετάσθηκαν σημαντικές έννοιες και φράσεις όπως: *κατηχητικός – ομολογιακός χαρακτήρας, ενημερωτικός – μορφωτικός χαρακτήρας, θρησκευολογικό, θρησκευτική συνείδηση, ετερόδοξοι, ετερόθρησκοι, άθρει, άθρησκοι.*

Συμπεράσματα συνέντευξης

Ο στόχος της αγωγής, σύμφωνα με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Μητροπολίτη Ναυπάκτου, είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στη θέωση, μέσω της αγωγής που προσφέρεται, από το χώρο της Εκκλησίας (Ιερόθεος Μ. Ν., Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα, 2017, σσ. 71-73). Η Εκκλησία ως μοναδική θεραπευτική κοινότητα διαθέτει την ορθόδοξη θεραπευτική αγωγή, η οποία προσφέρεται μέσα από τη μυστηριακή ζωή (Ιερόθεος Μ. Ν., Ή ιατρική έν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας, 2014, σσ. 298-299). Ο άνθρωπος με την μετοχή του στα μυστήρια της Εκκλησίας γίνεται μέλος του Σώματος του Χριστού, με το Βάπτισμα γίνεται μέλος της Εκκλησίας με στόχο να υπερβεί το θάνατο και με το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας κοινωνεί το Σώμα και το Αίμα του Θεού. Σημαντικό ρόλο κατέχει το μυστήριο της ιεράς εξομολογήσεως, όπου μέσω του πνευματικού πατέρα, ο οποίος έχει το ρόλο του θεραπευτή ιατρού, θεραπεύει τα ψυχικά τραύματα του ασθενή, δηλαδή του χριστιανού (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, 2022, σ. 90). Ο Μητροπολίτης, παρουσιάζει την Ορθόδοξη Παράδοση μέσα από τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας και της Αγίας Γραφής, δηλαδή της Αποκάλυψης του Θεού, εμβαθύνοντας στην εμπειρία των πατέρων, χωρίς να προσπαθεί να την περιγράψει στην τέλεια μορφή της, διότι αυτή υπερβαίνει τα λεγόμενα (Ιερόθεος Μ. Ν., 1995, σ. 27).

Η σύγχρονη κοινωνία, κατά τον Σεβασμιότατο, είναι επηρεασμένη από τον δυτικό τρόπο ζωής, με έντονα στοιχεία της εκκοσμίκευσης, η οποία έχει επηρεάσει αρνητικά τον ανατολικό ορθόδοξο τρόπο ζωής, δηλαδή τη «Ρωμισούνη» που είναι ολόκληρη η Παράδοση της χώρας, η οποία συνδέεται με την αγάπη προς το Θεό και τον άνθρωπο (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σσ. 37-38). Λόγω της επιρροής των δυτικών ρευμάτων, οι νέοι σήμερα δέχονται πολλούς πειρασμούς και γεννιούνται πολλά προβλήματα σε αυτούς. Δημιουργούνται πολλές εσωτερικές αναζητήσεις με διάφορα ερωτήματα γύρω από το νόημα της ζωής και το θάνατο. Για να τα λύσουν, όμως, αυτά δεν θα πρέπει να εξαντλούνται μόνο σε ανθρώπινες γνώσεις, αλλά σε ψυχικές και πνευματικές, κατά τις οποίες ο άνθρωπος μετατρέπεται σε μία ολοκληρωμένη οντότητα και ενώνεται με το Θεό (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σσ. 22-23).

Ο Μητροπολίτης λόγω της ενασχόλησης του με τους νέους από τις κατηχητικές συνάξεις που πραγματοποιούνταν, κατά την διακονία του ως Διευθυντής νεότητας στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, αναγνωρίζει πώς τα προβλήματα και τις αδυναμίες που υπάρχουν σε αυτούς. Μέσα από τα λεγόμενά του τονίζεται πώς, η εφηβική ηλικία διακρίνεται από έντονα συναισθήματα, έντονους προβληματισμούς, διαθέτοντας ιδιαίτερες ιδέες και απόψεις σε διάφορα θέματα και ζητήματα. Για το λόγο αυτό, ο Μητροπολίτης αντιμετωπίζει τους νέους με πολύ μεγάλη αγάπη, υπομονή, ανεκτικότητα και συζητά μαζί τους, καθώς διακρίνει σε αυτούς ποικίλα χαρίσματα όπως είναι η αυθεντικότητα και η ελευθερία έκφρασης τους, δίνοντας το αίσθημα της ελπίδας στη ζωή της Εκκλησίας. Με τον τρόπο αυτό, προσπαθεί να οδηγήσει τους νέους στη συμμετοχή των εκκλησιαστικών ακολουθιών, ώστε μέσω της άσκησης και της μυστηριακής ζωής, να αποκτήσουν την θεραπευτική αγωγή (Ιερόθεος Μ. Ν., Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα, 2010, σ. 26).

Ο Μητροπολίτης στο κομμάτι της διαπαιδαγώγησης από την πλευρά των γονέων, δίνει μεγάλη βαρύτητα στην αληθινή έννοια της ελευθερίας και κατ' επέκτασιν στην έννοια της αγάπης, καθώς αυτές οι δύο θα πρέπει να συνδυάζονται, διότι *«μία αγάπη χωρίς τον σεβασμό της ελευθερίας είναι δικτατορία»* (Ιερόθεος Μ. Ν., Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής, 2012, σ. 282). Στο σημείο αυτό χαρακτηρίζεται από τον Μητροπολίτη η οικογένεια, ως ένα σύστημα που περιλαμβάνεται από άλλα υποσυστήματα τους συζύγους και τα παιδιά, γι' αυτό θα πρέπει να υπάρχει αρμονική συμβίωση μεταξύ τους (Ιερόθεος Μ. Ν., Έντεύξεις καί συνεντεύξεις, 1997, σσ. 239-241). Η οικογένεια είναι η πρώτη κοινωνία, ο πρώτος χώρος αγάπης, αλλά και άσκησης (Ιερόθεος Μ. Ν., Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού, 1995, σσ. 20-22). Έτσι, λοιπόν, με την άσκηση αυτή εξασκείται η υπομονή, η υπακοή, η υποχωρητικότητα κ.λπ.

Προτάσεις

Σε μία επόμενη μελέτη θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ένα πρόγραμμα κατηχήσεων για τους σύγχρονους νέους, με βάση τις διδασκαλίες κατηχήσεων των ενηλίκων που έχουν σχεδιαστεί από τον Μητροπολίτη. Δηλαδή, μπορεί να περιλαμβάνει νέες Ορθόδοξες Κατηχήσεις με ενδιαφέρουσες δραστηριότητες που θα ανταποκρίνονται στις ιδιαιτερότητες της νεολαίας. Για να ενεργοποιηθούν, λοιπόν, οι ενορίες και να λειτουργήσουν ως θεραπευτικές κοινότητες, ακόμα και για ελάχιστους ανθρώπους, ώστε στην πορεία, αυτοί να πολλαπλασιαστούν, βιώνοντας, έτσι, την ζωή της Εκκλησίας μέσα από μία ολοκληρωμένη

οικογένεια. Έτσι, προτείνεται από τον ίδιο τον Μητροπολίτη, να οργανωθούν στις θεραπευτικές κοινότητες, κατηχητικές συνάξεις και πολλών ειδών δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, οι νέοι να αγαπήσουν την Εκκλησία και να συμμετέχουν ευχάριστα στις νεανικές συγκεντρώσεις των Ενοριών. Μέσα από τις ενέργειες αυτές, οι νέοι θα μπορούν να βρουν την αληθινή αγάπη, την ελευθερία και το πραγματικό νόημα της ζωής τους. Αυτό θα οδηγήσει στη σύνδεση των νέων με την Εκκλησία, και ταυτόχρονα, με τη μυστηριακή της ζωή, σε μία ασθενική και εκκοσμικευμένη κοινωνία που αναζητά την θεραπεία και την αληθινή αγάπη στο πρόσωπο του Χριστού.

Συνέντευξη στην κ. Βαΐα Βογιατζή

1. Έρώτηση: *Πώς αντιλαμβάνεσθε την έννοια της ορθόδοξης αγωγής και τόν ρόλο της Έκκλησίας για την ενίσχυσή της;*

Απάντηση: Όταν κάνουμε λόγο για ορθόδοξη αγωγή έννοούμε ότι κάθε άνθρωπος είναι δημιουργημένος κατ' εικόνα και καθ' όμοίωση Θεού και πρέπει να αναπτυχθῆ πνευματικά, ώστε από τό κατ' εικόνα -πού εἶναι τό «εἶναι» και τό «ἀεί εἶναι», τό νοερό και τό αὐτεξούσιο- νά φθάση στήν «ἀγαθότητα» και τήν «σοφία», κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή.

Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἶναι σημαντικός, γιατί μέ τόν νηπιοβαπτισμό κάθε νήπιο λαμβάνει τήν Χάρη τοῦ Θεοῦ και πρέπει νά αὐξηθῆ, νά γίνῃ ολοκληρωμένος Χριστιανός και ἄνθρωπος. Ἔτσι, ἡ Ἐκκλησία μέ τήν μυστηριακή και τήν ἀσκητική ζωή (τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ) βοηθᾷ τόν ἄνθρωπο στήν ολοκλήρωσή του, ἐάν βεβαίως και αὐτός συνεργήσῃ, διότι τά πάντα εἶναι θέμα συνέργειας και ἔκφραση ἀγάπης και ἐλευθερίας.

Πρέπει νά προσφέρεται ἡ ἀγάπη στά παιδιά και αὐτό νά γίνεται ἐλεύθερα. Ἡ ἀγάπη πρέπει νά ἐκφράζεται ὡς ἐλευθερία, διαφορετικά εἶναι δικτατορία, και ἡ ἐλευθερία πρέπει νά ἐκφράζεται ὡς ἀγάπη, γιατί διαφορετικά εἶναι ἀναρχία. Ἔτσι, ὁ συνδυασμός ἀγάπης και ἐλευθερίας εἶναι ὁ σκοπός και τό περιεχόμενο τῆς ορθόδοξης αγωγῆς.

2. Έρώτηση: *Ποιός πρέπει νά εἶναι ὁ σκοπός τῆς σύγχρονης ἐκπαίδευσης και ποιός ὁ ρόλος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ;*

Απάντηση: Κατ' ἀρχάς, πρέπει νά γίνῃ διασάφηση ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ παιδεία και ἄλλο εἶναι ἡ ἐκπαίδευση. Ἡ παιδεία εἶναι ἡ δυνατότητα ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν και σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά και ἡ προσφορά στόν ἄνθρωπο ἑνός ἰδιαίτερου νοήματος ζωῆς. Ἡ ἐκπαίδευση εἶναι τά μέσα τά ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται γιά τήν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Πρέπει νά γίνεται σύζευξη μεταξύ παιδείας και ἐκπαίδευσης γιά νά βοηθῆται ὁ νέος στήν ολοκλήρωσή του.

Ὁ σκοπός τῆς σύγχρονης ἐκπαίδευσης εἶναι ἀφ' ἑνός μὲν νά γίνεται βάσει τοῦ Συντάγματος, ἀφ' ἑτέρου δέ ὁ παιδαγωγός-ἐκπαιδευτικός πρέπει νά ἔχῃ ὑπ' ὄψη του τά σύγχρονα ἐκπαιδευτικά δεδομένα ἀπό πλευρᾶς παιδαγωγικῆς, ψυχολογίας και κοινωνιολογίας.

Τό ἄρθρο 16 τοῦ Συντάγματος ἐπιτάσσει: «Ἡ παιδεία ἀποτελεῖ βασική ἀποστολή τοῦ Κράτους και ἔχει σκοπό τήν ἠθική, πνευματική, ἐπαγγελματική και φυσική αγωγή τῶν

Ἑλλήνων, τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνείδησης καὶ τὴν διάπλασή τους σὲ ἐλεύθερους καὶ ὑπεύθυνους πολῖτες».

Ὡς πρὸς τὰ σύγχρονα ἐπιστημονικὰ δεδομένα, αὐτὰ ἀναφέρονται κυρίως στὴν ἐκπαίδευση, δηλαδή στοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἀσκῆται ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς. Ἔχω διαβάσει πολλές ἀναλύσεις πάνω στὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἔχω καταλήξει σὲ μερικὰ συμπεράσματα. Θὰ ἀναφέρω μερικὲς ἀπόψεις πού μὲ ἐντυπώσιασαν καὶ δείχνουν τὸ πῶς μπορεῖ νὰ ἐργάζεται ὁ ἐκπαιδευτικὸς λειτουργός.

Πρὶν χρόνια μὲ εἶχε ἐντυπώσιασει ἡ Ἰταλίδα παιδαγωγός, φιλόσοφος καὶ ἰατρός Μαρία Μοντεσόρι μὲ τὴν παιδαγωγικὴ τῆς μέθοδο, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ ὄνομά της ὡς μοντεσοριανὴ μέθοδος. Ἡ ἀρχὴ τῆς μεθόδου τῆς εἶναι ὁ σεβασμὸς στὴν προσωπικότητα τοῦ παιδιοῦ, ἡ ἐλευθερία μέσα ἀπὸ τὴν πειθαρχία, ἡ συγκρότηση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ σεβασμὸς στὸ ἔμψυχο καὶ ἄψυχο περιβάλλον, ἡ ἄσκηση γιὰ τὴν ἀπόκτηση δυνατοτήτων κλ

Ἐπειτα, μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ θεωρία τοῦ Ἑλβετοῦ φιλοσόφου, φυσικοῦ ἐπιστήμονα καὶ ψυχολόγου Πιαζέ, γιὰ τὰ στάδια τῆς γνωστικῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ, ἡ λεγόμενη ἀναπτυξιακὴ ψυχολογία. Ἰδιαίτερα, μὲ ἐντυπώσιασε ἡ ἀποψὴ του ὅτι τὸ παιδί τῆς ἡλικίας τῶν 7-10 ἐτῶν ἀποκτᾷ τὴν αἴσθηση τῆς μὴ ἀναστρεψιμότητας τοῦ θανάτου, πράγμα πού θὰ τὸ ἐπηρέασε σὲ ὅλα τὰ μετέπειτα στάδια τῆς ζωῆς του καὶ χρειάζεται ἰδιαίτερη ἀντιμετώπιση.

Ἀκόμη μὲ ἐπηρέασε ἡ ὑπαρξιακὴ ψυχολογικὴ θεωρία τοῦ Βίκτωρ Φράνκλ, ἐκφραστοῦ τῆς τρίτης Ψυχοθεραπευτικῆς Σχολῆς τῆς Βιέννης, γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς μὲ τὸ ὁποῖο ἀντιμετωπίζει κανεὶς ὅλα τὰ θέματα τῆς ζωῆς του, κυρίως τὴν τριλογία πόνος, θάνατος, ἐνοχές.

Ἐπί πλέον εἶναι ἐνδιαφέρουσα μιά βασικὴ ἀρχὴ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Ἔρικ Φρόμμ «Νὰ ἔχεις ἢ νὰ εἶσαι;».

Νὰ ἀναφέρω καὶ τὸν Ἔρικ Ἐρικσον μὲ τὰ ὀκτὼ ψυχοκοινωνικὰ στάδια ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τί πρέπει νὰ προσφέρῃ ὁ παιδαγωγός, ἥτοι ἐμπιστοσύνη ἐναντίον τῆς δυσπιστίας (1^ο ἔτος), αὐτονομία ἐναντίον τῆς ντροπῆς καὶ ἀμφιβολίας (2^ο μὲ 3^ο ἔτος), πρωτοβουλία ἐναντίον τῆς ἐνοχῆς (4^ο μὲ 5^ο ἔτος), ἐργατικότητα ἐναντίον τῆς κατωτερότητας (6^ο μὲ 11^ο ἔτος), ταυτότητα ἐναντίον σύγχυσης (ἐφηβεία), οἰκειότητα ἐναντίον τῆς ἀπομόνωσης (πρώιμη ἐνήλικη ζωὴ), παραγωγικότητα ἐναντίον τῆς στασιμότητας (ἐνήλικη ζωὴ), πληρότητα ἐναντίον τῆς ἀπελπισίας (γῆρας).

Νομίζω, ὅταν ὁ παιδαγωγός ἔχει αὐτὰ ὑπ' ὄψη του, πού εἶναι βασικὲς ἀρχές θὰ μπορέσῃ νὰ βοηθήσῃ τὰ παιδιά στὴν σύγχρονη ταραγμένη ἐποχὴ.

Παράλληλα ὁ παιδαγωγός πρέπει νὰ χρησιμοποιοῖ καὶ τὴν «αὐτόχθονη ψυχολογία», κατὰ τὸν Κένεθ Γκαϊρκεν, καὶ ἐν προκειμένῳ τὴν διδασκαλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν

Πατέρων, ιδιαίτερα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί τῶν νεωτέρων ἁγίων, ὅπως τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, τοῦ ὁσίου Πορφυρίου τοῦ Καυσοκαλυβίτου, τοῦ ἁγίου Παΐσιου τοῦ Ἁγιορείτου, τοῦ ἁγίου Καλλινίκου Ἐπισκόπου Ἐδέσσης, καί τά πορίσματα τῆς Ὁρθόδοξης παιδαγωγικῆς καί Ὁρθόδοξης ποιμαντικῆς.

3. Ἐρώτηση: *Πῶς ἀντιλαμβάνεστε τόν ρόλο τῆς οἰκογένειας καί τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν;*

Ἀπάντηση: Ἡ οἰκογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στήν ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ γιατί εἶναι ὁ πρῶτος χῶρος ἀνάπτυξής του καί ἀπό ἐκεῖ τό παιδί θά περάσει στήν Ἐκκλησία, τό Σχολεῖο καί τήν κοινωνία. Τίς πρῶτες ἀρχές τίς λαμβάνουμε ἀπό τόν οἰκογενειακό μας χῶρο.

Κατ' ἀρχάς σημαντικό ρόλο στήν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ παίζει ὁ χρόνος πού βρίσκεται στήν μήτρα τῆς μητέρας του. Ἀπό ἐκεῖ παίρνει τίς πρῶτες ἀρχές τῆς ζωῆς του. Καί αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀγάπη καί τήν εἰρήνη τῆς κυοφορούσας μάνας, ἀπό τήν ψυχολογική καί πνευματική ὠριμότητά της καί ἀπό τήν καλή ἢ κακή συζυγία. Ἡ ἀρνητική ἀγωγή γιά τό παιδί προέρχεται ἀπό «τήν οἰκολογική συρρίκνωση» τῆς οἰκίας στήν ὁποία μεγαλώνει, τό «συναισθηματικό διαζύγιο» τῶν γονέων του καί «τήν κοινωνική ρύπανση».

Ἐπειτα, ἡ βασική ἀρχή εἶναι τό νά λειτουργῆ καλά μέσα στήν οἰκογένεια ἡ λεγομένη «θεωρία τῶν συστημάτων». Ἡ οἰκογένεια μπορεῖ νά θεωρηθῆ ὡς ἓνα «σύστημα» καί μέσα σέ αὐτό ὑπάρχουν καί τά «ὑποσυστήματα», δηλαδή τῶν συζύγων καί τά παιδιά. Πρέπει νά λειτουργοῦν τά τρία χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ἤτοι ὄρια μεταξύ τῶν ὑποσυστημάτων (συζύγων καί παιδιῶν), καλή ὀργάνωση κάθε ὑποσυστήματος καί γέφυρες μεταξύ τους.

Αὐτή ἡ θεωρία ἐπεκτείνεται καί πέρα ἀπό τό σύστημα τῆς οἰκογένειας, ὅπως εἶναι τό σύστημα τοῦ Σχολείου, τό σύστημα τῆς κοινωνίας. Μεταξύ αὐτῶν τῶν συστημάτων πρέπει νά ὑπάρχουν σαφῆ ὄρια, καλή ὀργάνωση κάθε συστήματος καί γέφυρες ἐπικοινωνίας μεταξύ τους. Τότε ἀναπτύσσεται φυσιολογικά τό παιδί καί γενικά ὁ ἄνθρωπος.

Ὅπως εἶπα καί στήν ἀρχή ἡ πρώτη κοινωνία πού θά συναντήσῃ τό παιδί μέσα στήν οἰκογένειά του θά παίξῃ σημαντικό ρόλο στήν περαιτέρω ἀνάπτυξή του.

4. Ἐρώτηση: *Ποιές εἶναι οἱ ἀντιλήψεις σας γιά τόν χαρακτήρα τοῦ μαθήματος τῶν Ἱεροσχευτικῶν στόν 21^ο αἰώνα;*

Ἀπάντηση: Θεωρῶ ὅτι τό μάθημα τῶν Ἱεροσχευτικῶν στά Σχολεῖα πρέπει νά προσαρμόζεται στήν Συνταγματική ἐπιταγή, ὅπως αὐτή ἐρμηνεύεται ἀπό τό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, καί φυσικά νά λαμβάνονται ὑπ' ὄψη πάντα οἱ ἀντιλήψεις καί οἱ ἀνάγκες τῶν συγχρόνων νέων.

Τίς απόψεις μου για τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν τίς ἐξέθεσα σέ δύο εισηγήσεις, μία μέ τίτλο «τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Μέση Ἐκπαίδευση», εισηγήση στήν Διαρκή Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καί τῶν ἐκπροσώπων τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν καί τῶν Συλλόγων Θεολόγων, στίς 12 Ἰανουαρίου 2016, καί ἡ ἄλλη μέ τίτλο «τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στήν Ἐκπαίδευση», εισηγήση στήν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τήν 9 Μαρτίου 2016.

5. Ἑρώτηση: *Ποιά εἶναι τά κυριότερα ζητήματα/προκλήσεις πού καλεῖται νά ἀντιμετωπίσει ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν στίς μέρες μας;*

Ἀπάντηση: Ὅλα τά χρόνια τῆς Ἱερατικῆς μου διακονίας εἶχα καί ἔχω ἐπικοινωνία μέ τούς νέους, μάλιστα μέ πρόσκληση τῶν καθηγητῶν, ἐπισκέπτομαι τά Σχολεῖα καί συζητῶ μέ τούς μαθητές καί τίς μαθήτριες γιά τά θέματα πού τούς ἀπασχολοῦν.

Παρατήρησα ὅτι στήν δεκαετία τοῦ 1970 τούς ἀπασχολοῦσε τό θέμα τοῦ Θεοῦ, τῆς πίστεως καί τῆς ἀπιστίας. Ἀργότερα μέ ἐρωτοῦσαν γιά τήν θέση τῆς Ἐκκλησίας στήν κοινωνία, γιά τό κοινωνικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειτα, ἐνδιαφέρονταν νά μάθουν γιά τήν θέση τῆς Ἐκκλησίας γιά τίς προγραμματιζόμενες σχέσεις. Ἀργότερα, ἤθελαν νά μάθουν γιά τήν σχέση θεολογίας καί ἐπιστήμης. Τώρα δέν τούς ἐνδιαφέρει τίποτε ἀπό ὅλα αὐτά, προφανῶς τά ἔχουν λύσει μέ τόν δικό τους τρόπο, καί μέ ἐρωτοῦν γιά τίς ἐκτρώσεις, τήν αὐτοκτονία, τήν ὁμοφυλοφιλία, τήν ἐνδοοικογενειακή βία, τήν μόνωση καί ἀπελπισία κλ

Νομίζω ὅτι ἡ ἀγωγή σήμερα στά παιδιά πρέπει νά γίνεται μέ ἀγάπη, μέ εἰλικρινῆ διάλογο καί μέ τήν προσφορά νοήματος γιά τήν ζωή. Ὄταν ἕνας νέος καταλάβῃ ὅτι ἡ ζωή ἔχει νόημα, τότε μπορεῖ νά βρῆ τρόπο νά ὑπερβῆ τά προβλήματά του.

Οἱ κληρικοί στόν διάλογο μέ τά παιδιά πρέπει κατ' ἀρχάς νά λένε τήν ἀλήθεια γιά κάθε ζήτημα, ὅπως διδάσκεται ἀπό τήν ἐκκλησιαστική παράδοση, στήν συνέχεια νά συζητοῦν μαζί τους, λαμβάνοντας παραδείγματα ἀπό τήν ψυχολογία, τήν κοινωνιολογία, τήν βιολογία, καί νά ἀφήνουν ἀνοικτούς διαύλους ἐπικοινωνίας, ὅτι ἡ Ἐκκλησία λειτουργεῖ ὡς θεραπευτήριον πού θεραπεύει τόν ἄνθρωπο, ἀκόμη καί στίς πτώσεις του, καί τοῦ δίνει νόημα ζωῆς, καθῶς, ἐπίσης, λειτουργεῖ ὡς μιᾶ πνευματική οἰκογένεια, εὐρύτερη, ἀπό τήν δική του στενή οἰκογένεια.

Μάρτιος 2024

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσση

Engelmeyer Otto, S. u. (1952). Munchen.

Μετεφρασμένη

Willig, C. (2015). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στην Ψυχολογία. Εισαγωγή.* (Α. Ευτυχία, Μεταφρ.)
Αθήνα: Gutenberg.

Mills, G., Gay, L., & Airasian, P. (2017). *Εκπαιδευτική Έρευνα, Ποσοτικές και Ποιοτικές Μέθοδοι - Εφαρμογές* (1η εκδ.). Αθήνα: Προπομπός.

Ελληνόγλωσση

Βαρριά, Α. (2004). *Περιθωριακότητα και Εκκλησία* (Τόμ. 1ος). Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.

Βλασίου, Ι. Μ. (2016). Εισηγήσεις για το μάθημα των Θρησκευτικών στα Σχολεία. Ναύπακτος.

Βρεττός, Ι. Ε., & Καψάλης, Α. Γ. (2014). *Αναλυτικά Προγράμματα, θεωρία, έρευνα και πράξη* (Ε εκδ.).
Αθήνα: Διάδραση.

Ευδωρίδου, Ε. &. (2017). *Ακαδημαϊκή Γραφή 3η Έκδοση.* Αθήνα: Τζιόλα.

Ζαφειρόπουλος, Κ. (2015). *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία.* Αθήνα: Κριτική.

Ιερόθεος. (2016, 10). *Βιογραφικό του Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου Ιεροθέου.* Ανάκτηση 2 11, 2024,
από Ιερόν Ησυχαστήριο Παντοκράτορος:
<https://www.impantokratoros.gr/BF4160A5.el.aspx>

Ιερόθεος, Α. Β. (1994). *Παρεμβάσεις στην σύγχρονη κοινωνία* (Τόμ. Β). Λεβαδειά: Ιερά Μονή
Γενεθλίου της Θεοτόκου.

Ιερόθεος, Α. Σ. (1994). *AIDS, ένας τρόπος ζωής* (Α εκδ.). Αθήνα: ΟΨΙC.

Ιερόθεος, Μ. κ. (1994). *Παρεμβάσεις στη σύγχρονη κοινωνία* (Α εκδ.). Λεβαδειά: Ιερά Μονή
Γενεθλίου της Θεοτόκου.

Ιερόθεος, Μ. Ν. (1994). *Το πρόσωπο στην Ορθόδοξη Παράδοση.* Λεβαδειά: Ιερά Μονή Γενεθλίου της
Θεοτόκου.

Ιερόθεος, Μ. Ν. (1995). *Οι νέοι στη ζωή της Εκκλησίας* (Α εκδ.). Αθήνα: Αποστολική Διακονία.

Ιερόθεος, Μ. Ν. (1995). *Το φυσικό περιβάλλον του παιδιού* (Α εκδ.). Αθήνα: Αποστολική Διακονία.

Ιερόθεος, Μ. Ν. (1997). *Έντευξεις και συνεντεύξεις* (Α εκδ.). Λεβαδειά: Ιερά Μονή Γενεθλίου της
Θεοτόκου.

Ιερόθεος, Μ. Ν. (2002). *Όσοι Πιστοί* (Τόμ. Β). Λεβαδειάς: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου
(Πελαγίας).

Ιερόθεος, Μ. Ν. (2005). *Συζητήσεις για την Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία.* Λεβαδειάς: Ιερά Μονή
Γενεθλίου της Θεοτόκου.

- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2006). *Θρησκεία και Εκκλησία στην κοινωνία* (Α εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2010). *Η ενορία ως θεραπευτική κοινότητα* (Β εκδ.). Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2012). *Ορθόδοξος και δυτικός τρόπος ζωής* (Γ εκδ., Τόμ. Β). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2014). *Η ιατρική εν Πνεύματι έπιστήμη, ή πράξη τής όρθόδοξης ψυχοθεραπείας* (Γ εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2015). *Εποπτική Κατήχηση* (Ε εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2015). *Θεολογία και ποιμαντική* (Α εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2016). *Μαχόμενη Θεολογία, Συνεντεύξεις εικοσαετίας 1995-2015* (Α εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2017). *Εκκλησία και Εκκλησιαστικό φρόνημα* (Γ εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2019). *Η διακονία μου στην Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών (1987-1995)* (Α εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2021). *Κατήχηση και Βάπτιση των ενηλίκων* (Δ εκδ.). Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2021). *Υπαρξιακή ψυχολογία και Ορθόδοξη ψυχοθεραπεία* (Δ εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2022). *Έμπειρική Δογματική τής Όρθοδόξου Καθολικής Έκκλησίας* (Γ εκδ., Τόμ. Β). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2022, 5). *Κυριακή Δ΄ του Παραλύτου*. Ανάκτηση 2 9, 2024, από Ορθόδοξη Ομάδα Δογματικής Έρευνας: https://www.oodegr.com/oode/grafi/kd/paralytikos_2.htm
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2022). *Ο άγιος Σωφρόνιος ό άγιορείτης καί ήσυχαστής* (Γ εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2022). *Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία* (ΙΒ εκδ.). Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου.
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (2023, 7). *Ιερά Μητρόπολη Ναυπάκτου και αγίου Βλασίου, Εκκλησιαστική Παρέμβαση*. Ανάκτηση 2 12, 2024, από Βιογραφικό Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου: <https://www.parembasis.gr/index.php/el/metropolitan/cv>
- Ιερόθεος, Μ. Ν. (χ.χ.). *Σύντομο Βιογραφικό*. Ανάκτηση 2 13, 2024, από Εκδόσεις Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου, Έργα Μητροπολίτη Ναυπάκτου Ιεροθέου: <https://www.pelagia.org/%CF%83%CF%8D%CE%BD%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%BF-%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%BF.el.aspx>
- Καλλιακμάνης, Β. (2013). *Ποιμαντική και Εκκλησιολογία* (Α εκδ.). Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.
- Κελπανίδης, Μ. (2002). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, θεωρίες και πραγματικότητα*. Αθήνα: Ζυγός.

- Κογκούλης, Ι. Β. (2012). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική* (Ε εκδ.). Θεσσαλονίκη: Αδελφών Κυριακίδη.
- Κομνηνού, Ι. (2021). *Η Χριστιανική αγωγή στον 21ο αιώνα, Θεωρία και Πράξη* (Β εκδ.). Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.
- Μπαμπινιώτη, Γ. Δ. (2002). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Β*. Αθήνα.
- Ναυπάκτου, Ι. Μ. (2004). *Το σώμα του ανθρώπου, η άσκηση και η άθλησή του* (Β εκδ.). Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Ναυπάκτου, Ι. Μ. (2014, 7 9). *Ο αντίχριστος και το χρίσμα*. Ανάκτηση 2 15, 2024, από Πνεύματος κοινωνία: https://pneumatokoινωνia.blogspot.com/2014/07/blog-post_8533.html
- Ξωχέλλης, Δ. (2015). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης* (8η εκδ.). Θεσσαλονίκη.
- Πέτρου, Ι. (1992). *Εκκλησία και πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Πουρκός, Ί. &. (2015). *Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Κάλυπος.
- Πυργιωτάκης, Ι. (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ρωμανίδη, Ι. (1973). *Ίησοϋς Χριστός ή ζωή τοῦ κόσμου*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.
- Φίλιας, Β. (2004). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χρήστου, (1978). *Ο Μέγας Βασίλειος, Βίος και Πολιτεία, Συγγράμματα*. 240. Θεσσαλονίκη: Θεολογική Σκέψις.
- Χρυσόστομος, Ά. Ι. (χ.χ.). *Εἰς τό διά τὰς πορνείας*. PG 51, 213.

ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ

Είναι υποχρεωτικό να εντάξετε στο τέλος του κειμένου της οριστικοποιημένης τελικής εκδοχής της Μ.Δ.Ε. σας και να υπογράψετε το ακόλουθο κείμενο:

«Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 και τα άρθρα 2, 4, 6 παρ. 3 του Ν. 1256/1982, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον.»

Υπογραφή: